

TARTALOM:

Szépirodalom

Szil Ágnes – Arról, hogy mi a groteszk.....	3
Terék Anna – Szibéria.....	6
Sirokai Mátyás – A beat tanúinak könyve.....	7
Kocsis Péter – Hospoda - egy fanatikus sőremigráns feljegyzései.....	8
Tóth Kinga – ALL MACHINE ZRT.....	11
Weiner Sennyey Tibor – Az Anakronista.....	13
Hevesi Judit – állandóság / napjaink fölött.....	21
Kele Dóra – metamorfózis / aszobais érzi.....	22
Falussy Lilla – Omnia mea bona mecum porto.....	23
Beck Tamás – Jézus fivére / A bóján túl.....	26
Nagy Koppány Zsolt – A főnök felesége.....	27

Műfordítás

Robert Herrick – Temze-sirató.....	29
Andrzej Grabowski – Szakadt ballada.....	30
Kazimierz Burnat – Az úton.....	30
Marek Wawrzkiewicz – Éj van.....	31
Miłosz Kamil Manasterski – Tél a kisvárosban.....	31

Kabdebó 80

Haklik Norbert – Magyar Odisszeusz.....	32
Sárközi Mátyás – Nem csak a Duna ihlette.....	34
Kabdebó Tamás – Amazonvidék.....	39

Quasimodo 2013

Gyimesi László – Szél fut fölöttünk.....	42
Oláh András – április bolondjai.....	42

In memoriam Solymár József

Handó Péter – Palóc Buddha.....	43
Solymár József – Hogy volt, hogy nem volt.....	44

Tanulmány

Paksi László – Egy kötet keletkezése és megjelenésének viszontagságai (Csokonai Vitéz Mihály: Lilla).....	49
Rózsafalvi Zsuzsanna – Jókai Mór A rabnő című elbeszéléséről és alkotói módszeréről.....	55
Havas Judit – ... amilyen nem leszek, bármédig élek ...	61

Műhely

Ladányi István – Kb – Kritikai beszélgetések.....	70
Éltető Erzsébet – Hófehérke és az üvegkoporsó (Tóth Krisztina: Akvárium).....	71
Pintér Viktória – Les aquariums du mal (Tóth Krisztina: Akvárium).....	74
Györfi Anna – Már elment a Mesijás (Borbély Szilárd: Nincstelenek).....	77
Tokos Bianka – Borbély Szilárd: Nincstelenek.....	81

Könyv

Petneházi Gábor – Sötét depresszió és világos társadalomkritika (Szimin Behbaháni: Elhagyott szentély).....	83
Császár Alexandra – Mítoszok és racionális érvek (Madarász Imre: Romantikus Risorgimento).....	85
Barlog Károly – „Mi szép, mi gyönyörű ez egész regényes vidék!” (Kovács Emőke: A régi idők Balatonja).....	87
Czinki Ferenc – „Van ez a heppem, hogy megírom” (Erdős Virág: ezt is el).....	90

Képzőművészet

Legény Péter – Ughy István rajzairól.....	93
--	-----------

Számunkat **Ughy István** grafikáival illusztráltuk.

Szil Ágnes

ARRÓL, HOGY MI A GROTESZK

Kérem, szíveskedjék letérdelni, majd mindkét kezét a tarkójára helyezni!

Úgy.

Máris minden megnyugtatóan rendeződött. Mármint az én számomra. Köszönöm.

Még mielőtt ez a kis performansz kezdetét venné, érdeklődnék, vannak-e Önnek jelentősebb, könnyen mozgósítható pénzeszközei. Nincsenek. Hm. Gondoltam. Akkor talán értéktárgyai? Vajon? Ne suttogjon, kérem, kissé nagyot hallok, és egyensúlyoznom is kell ezzel a géppisztollyal. Legyen rám, kérem, tekintettel!

Azt mondja, hogy ezt én is megtehetném? Nem értem. Magamra folyvást tekintettel vagyok. Kímélem magam. Sosem lehet tudni, mit hoz az élet. A jövő. Vagy akár a következő tíz perc. Például maga most megfordulhatna, és kicsavarhatná a kezemből a fegyvert. Akkor nem is tudom, mit csinálnék. Például tarkón rúgnám, igen, az első mozdulatra. Jobb félni, mint megijedni. Biztosíthatom, hogy acélbetétes bakancsot viselek, pedig nincs elhajlásom semmi szélsőség felé. Talán éppen ezért volt nehéz beszerezni a holmit. Csúf bakancs, de hasznos, és hát az ember adjon a minőségre.

Mint említettem, a legjobb hatásfokkal igyekszem dolgozni, ámbár a minőségbiztosítás a mi szakmánkban kissé problémás. Kímélem magam. Elvem az, hogy sosem fektetek be 100%-nyi energiát. Elég lesz 80, és ha a munka mégis elfogadhatóan végbement, máris nyertem 20 százalékot. Régen százat akartam teljesíteni. Százötvenet. Most elég a nyolcvan. A hetvenöt.

Azt mondta, semmi vagyontárgy? Hát épp az imént láttam, amikor feltette a kezét, hogy milyen kellemes megjelenésű Rolex van. Mindig szerettem volna ilyen. Nagyapám Doxáját még 44-ben vitték el az oroszok, bizonyára onnan ered ez a komplexusocska. Valószínűleg öröklődik a családban az időmérők utáni vágyakozás. Jobb lesz, ha lecsatolja, mind a kettőnknek kényelmesebb.

Micsoda? Hogy majd levehetem a hullájáról? Ne vicceljen, drága uram! Ezzel kétségbe vonná kettőnk tevékenységének leglényegét! Hm. Két egyenrangú úr beszélget itt, távol a közügyektől, adnak és vesznek, cserélnek.

Hogy mit adok a Rolexért? Hadd hallassak egy nyúlfarknyi gúnykacajt. Semmit. Ön mit kapott, amikor a munkahelyi liftnél előre engedte a főnökét? Semmit, ugye? Nos, vannak olyan finom árnyalatok az emberi kapcsolatokban, hogy úgy mondjam, a kommunikáció során, amikor a domináns és az alávetett fél valamely nehezen körvonalazható energiavonal mentén tárgyakat vagy előjogokat juttat egymásnak. A főmajom választ először húst a páviánhorda zsákmányából, aztán a többi kap valamit, ha éppen jut.

Hogy ezt mind tudta? És ennek ellenére remélt valamit a Rolexért? Igaz is, az órája, pardon, az óráim szépségéhez épp megfelelő mértékű ez a súly, a tapintása is kellemes. Fel is csatolnám, de tudja, kissé körülményes a géppisztoly miatt. Kitiltana a céh, ha lábon lőném magam. Ne moco-rogjon, kérem, legfeljebb, csak ha lövést hall, és véletlenül pont nem találok el. Akkor nyugodtan megfordulhat, és elsősegélyben részesíthet. Láttam is befelé jövet egy mentőládát.

Szóval nem ért el megfelelő eredményeket, erre tippelök abból, hogy még pénteken délután is a cégnél tartózkodik. Ez sajnos arra vall, hogy az eltelt negyven év alatt – annak ellenére, hogy főmajomnak gondolta magát – nem sikerült megfelelő mennyiségű tapasztalatot felhalmoznia. Egy tisztességes életközepi válságra azért futotta? Érezte azt (vagy ha úgy tetszik: töprengett azon), hogy nem jól választott például pályát? Nem lett volna jobb, ha érettségi előtt az apjára hallgat, és mégis a jogra adja be? Nem akarom, hogy félreértsen, nem várok én választ erre. Csak fölvetem. Van ideje gondolkodni itt, az iroda melletti szloziban.

Azt mondja, nyomja a térdét a padló? Hát kérem, az én helyzetem sem fenéki-ig tejfel. A pisztolyra már nem panaszkodom, ezt említettem már vagy háromszor. Jó, akkor kétszer. Ezzel az eggyel akkor most már három. És ki sem mondtam azt a szót, hogy géppisztoly. Rendben, akkor négy! De ráér számolgatni – látom, könyvelő vagy valami más mezei droid. Leereszkeszhetnek ide a piszoár szélére, meg is támaszthatnám a kezem, de látja, nem teszem. Szakmai becsületből. Nem, nem kell velem együtt éreznie, csak vázoló, hogy másnak se könnyű.

És mi a helyzet a nagyságos asszonnal? Azt képzelte, ugye, hogy mindörökre vele marad? Gondoltam. Ezúttal nem bólogatott valami meggyőzően. Láttam ám a meghívót, felkészültem a fészbukon, akárki tarkójához nem tartom a fegyvert. Életünk legszebb napja. Aha. Még a nyakendőt sem tudta rendesen megkötni. És azóta folyvást csak romlik minden maguk között. Egy gyerek... két gyerek... semmi papás-mamás. Így megy ez. Szóval megbánta a házasságot. Iggen. Úgy látom, ezt kijelenthetjük. Szokatlanul elcsendesedett. Ez nagyban levon az izgalmi faktorból. Már persze a részemről.

Szóval a válság megvolt, ki lehet pipálni, meg látom, összeszedett egy takaros kis félrekaraktert. Öltönyben, bakker, harminc fokban. Mellény is van? Akkor meg sem rugdosom, elég az magának, amit magával cipel. Azt mondja, inkább hagyjuk abba? Hát mit tetszett gondolni, mégis milyen az a túszzedés? A kötelesség nem rózsaaág. De nézzük a jobbik oldalát: itt tartózkodunk a hűvösben, miközben a nép egyszerű fiai a pusztán robotolnak, vagy a szupermarketekben töltik fel a polcokat, görkorsolyában. Annál ez is jobb.

Hogy mégis mit kellett volna csinálnia?

Hát, igazán nem tudom. Én már túl vagyok a negyvenes éveimen, fel is cseréltem a házasságot egy már eleve kényelmesre taposottal – ki vagyok én, hogy tanácsokat adjak? Nem akartam válaszokat adni, csupán felszínre akarom hozni a megoldásra váró kérdéseket. Gondolkodjon csak, itt igazán senki nem fogja zavarni. Ha például hozzábilincselem a bidéhez, higgye el, egy idő múlva igen magvas gondolatai lesznek. Mindjárt itt a munkaidő vége, jön a hétvége, már csak a takarítókat kell elhessenentem. És nem panaszkodhat, vize is lesz. Látja, nem vagyok én olyan kegyetlen, mint amilyennek gondolt.

Hogy azonnal adjam vissza az óráját, ha már a telefonját elvettem? Miért, annyira fontos, mennyi az idő? Most tényleg hisztizni fog? Mi lenne, ha egy komoly problémával találna szemben magát? Lám-lám, a kis függőségek! Még ez is. No de maga tudja. Látja, visszaadom a kis ketyeréjét, csak hogy megnyugodjon. Letelt a húsz perc. Sőt. Visszateszem a derékszíjamra a bilincset. Micsoda egy méregzsák! Akár fel is kelhet. Nem, nem lövöm le.

Nagyon-nagyon vigyázzon. Maga nem volt katona?! Nincs kibiztosítva, de ha ilyen idétlenül hadonászik, még belém pörköl. Hogy igazi-e? A legigazibb igazi, első osztályú csempészáru. Fogalmazzunk úgy, hogy véletlenül esett le egy teherautóról, én meg ijedtemben hazavittem, nehogy valaki más emberéletekben tegyen kárt. Kerülhetett volna rosszabb kezekbe is, higgye el. Pillanat, még szét is kell szerelnem, hogy beleférjen a sporttáskába - remek, hogy itt nincsenek kamerák. Ne kérdezze, honnan van, úgyse mondom meg. A többiek se firtatták.

Hogy miféle többiek? Hát nézze, megmondom az igazat. A barátai. Akartak egy jó kis meglepetést a negyvenharmadik születésnapjára. Hogy majdnem összetojta magát? Kérem, kérem, ez igazán magánügy, melleleg, mint látja, a legjobb helyen voltunk a probléma megoldásához. Körültekintően választom ki a helyet. Mindig a mosdót, mert egyszer megesett... nem, ezt mégsem fogom elmesélni. Első a diszkrétció. Nyugodtan használjon keresetlen kifejezéseket, az indulatokat minden esetben le kell vezetni. Akár rajtam. Szidjon csak nyugodtan, majd hátat fordítok, arccal leszek a számlatömb felé.

Hogy mindezt miért? Minden szakmában, ha úgy tetszik, hivatásban elérkezik a kiegészítő ideje. Nálam is. Ha nemigen tudunk már újat mondani az ülések során, a klisék ismétlése helyett átrendezzük a kulisszákat. Remélem, ha most meg is lepődött valamelyest, az általam felvetett gondolatok később majd a javára válnak.

Azt mondja, segíthetnék magának? Aligha vélem úgy. Erre megfelel egy hagyományos pszichiáter. Tudja, azt hiszem, újra meg kell töltenünk tartalommal a XXI. század kiüresedett formáit.

Terék Anna

SZIBÉRIA

(részletek)

Az ablakon nem látni át
a vastag jégvirágtól.
A hó a párkány mélyedésében
fekszik, könyököl,
mintha lesné kintről a hideg,
nagy eres szemekkel,
hogym járkálok a túlfűtött lakásban
meztelenül.

*

Illeszthetetlen vagyok.

Három szoknya van rajtam.
Vizes kezeidet
nyugodtan töröld bele
a legfelsőbe.

Kékülnek a lábszáram,
a testem nem szokik hozzá
semmihez. Keresztbe
teszi magát nekem,
had küszködjek.

*

Nyáron is fázok.
A házban még júniusban is
olykor álomba fagyok.
A vérkeringésem elakad
a lábszáramban, és fáj.

Nyújtom az izmokat,
a szóeleji magánhangzókat,
és erőszakolom a kezembe
vissza a vödöröt,
mintha soha el sem
mentem volna innen.

*

Azt mondják, az apa jelenti
a gyerekeknek a hidat
a külvilág felé,
abból a fekete, mély gyomorból,
amivé az anyák
a családot teszik.

Ha tudtam volna szülni,
fiam lett volna
és mélyre nyeltem volna őt,
sokat ittam volna rá,
hogym víz alá merítsem azt
az utolsó, ingatag hidat is.

Sirokai Mátyás

A BEAT TANÚINAK KÖNYVE

III.5.

Amikor tűzszagúan egymáshoz bújnak, a szarvas és a sima homlokú nem tudja, hogy a bennük is jelen lévő pólusok az egyesülés folyamán olykor helyet cserélnek, s hogy ami megfogán közöttük, ritka szövésű és törékeny szegélyű árnyékban fogan. Mikor a pólusok helyet cserélnek, a nyitott szemmel üzekedők elveszítik egymás arcát, idegen lesz számukra, változékony, homokkal lepett, lágy nyomokkal telekúszott.

Aki ilyenkor kézzel keresi a másikon, amit azelőtt biztosnak tartott, óvatos ujjakkal tegye, mert az idegen test lapulói könnyen megsebzik a kételkedőt. Aki hittel, eressze lazára hitének gyepelőit, mert ami az arcot kavargásban tartja, nem mozdítható, mint a felfelé törő fákkal borított hegyek, hanem maga is mozgás, mely ostromra fonja az árnyékokat, és egyetlen, sötétlő pontba hajtja a hitének erejétől megátalkodót, ami bányája, szénsivataga lesz. Aki pedig ajkaival, keresse nagylelkűen, önmagát tékozolva, hogy amikor a pólusok eredeti helyükre térnek, zálogként rántásuk magukkal bizalmát, mely támasza lesz a törékeny űrben feljünk indulónak.

V.2.

A halaknak a nádason keresztül üzenhetünk, a nádason, ami a tó ágyékát takarja. A nap változásainak idején, amikor a célba érkezés közelgő örömetől remegni kezdenek a vérrögök, és az ásványok rezgésének gyorsulása átragad a test sóira, hogy azok tajtékot vessenek a bőrön, a nádas feszesen, szálanként az égnek mered, és partközébe úsznak a fehér halak. Ami eddig sörénynek tűnhetett, s ami sátra volt a nősténynek, kastélya a hímnek, tüsketeleppé merevedik, melynek húszezer élén a szél sípol.

A keskenyebbik ladikot bocsássa vízre, aki ilyenkor a nádasba merészkedik. Evezői legyenek vékonyak, rövidek, mert nem a csónakot fogja hajtani, azt bízva csak a gyöngyöző, lyukacsos vízre, hanem a tüskét kell megszólaltatnia velük, könnyeden, pontosan, szaporán. A nádas ritmusának megértésében a szél segíti, kísérvé hát a szelet mint nővérét, ha énekelve a nyílt víz felé indul, s hagyja maga mögött a partra hívogató, vérző ajkakat.

Kocsis Péter

HOSPODA –

EGY FANATIKUS SÖREMIGRÁNS FELJEGYZÉSEI

*„Az élet keserű – hál’ Istennek!”
(egy cseh sörreklámból)*

5. rész

Bárányok, felhők, bolondok...

Idén kerek száz esztendeje született Bohumil Hrabal. Róla lesz még szó bőven későbbi feljegyzéseimben, most azonban csak „mandinerből” jutott eszembe. Kezdjük az elején. Múltkor a gombászásról írtam, és nem tagadom, hogy emigráns-létem egyik fájó pontja, hogy a gombavadászat csupán szezonális élvezet. Annyira nem vagyok fanatikus, hogy télvíz idején is kosárral a kezemben járjam a fenyveseket, ilyenkor jobban szeretek kedvenc kiskocsmámban ücsörögni. (Talán ezért választottam országváltási alibinek inkább a sört, hiszen az télen-nyáron terem errefelé...) Mindez nem jelenti azt, hogy ilyenkor nem indulok nap mint nap sétálni, errefelé pedig annyi az erdő, hogy úgysem lehet kikerülni őket.

De hogy jön ide Hrabal? Nos, mondom, mandinerből. A csehszlovák író gyönyörűen siratta el annak idején „Isten báránykáit”, azaz, ahogyan régen nevezték őket, a falu bolondjait, a valamilyen szempontból különös embereket. Akik másképpen élnek, mint mi. Akiknek a régi világban még megvolt a helyük, de a mai, fegyelmezett társadalom szégyelli, kiveti őket magából és zárt falak közé űzi őket. Isten báránykái közel állnak hozzám, talán azért, mert magam is emigráns vagyok – elvégre a maguk módján ők is azok, csak éppen nem egy országból lett elegük, hanem ebből az egész civilizált, normálisnak mondott világból. Errefelé szerencsére még gyakran találkozom ilyen figurákkal és most szeretném egyiküket részletesebben is bemutatni.

Nemrégiben találkoztam vele, február elején, egy erdőszéli kis tanya mellett. Éppen a gombák nélküli erdők szépségeit próbáltam felfedezni, amikor egy idősebb, szakállas alakra lettem figyelmes, aki erdőszéli tanyája mellett álldogált és egyfolytában az eget nézte. Vajon mit csinál hát ez a különös alak? Az nem valószínű, hogy az égbolton keresse az eltűnt gombákat, állapítottam meg rögtön. Az eget nézi és közben motyorászik, magyaráz, mintha a kutyájával foglalkozna éppen. Nem tudtam eldönteni, hogy az öregúr a Jóistennel beszélget, a nappal, vagy netán a felhőkkel.

Nos, mint kiderült, az utóbbiakkal. Vasek úr – így mutatkozott be, amikor észrevett és odajött hozzám – ugyanis felhőszelídítő, pontosabban a felhőkkel barátkozik és próbálja „házasítani” őket.

Ez így elsőre sokak számára meglepő lehet, sőt másodszorra is. Nekem is az volt, pedig szegény már harmadszor mondta el ugyanazt a mondatot, immár lassan, tagolva, hogy még én is megértsem. Azt hittem ugyanis, hogy csődöt mondott cseh-tudásom és valamit félreértek. Amikor aztán mesélni kezdett, bolondnak néztem. És ahogy belelendült, még inkább. Ám a legvégére... amikor befejezte hosszú monológját, már tudtam, hogy ismét egy csodálatos emberrel hozott össze a sors. Megbeszéltem vele, hogy eljövök egy diktafonnal és felveszem, amit mond. Nem nagyon értette, mi is az a diktafon (valahogy úgy kérdezett vissza, mint én a „felhőszelídítő” kifejezésre), de beleegyezett, hogy még egyszer elmondja a magáét. Íme, hát egy bohém felhőszelídítő monológja...

„Kedves Uram, szerintem nincs semmi meglepő abban, hogy az ember a felhőkkel barátkozik. Higgycs el, annyi mindent tartanak az emberek maguk körül, kutyát, macskát, mindenféle állatot, növényeket, hogy egy alapvetően igénytelen, ám annál érdekesebb és izgalmasabb jóbarát bőven befér ebbe a körbe. Ráadásul három éve halt meg a feleségem, és... Tudom, most értetlenkedik, mások is ezt teszik, amikor először járnak erre és meglátnak, hiszen sokak szerint a felhőkkel barátkozni különös dolog, szelídítésük pedig igen nehéz. Majdhogynem lehetetlen. De én nem adtam fel, és higgycs nekem, ha mégis sikerül jóban lenni velük, túlzás nélkül állítható, hogy megszépítik életünket. A lényeg, hogy ház feletti kedvenceinket ne korlátozzuk semmiben, persze ez érvényes a kutyákra meg a macskákra is, minden élőlényre, de különösképpen igaz a *felhők* esetében. Mint azt talán Ön is tudja (dehogyan tudtam, otthon kellett utánajárnom, de igaz volt az öregnek), e kedves kis – nevezzük őket nyugodtan – lényeknek tíz fajtáját ismerjük: a cirrusz, a cirrokumulusz, a cirrosztrátusz, az altokumulusz, az altosztrátusz, a nimbosztrátusz, a sztratokumulusz, a sztrátusz, a kumulusz és végül, de nem utolsósorban a kumulonimbusz. E furcsa és némileg hasonló nevek megannyi eltérő tulajdonságot, meglepő külsőt és szokatlan viselkedésformát rejtnek: higgycs el, csodálatos világ ez, sokkalta izgalmasabb, mint cicákat, kutyákat vagy akár kígyót-békát tartani!

Mindenekelőtt tudni kell, hogy a szelídítésnek a felhők esetében szigorú határai vannak, amelyeket eddig csak nagyon keveseknek sikerült átlépni, illetve feloldani. Amikor először keztem barátkozni a felhőkkel, természetesen tisztában voltam azzal, hogy e lények sohasem fognak majd a kezemből enni vagy az ölemben pihenni. De hát, Uram, ez is viszonylagos, mint minden a világban. Hiszen itt van például a *cumulus humilis*, amelynek egy-egy bátrabb példánya kedvező körülmények biztosítása esetén akár 8-900 méterre is megközelíthet minket! Sajnos inkább a sík vidékeket kedveli, így errefelé ritkán bukkan fel egy-egy példányuk, de vannak országok, ahol ez a leggyakoribb „házfelhő”... A népnyelv egyszerűen „gomolynak” vagy „gomolykának” nevezi, nekem ő csak Gomi, és ha erre jár, hát azonnal szaladok köszönteni! Nagyon barátságos, és közeli rokona az ugyancsak kedves és szelíd fátyolfelhőnek, tudományos nevén a cirrosztrátuszoknak. Azt nem mondom, hogy filozofálni lehet velük, de az időjárásról vagy az erdőkről, a természetéről akár órákon át is képes vagyok velük eltársalogni. Úgy is mondhatnám, hogy ők az égbolt pincsikutyái és yorkshire-jei, esetleg tacskói, de ezzel nem szeretnék senkit sem megbántani!

Nagy kedvenceim a kumulonimbuszok, majd mutatok Magának egyet, ha erre jár megint és szerencséje lesz, egy *cumulonimbus calvus* például már képes fény- és hangjelzésekre is, egy *capillatus* pedig légmozgásokat idéz elő, de ha hiszi, ha nem, nem idegen tőle a kerti munka sem, elsősorban a locsolás. Okos kis jószágok, még ha nem is bölcsek, talán egyszer Maga is megismeri őket. Ugyanakkor óvatosan bánok velük, hiszen jól tudom, hogy a bölcsesség nélküli okosság örök társa a ravaszág, és ezek a felhők bizony nagyon ravaszak tudnak lenni! Képesek kellemtelenül is meglepni az embert. A minap például olyan jól beszélgettünk, hogy úgy másfél kilométernyire is odaengedtem magamhoz, ám ettől olyan hideg lett, hogy azonnal megkértem, lebegjen

egy kicsit messzebb. Kelletlenül ugyan, de odébb állt. Az is igaz, hogy a szél is a barátom, és az ő segítségére is szükségem volt. De például a szomszéd tanyán a Modlova néni hiába kérlete, hiába üvöltözött vele, jól elverte a palántáit egy kiadós jégesővel! Mondjuk a Modlova néni elég ideges természet, és nem tudja, hogy mindenkivel szelíden, halkán kell beszélni, ha jót akarunk neki és magunknak is.

Igen kedves felhőfajta a *stratocumulus perlucidus*, képzelje, sokan simán gomolyfelhőnek nézik, pedig dehogy! Intelligenciájára és emberszeretetére jellemző, hogy jóllehet beborítja akár a teljes égboltot, ugyanakkor kicsinyke réseken keresztül látni engedi a Napot és a Holdat, attól függ, melyik napszakban jár felénk. Amolyan széplelkű jóbarát ő, sokszor gondolok arra, hogy amikor megismerkedtem Eliskával, megboldogult feleségemmel, milyen romantikus éjszakánk volt, éppen egy *stratocumulus perlucidus* társaságának köszönhetően. Ráadásul éppen telihold volt... Jaj, szegény Eliska, ha még egyszer láthatná azt a csodálatos fényt...

Aztán olyanok is akadnak köztük, akikkel viszont nagyon kell vigyázni, és akiknek én sem keresem a társaságát. Például a *cumulonimbus arcus* vagy a *cumulus congestus*... Ha ilyet látunk a kertünk felett, jobb, ha alázatosan megkérjük, távozzon mielőbb. Csak hát nem könnyű az elején felismerni őket: a boltíves zivatarfelhők és a tornyos gomolyfelhők ugyanis kezdetben apró kis foszlányok csupán, de a számukra kedvező feltételek mellett villámgyorsan óriási méretű felhőtornyokká nőnek! No persze az is igaz, hogy vannak helyzetek, amikor kifejezetten hasznukat vesszük, hiszen széllel, esővel, viharokkal tartják távol a hivatlan vendégeket. Ebből a szempontból egyetlen házőrző kutya sem veheti fel velük a versenyt...

Kezdetben azt hittem, hogy a felhők félénk jószágok, ezért nem jönnek közelebb, aztán rájöttem, hogy nagyon érzékenyek a hőmérsékletre – a mínusz 25 Celsius-foktól a plusz 5, esetleg 10 fokig terjedő hőtartomány a legmegfelelőbb nekik. Az ettől eltérő környezetben általában életképtelenek. A napot is csak kevesen szeretik közülük, sőt kifejezetten irtóznak a közelségétől, de annyi baj legyen, talán mondtam már, hogy én szeretek éjszaka is gyönyörködni bennük. Viszont a szél, az nagyon jó barátjuk, figyelje csak meg, mire képesek ilyenkor, biztosan maga is volt gyermek és figyelte őket az égen, ahogyan alakjukat a felismerhetetlenségig változtatgatják, a vízilóbból házikó lesz, a házikóból krokodilus, a krokodilusból gomba, aztán egyszercsak zsugorodni kezd, egy apró labdapamacs már csak, majd egészen láthatatlanná válik...

Azt hiszem, aki gyermekkorában sokáig figyelte ezt az égi csodát, az felnőttként is megőriz valamit belőle a lelkében! Nézze csak, amott, azt a huncut kis Gomit, az imént még olyan volt, mint egy félelmetes sárkány, most pedig már egy alvó kiscicára emlékeztet... Maga mit lát benne? Igazán? Egy kivágott fát? Szegénykém, biztosan valami szomorúság üli meg a szívét, ismerem ezt az érzést. Higgye el nekem, sohasem tudhatjuk, kiben mi lakozik, kinek milyen az igazi alakja, úgyis mindenki másnak lát mindent, az embertársait, a felhőket, az egész világot. De ha jobban megbarátkozunk velük, rájövünk, hogy nem is ez a lényeg, hogy a szívünkben lakozó szereteten kívül úgyis minden más káprázat csupán. A szeretet pedig ott van mindenben és mindenkiben, ezt elhiheti nekem. Jöjjön, igyon meg velem egy üveg sört és meséljen valamit arról a Maga bánatáról...

P.S. Vasek bácsiról még elmondta a szomszéd tanyán élő néni, hogy afféle amatőr meteorológus volt, és mindenki hozzá fordult, aki a másnapi vagy a következő heti időjárásra volt kíváncsi. Ő pedig csak felnézett az égre, és már mondta is az előrejelzést, amely sokkal pontosabb volt, mint akármelyik meteorológiai állomása. „A felhőkből olvas” – mondogatták róla. Aztán három éve meghalt a felesége, Eliska, és azóta már csak a felhőkkel barátkozik.

Tóth Kinga

ALL MACHINE ZRT

1

reggel bekapcsolják a főáramkört
béget a tehervonó beindul
a fémforgácsoló a köszörű
alul a famegmunkáló
onnan a farostlemezek
a szobrász gipszcsigákat
önt és síléceket fejükből
kiáll a váz átfutó gerinc
lesz a csáp meg a szem
beütik a kódot kapcsol a tehervonó

2

a harmonikába tűzi a csipeszeket
lenyomja a gombot fújtat
a pálcákon rezgeti
a harmonikatestet

vele szemben a nő trombitája
előtt hárttyák mű és valódi
bélből állathangok a magas
frekvencia káros
fülüket tapasztva ülnek

3

a bábuból egy élénk lány ugrik ki
nyitány a másik nőn érzékelő
a dobon tárcsa a végén
a vonatban várják az áramot

4

láncot húz át a száján a láncon
hangérzékelők fogát a lufikra
nyomja az állatkert tikszóval
van bevonva a keretben
a fényképész áll lekapja
a látogatókat nem ott szól
a hang más helyen

6

ott ahol az apa ordít és
földhöz vágja magát
a lány bárszéken vált sávot
arckifejezése nincs mozdulatlan
csak az ujját emeli az apján
a szemüveges átváltozik
a lejtőn

7

a nő emeletest épít házat
a bástyákra dobokat szerel
a dobokra palackot és
fémtojásokat új tulajdonságokat
állapít meg hogy döccen
a dobon forgása milyen zajt
kelt az állatok belén
egyed lök egyed dob apró tárgyak
keltik a rázkódást zuhognak
a házfalak indulnak míg

sárban fekszik teste a festék
a falra nyomja magát a konyhában
babát készítenek lombikokat
fiolák csilingelnek a tört
hangra mozdul a baba
mosakszik száján nyakán
rántja a kezét berregtet míg
a kalapos férfi a hegedűre
húzza a lószőrt

8

a lány cigiből négyzetet épít
a gyufából tornyot a torony
alatt a telefon magát hívja
hogyan lerombolja belefúj
a skatulyába engedi
a füstöt

9

a tompítók vaskarikák a rugó
a gyomrot szólaltatja meg

az üvegboltban gyógyszerár
a baba nyekken nyugós
a baba éhes és berreg

10

az üvegtálban tó
uszodai vízben rézhengerek
a frekvenciamérő csápjá
nyúlványok drótállványok
a tóban különböző tárgyak
golyó kavics csiga döglött
rovarok mágnesek frekvenciamérő
a gépcsigá szeme letapogatja
a mágnes hozzá tapad

bekapcsolják a főáramkört
a tehervonó beindul
a szobrász gipszcsigákat
önt fejükből kiáll a váz
gerincen a hang

Weiner Sennyey Tibor

AZ ANAKRONISTA

Első rész

Tambora

Darvell Ágoston, ez a magát korábban „félíg” magyar származásúnak mondó, csak az utóbbi időben Budapesten feltűnt fiatalember, az elmúlt hónapokban meglehetősen közeli, bizalmas barátom lett. Emlékszem, hogy első találkozásunkkor úgy mutatkozott be mint földrajztudós, aki egy neves, angliai egyetemet hátrahagyva inkább hazajött édesanyja országába, ahol az elmúlt években különös tekintettel Cholnoky Jenő írásait tanulmányozta tengerekről, tavakról, vulkánokról. Ágoston meggyerő mosolyú, jó kiállású, könnyen megszerethető fiatalember volt, akiről nagyon nehezen lehetett megállapítani pontos korát. A férfiakkal való kapcsolódása annyira kedves, szinte játékosan bizalmas volt, hogy ha barátaimat kérdeztem, akkor senki sem mert harmincnál többre becsülni, míg a nőkkel oly tapintattal, oly különös kifinomultsággal tudott érintkezni, hogy valamennyi barátnőm inkább idősebbnek, érettebbnek tartotta, mint amennyinek kinézett. Valódi kora azonban mindvégig rejtve maradt, ahogy az is, hogy ki volt valójában ő. Hol élt korábban? Mivel foglalkozik ténylegesen? Miből él és mivel tölti napjait, midőn nem velünk lóg a városban? Fogalmunk sem volt. Pedig ezeket nem ártott volna megtudni, mielőtt több napot töltünk el vele.

Hosszú hétvége közelgett a nemzeti ünnep miatt, melynek sajátos tulajdonsága, hogy ilyenkor a vidéki lakosság a fővárosba, a fővárosi pedig vidékre özönlik. Ez a valóságos népvándorlás szinte

hagyomány, s mi is úgy döntöttünk, hogy legjobb lesz ezeket a derűs nyári napokat jó barátainkkal együtt tölteni, a türkiz Balaton északi partján, az Öreg-hegyen, egy titkos házban. Távoll állt azonban valamennyiunktől a gumikacsákon való himbálózás, a hosszú, unalmas lustálkodás a parton, így indulás előtt kitaláltunk egy játékot, mely az öreg-hegyi házban töltött idő színesebbé tételét szolgálta. Azt mondom kitaláltunk, holott Ágoston barátom ötlete volt az egész, és mi nem is sejtettük, hogy mindez mennyire irányított, mennyire átlátszó trükk arra nézvést, hogy végre elárulja nekünk az igazságot életéről, és felfedje valódi kilétét. Miközben ott ültünk még Budapesten és a Szent György-hegy aranyos borát iszogattuk, Ágoston inkább elmélázva, mint félíg is komolyan, mintegy hirtelen ötlettől vezérelve – holott mint később kiderült hihetetlenül tudatosan átgondolta az egészet –, felvetette, hogy mi lenne, ha ezt a néhány nap balatoni elvonulást azzal töltenénk, hogy rémtörténeteket írunk.

– Rémtörténeteket? – kérdeztem inkább mosolyogva, mint komolyan érdeklődve.

– Igen. Rémtörténeteket. – válaszolta.

– Abbahagytam a rémtörténetek írását. Elég volt. – jegyeztem ugyanis pár mesét vámpírokról és elszabadult gépekről, de ezeket inkább ifjúságom zöld vadonjának különös virágainak tartottam, mint írói életem kiemelkedő darabjainak.

– Pedig egész jól megfizették ezeket az írásaidat! – tapintott azonnal érzékeny pontomra barátom.

– Na és? Ágoston, te is tudod jól, hogy engem nem érdekel a pénz. Csak és kizárólag a költészet.

– Ugyan! Azért a honorárium sem mellékes kérdés. Lásd be. És az igazság az, hogy élvezettel írtál Báthory Erzsébet szökési kísérletéről vagy a hallgatógépről. Most anélkül, hogy bármi tétje lenne, velem-velünk – a barátainkkal – elvonulhatnál, és merő játékból írhatnál megint valami hasonlót. Nem kell megjelentetni sem. Legfeljebb előadhatnád nekünk. Nem kell megfelelni senkinek sem. Úgyse fogja rajtunk kívül hallani senki sem! Csak szabadon! – és ellenállhatatlan mosollyal emelte fel poharát.

Hogyan mondhattam volna erre nemet? A részleteket természetesen ő találta ki. Földrajzos énjét nem megcáfolva az egész elvonulásnak a „Tambora-terv”

hangzatos nevet adta. Szenvedélyesen kifejtette, hogy az indonéziai Tambora vulkán szerepe megkerülhetetlen az európai rémtörténetek irodalomtörténetét illetően. Az indoklás egészét szinte képtelenség most felidézni, annyit azonban mondhatok, hogy rendkívül meggyőző és képzelőerőnk magával ragadó volt, ahogy Ágoston belelovalta magát az indítótörténetbe. Elmondta, hogy egyes angliai filozofok úgy tartják, Mary Wollstonecraft Godwin 1816 nyarán kezdte el írni Frankenstein című regényét, amikor is a rossz idő miatt – amely a Tambora vulkán kitérése miatt egész Európát sújtotta – későbbi férjével, Percy Bysshe Shelley-vel, és barátaikkal (köztük Byronnal) nem tudták élvezni a svájci nyaralást a Genfi-tó partján, és ezért a négy fal közé kényszerültek. Unaloműzőül Byron versenyt ajánlott: mindannyian írjanak egy-egy rémtörténetet. Így született meg Mary képzeletében Frankenstein alakja.

A „Tambora-tervvel” erre a találkozási emlékez-nénk, javasolta már-már örült szenvedéllyel csillogó

szemekkel Ágoston. A jelenlévők mindegyike megpróbál egy-egy rémtörténetet írni, szorosán vagy lazán kapcsolódva a témához, vagy akár attól teljesen elrugaszkodva. Egyikünk sem sejtette, hogy az ártatlannak tűnő játék mögött mennyire komoly szándék húzódik meg, s a valódi célja barátunknak, hogy végre feltárja előttünk igazi énjét, bármennyire is rettenetes és ijesztő az egy magunkfajta halandó számára.

Néhány nappal később a külső szemlélő csak annyit vehetett észre, hogy öt lelkes fiatal – kerékpárokkal és meglehetősen nagy borkészlettel felszerelve – száguldozik a Balaton partján, az Öreg-hegy eldugott kisháza felé.

A nappalokat külön-külön, csendes visszavonultságban, elmélyült alkotásban töltöttük. Pihenésképpen Lord Byron és Shelley verseit és életrajzait olvastunk, vagy Mary Shelley *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* című művéből idéztünk. Délutánonként meglátogattuk a környéken élő, bortermelő ismerőseinket, az estéket következképpen

derős extázisban töltöttük, mely felejthetetlen pillanatok alatt szinte nyoma sem volt annak, hogy mind az öten egy-egy rémtörténeten dolgozunk.

Aztán, ahogy egyre közelebb kerültünk az éjszakához, amelyet kijelöltünk, mint közös játékunk finise, melyen mindegyikünknek fel kellett olvasnia a félelemről és rettegésről, a szorongásról és borzalomról szóló kicsiny etűdjét, úgy vetődtek fel beszélgetéseinkben is történeteink súlyos árnyai. Egyedül Ágoston barátunk nem volt hajlandó semmilyen részletet sem kiadni elbeszéléséből, s ezzel egyszerre keltett érdeklődést bennünk, de azért némi ellenszenvet is, hiszen mindezt mindannyian közös játéknak tekintettük csupán, semmi többnek. Mégis több és más lett a „Tambora-terv”. A borozások után valamennyiünket rémálmok gyötörték, és a napközbeni forróság eleinte tompultta, majd fáradttá tett, végül mélabússá. Én például azt álmodtam az egyik éjjel, hogy régi iskolámban tanárain nagy éljenzése és diáktársaim közös éneklése közben koporsóba tesznek és élve eltemetnek. Az alaphangulat tehát, ami eredeti célunkat illeti, meglehetősen jól alakult.

Midőn elérkezett a tetemre hívás estéje, mecseket gyűjtöttünk, körbeültük az udvar közepén rakott nagy tüzet, kristályos fehérborokat töltöttünk poharainkba, melyet az elmúlt napok esti kalandzásai során szereztünk be, és sorban egymás után felolvastuk a „Tambora-terv” valamennyi mérgezett gyümölcsét, vagyis hol humorral, hol félelemmel teli rémtörténeteinket. Előbb a hölgyek, majd mi, s legvégül Darvell Ágoston. Alighanem mindegyikünk története méltán megérdemelné a külön elemzést, és kétségtelen, hogy az enyém csak akkor lenne teljes, ha azokat is hozzáolvashatnánk, mintegy párhuzamos dimenziókba való betekintésként, de most megengedem magamnak azt a luxust, hogy csak és kizárólag barátunkra koncentrálok, aki utolsóként emelkedett fel az asztal mellől, s kezdte el saját történetét előadni. Ez a rémtörténet rakott pontot találkozáskra, s tárta fel, hogy ki is az valójában, akit Darvell Ágoston néven, Budapesten néhány hónappal korábban megismertünk.

A történetet messziről nyitotta, s pontosan ilyesmit, még ha nem éppen ezt a kezdést vártuk egy

földrajztudóstól. 1816-ban kezdte, amelyet az utókor a „nyár nélküli esztendőnek” nevezett el. Húvös és rendkívül csapadékos nyár köszöntött be abban az évben, különösen Észak-Amerika keleti partvidéki államaiban, Kanada keleti területein, továbbá Nyugat-, Délnyugat-, illetve Közép-Európában, amelyért többen az indonéziai Tambora vulkán 1815-ös kitörését tették felelőssé. A tudományos magyarázat szerint a vulkáni hamu a Föld északi féltekéjének egészben szóródott szét, amelynek következménye katasztrofális volt. A vulkánkitörés nyomán eső, hó, áradás és fagy járt. A Tambora kitörése már 1815 nyarától kezdve világszerte érezte hatását. Ez év nyarán hatalmas esőzések voltak, nyomukban áradások keletkeztek. A hőmérséklet visszaesett, a mezőgazdasági növények többsége többhetes késéssel ért be. A hideg idő pedig korán, már október közepén beköszöntött. A tél az előző esztendőkéhez képest igen zord volt. A Darvell Ágostonról kialakított képünkbe még tökéletesen belefért, ahogy arról beszélt, hogy a kéntartalmú aeroszolnak tulajdonítható az 1816-ban Észak-Amerikában és Európában, de a Kárpát-medencében is tapasztalt „száraz köd” jelensége. Ez a „száraz köd” gyilkos homályt borított a világra. Beszélt az amerikai és a kanadai havazásokról, hogy például június közepén fagyok és dermesztő keleti szél söpört végig Connecticutban, nyár közepi havazásról mesélt Albany, New York és Dennysville vidékén. Montreal és Quebec környékét június 10-én 30 cm vastag hótakaró fedte be. A hóesést rendszerint lehülés és éjszakai fagy követte, mely utóbbi a következő hónap elején ismét jelentkezett. A nyár csak néhány nap volt csupán augusztus közepén. A keleti államok lakosai a hideg elől valóságos népvándorlásba kezdtek és tömegesen vándoroltak nyugatra. De ennél is aggasztóbb volt a szélsőséges időjárás Európában.

Számos helyen, de különösen Svájc középső és keleti területein, Dél- és Délnyugat-Németországban (különösen Bajorországban), az ausztriai Tirolban és Voralbergben szenvedték el az ott élők a húvös és rendkívül csapadékos időjárást, és az azt követő gyakori áradásokat. Az elvetett gabonának mindössze egyharmadát tudták betakarítani. Svájcban a hegyi kaszálókon a széna a vízben ázott el, az állatokat

nem volt mivel etetni. A Kárpát-medencét viszont (különösen a Felvidéket, a Duna–Tisza közét, a Tiszántúl keleti és délkeleti térségeit, Bácskát, Bánátot és Erdélyt) mindennél súlyosabb, zord idők sújtották. Ekkor felemelte tekintetét a felolvasott szövegből Darvell Ágoston és úgy tette hozzá, hogy: ...itt lassan elérkezünk az én történetemhez is. Majd úgy folytatta, már a Tambora kitörésének évében szokatlanul hűvös időjárás köszöntött be. 1815 júniusának harmadik hetétől kezdve Felső-Magyarország nyugati és középső vidékein, valamint Fejér, Nógrád, Heves, Pest vármegyékben hatalmas esőzések, jégzivatatok vonultak át. Némely helyeken tyúktojásnyi, sőt 60 dkg-os jégdarabok hullottak. A jég terményt, kerteket és embereket egyaránt agyonújtott. Tudom, emlékszem, hiszen ott voltam.

– Ott voltál? – vágtam közbe hitetlenül, holott megbeszéltük, hogy figyelmesen végighallgatjuk egymást és észrevételeinket csak a felolvasások végével osztjuk meg. Darvell rám nézett, szomorúan, mint, aki nagy titkot árul el s nem reménykedik abban, hogy valaha is megbocsájtanak neki, majd csak annyit szólt: Ott. – és folytatta.

Ott voltam és emlékszem, hogy az egész nyáron szinte egy felleg sem ment el jég nélkül. A gyakori esőzések és az azokat kísérő forgószelek tönkretették a szántóföldi termést és a szőlőket. Az esők megduzzasztották a folyókat, és elsősorban a Felvidéken, Északkelet- és Dél-Magyarországon nagy árvizeket okoztak. Az ősz szintén, ahogy akkori naplómba jegyeztem fel „csaknem mindenfelé esős idővel mult, melly miatt, vizek megáradván a' mezőkön lévő tarmányban nagy kárt okoztanak”. Az Alföld egyes térségeiben egérinvázió pusztította a termést, így több helyen másodszer is vetni kellett. A szőlő, bár a hűvös idő ellenére sokat termelt, a sok esőtől nem ért be. Belőle savanyú és csaknem ihatatlan bort tudunk csak készíteni, nem olyat, amelyet mi most itt ihatunk, jegyezte meg keserűen. Családom, amely régi magyar, középnemesi, elsősorban bortermelő család volt, amelybe angol atyám benősült, ezalatt az egyetlen év alatt szinte teljesen tönkrement. De a java csak ezután következett.

Az 1816-os évet rendkívül sanyarúságos, csapással teljes esztendőként éltük meg. Január 28-án,

ma úgy mondanánk, hogy egy mediterrán ciklon nyomult be a Kárpát-medencébe északi szél kíséretében, óriási havazást és rendkívül hideg időt hozva. A havazás a következő két héten át szünet nélkül folytatódott. Az iszonyú hideget mi akkor úgy neveztük, hogy valóságos „istencsapás” és így emlegették még évtizedekkel később is. E kétszáz esztendővel ezelőtti rettenet egész lételemet meghatározó borzalommá terebélyesedett. Történetem erről szól, s ezért részletezem most ennyire.

– Ugyan, ez csak egy rémtörténet, semmi több! – legyintettem, de egyre feszültebb lettem én is, barátaim is.

Ő rám nézett, szomorúan, mint aki nem is reménykedik abban, hogy valaha is megértem, majd úgy suttopta:

– Régóta el akarom ezt nektek mondani. Folytathatom? – és mi kértük, hogy folytassa.

Harminckét éves voltam akkor, és most naplómól idézem, hogy Pest vármegyében „olgy szörnyű hideg, zivatatok, olgy nagy hó és rettentő szél volt, hogy a házak fedeleit elhordta, sok ezer juhok megfagytak, sőt számos szarvasmarhák is elvesztek”. A debreceni határban az elpusztult állatok kára meghaladta a félmillió forintot. Bihar vármegye sárréti járásában 22 ezer juh fagyott meg. Debrecenben a „tsikorgó hideg, tömött hó és szörnyű szél” két napon át tombolván „olgy hó fúvatagokat támasztott”, melyek hosszú ideig bástyamódra felemelkedve látszottak. A hó az alacsonyabb házakat eltemette, „a' szűkebb udvarokat egészen eltöltötte, sőt még a' tágas utzásakat is járhatatlanná tette”. A szél- és hóvihár közel ezer házat rongált meg. A Mezőségben a gabonavermek és a pincék megteltek vízzel. A Körösök mentén „irtóztatók és leírhatatlanok” voltak azok a károk, „mellyeket ezen hatvan órákig folvást tartó hó zivatar okozott; a' szabad ég alatt tanyázó gulyákat, birka és juh nyájakat vagy falkástól a' hó alá temette, vagy széllyel szórván, a' mezőségen többnyire előlte, a' Körös víze mentében olgy sűrűen feküdt a' dög, hogy sok helyeken nagy kiterjedésig, eggyik dögrol a' másakra kellett lépni.” Tudom, mert ott jártam. Számos úton lévő ember fagyott meg. Aradon a hó- és szélzivatar „a' szabadon talált gulyákat a' Marosba hajtván,

elfullasztotta; a' juhokat sok ezrenként vagy a' víze-nyős fokokra hóval eltemette; a' méneseket szerte űzte 's a' hó fuvatagokban súlylyesztette; a' magános útzásokat marhástól elakasz-totta, 's a' másfél ölnyi magasságú hóval elborította". Ezt mind abból a naplóból idézem, melyben ek-kor elértem a legszörnyűbb részekig.

Édesanyám útnak indult családja kelet-magyar-országi ágának összegyűjtésére, míg mi atyámmal balatoni birtokunkon próbáltuk menteni a menthe-őt. Anyám a vármegye önkéntes katonáihoz csat-lakozva a hatalmas alföldi hóiharban megfagyott, vele együtt tűnt el a teljes csapat tizenhét ember és ötven ló is. A tragédiáról csak hetekkel később értesültünk, és rettentően megrázott. Mindeköz-ben Temesvárott, illetve a Bánságban az ember-magasságú hó miatt a lakosokat házaikból ki kellett ásni. Sok helyen még áprilisban is fagyott állatokat kapartak ki a földből. Sorolhatnám még mindazt a rettentet, ami az elolvadt téli csapadék nyomán zúdult az országra, hogy amikor az idő enyhébbre fordult árvizek keletkeztek, illetve hatalmas állóvizek

alakultak ki. Belvizek borítottak még olyan helyeket is (például a Bánátban), ahol azelőtt évekig szárazság uralkodott. Ismét naplóból idézek: „rettenetesen órdító szélzivatarral kavarva jégzápor zuzta széljel” a falut. „A' legkisebb jegek, amelyek hullottak, a' gyermekek játszó márványához (golyóhoz) a' nagyobbak hiteles mérés szerint egy ludtojáshoz ha-sonlítottak. E jég két asszonyt és négy gyermeket agyonvert, többeket félholtra. Rengeteg állat pusztult el, továbbá az egész határ a gabonaföldekkel, a vetésekkel a szőlőkkel, gyümölcsösökkel együtt.” Hazánkban jó három hetet kivéve 1816-ban egyálta-lában nem volt nyár. A levegő „homályos, hűvös és szeles volt; annyira, hogy a' köpönyeget, mikor nem esett is, el lehetett szenvedni”. A nap sugarait is alig láttuk. Augusztus elejéig szinte mindennap esett az eső. Minden termés odaveszett, beleértve a szőlő is, minden a miatt a csontig hatoló, soha el nem felejt-hető köd miatt, melyet máig szívemben hordozok. Sorolhatnám, hogy az árvíz miatt hogy dőlt össze ezerötszáz ház Szegeden és a többi szörnyűséget, mely mindössze megkerülhetetlen és sorsszerű

előzménye volt, annak, hogy a gyásztól egyetlen éjszaka megöregedett atyám egy reggel magához hivatott és útnak indított. Hozzátartozik még, hogy akkoriban is, ahogy most is előfordul, az ilyen szörnyű istencsapást nem a természetnek, hanem valami természet-felettinek tud inkább be a köznép, s talán nem is állt oly távol az igazságtól. Árnyakról suttogtak a faluban, ahol éltünk, és böjttel kínozták magukat az amúgy is éhező szegények. Istenhez és a szentekhez fohászkodtak, rettentő eseményekről suttogtak és a kertek alatt ólálkodó vadakról. Vérszívókról és testrablókról beszéltek. A gyermekeket szorosan magukhoz húzták az anyák, s a száraz ködben érezni véltem a félelem szagát. Atyám levelező barátja volt egy angol lordnak, aki ekkor éppen a Genfi-tó környékén tanyázott, s akinek igen komoly és kiterjedt kapcsolathálója volt a láthatatlan világ jó ismerőivel. A láthatatlan világról ekkor még semmit sem tudtam, csak annyit, hogy atyám mindig is felfedezett vélt vagy valós összefüggéseket a történések mögött. Útnak indított tehát Svájcba, ahol ekkor a parasztok már füvet ettek az éhségtől menekülve, s végignézhettem, hogy a többi országban sem jobb a helyzet. Ma azt mondják, hogy az egész Európát sújtó időjárási anomáliákat és a rettentő éhínséget a Tambora vulkán kitörése okozta. De mi okozta a Tambora kitörését? Valóban csak a Tambora tehetett minderről? Akkoriban persze fogalmunk sem volt a Tamboráról, utam egyenesen a Genfi-tó partjához vezetett, ahol Didonati villában találtam rá atyám levelező társára, Lord Gordon Byronra.

– Micsoda fordulat! – nevettem fel cinikusan, s egyre kényelmetlenebbül éreztem magamat és sötét előérzetek lettek úrrá rajtam. A történet azonban nem itt ért véget. Ágoston szomorúan körbenézett rajtunk és úgy kérdezte: folytassam?

Folytatta. A Didonati villában aznap este egy szépszót tartottak, olyan hely volt ez, mint amit egyáltalán nem érintett a sok szörnyűség. Lord Byron, Shelley és a fiatal Mary Godwin oly előzékenyek voltak velem, mintha régi baráttal találkoznának, egyedül Byron háziorvosa Polidori – az az átkozott Polidori... – tűnt az első pillanattól nyersnek és utálatosnak, mostanra már azt is tudom, hogy miért. Az este során rémtörténeteket olvastak fel, melyek

különböző korokban játszódtak, s ahogy csöndesen hallgattam őket, szavuk, jelenlétük különös, vibráló erőterében egyszer csak emlékezni kezdtem.

– Emlékezni? – kérdeztem cinikusan – Emlékezni, ugyan mire?

– Arra, amiért valóban elküldött atyám. Arra, amire most is emlékezni kell. Arra, hogy nevem Augustus Darvell és emlékező vagyok. Augustus Darvell és halhatatlan vagyok.

– Halhatatlan? – kérdeztem csöndesen, mint aki egy barátot veszít el e szó hallatán.

Végigpillantott rajtunk kissé lemondóan és úgy folytatta. Miközben Byront, Shelleyt hallgattam jöttem rá, hogy halhatatlan vagyok. Mindarra, amit most elmondok, arra azt a szörnyű évet követő rettentő két évszázad alatt jöttem rá. A halhatatlanságot sokféleképpen lehet elérni és megélni. Többféleképpen, mint gondolnák, mindazok, akiket a halandóság képzele mindörökké beszorított a hétköznapi kínkeserves tömlőcébe. Az én történetem csak néhány lehetőségéről szól, csak néhány – jó és rossz – megélésről.

Kevesen kezdik mindjárt halhatatlanként „életüket”, legalábbis akiket én ismerek a halhatatlanok közül, mind valaha nagyon is élő és nagyon is halandó emberek voltak. Nem mellékes, hogy a halhatatlanságon sem feltétlenül és csak a fizikai test halhatatlanságát kell érteni, sőt még egy halhatatlan is – attól függően hogyan és miképp szerezte halhatatlanságát – szerencsére elpusztítható.

Az én halhatatlanságom például egyáltalán nem a fizikai testhez való ragaszkodásról szól, ezért én éppen úgy testi értelemben, ahogy bárki más: meghalhatok, sőt bizonyos időközönként meg is szoktam, sajnos. Ám van egy apró, de annál lényegesebb különbség. Az emlékezet. Én emlékszem. Mindenre emlékszem. A halhatatlanok között, azon keveseket, akik szert tettek erre a képességre, felénk inkább úgy hívják, hogy az Emlékezők, míg egy ősi, jávai szekta szerint, a világon mindig hét (mások szerint harminchárom) ilyen ember él, s ők kawiknak nevezik őket. Minket. Engem. Emlékező vagyok tehát. Ezért mondhatom, hogy most, sokadik életemben sem vagyok más, mint amikor ez az egész elkezdődött: Darvell Ágoston. Igaz, hogy minden életemre emlékszem, minden életemben tovább fejlesztettem

képességeimet, és minden életemben megpróbáltam legyőzni örök ellenfeletem. Saját magamat.

A halhatatlanságra ugyanis sokféleképpen lehet szert tenni, az Emlékezők velük született tehetséget kapnak, mely első életük során traumák és extatikus revelációk révén egyre inkább feltárulkozik. A megismerés és a megérzések révén, mert tanítani senki sem tanítja – legalábbis itt Európában –, jó esetben sikerül kifejleszteni az emlékezés technikáját, s amikor eljő a halál..., nem okoz igazán nagy gondot, hogy az új életben szép lassan mindent visszaidézzünk. Ilyen extatikus pillanat volt számomra Lord Byront és Shelleyt vagy éppen Mary Shelleyt hallgatni ott a Genfi-tó partján, s úgy vélem, nekem akkor tárult fel a halhatatlanság képessége. Néha úgy érzem, hogy minden ember képes lenne emlékezni, némi segítséggel. Néha pedig úgy, hogy kevés ember volna, aki az ezzel járó terheket el is bírná. A legtöbbjüknek éppen elég ennek az egyetlen életnek a súlya, aligha tudnának bármit is kezdeni korábbi életeik sűrű masszájával, melyekben bűnök és örömek, álmok és rémálmok kuszán keverednek. Természetesen különösen nehéz helyzetbe kerülnének embertársaink, ha rájönnének, hogy egykori ősellenségük ebben az életünk gyermekük, vagy

hogy legjobb barátjuk valamely másik életükben feleségük volt. Én azonban pontosan látom mindezeket a relációkat, és nem tudom nem feltételezni a teremtő szándékot az életek ilyenén való láncszerű összekapcsolásában.

Jóban és rosszban is látom a fejlődésre és az én meghaladására való lehetőséget, bár kétségtelen, hogy én magam sem győztem még le önmagam legnagyobb ellenségét: félelmeimet. Pedig már többször nagyon közel jártam a győzelemhez. Azon a nyár nélküli évben is. Azzal szemben, akivel nekem szembe kellett és kell szállnom, azonban úgy tűnik, hogy nem elég csak és pusztán az emlékezés, nem elég mindaz a tudás, melyet felhalmoztam. Nem elég hozzá, amit tudok. Túl kellett jutnom önmagamon is, meg kellett értenem a halhatatlanság más technikáit is, s bár a legnagyobb undorral fordultam az Alkotók és Árnyak módszerei felé, mégis aprólkos és nem éppen veszélytelen nyomozásaim során kitanultam az ő halhatatlanságukat is.

– Alkotók? Árnyak? Miről hadoválsz te itt összevissza, Ágoston? – kérdeztem az asztaltól felállva.

Az Alkotók és az Árnyak háborúban „élnek” ebben a világban, azon felül, hogy ősellenségnek tekintik egymást, rettentő undorral és becsmérléssel

hajlandóak csak egymásról beszélni. Lehetőség szerint elkülönülnek, kerülnek egymást, ha pedig mégis a „sors” úgy hozza, hogy találkoznak, akkor valamelyik halhatatlan igen gyorsan elveszti halhatatlanságát, s lesz csupán csont és bőr, fém és huzal, vagy ha súlyosabb volt az összetűzés, még annyi se.

– Hogyan, hát a halhatatlanok is meghalhatnak?
– kérdeztem, mint egy gyermek.

Meg. S ők, az Alkotók és az Árnyak egyáltalán nem ismerik az Emlékezők technikáját, talán meg is vetik a magunk fajtát, már ha tudnak rólunk, de leginkább kellemetlen, ezoterikus szektának tartanak minket. Kár, hogy mi csak a legritkább esetben találkozunk egymással, hogy legalább kicsit szektásodjunk. Az Emlékezők ugyanis magányos farkasok.

Az Alkotók és az Árnyak kevés közös tulajdonságához tartozik, hogy mindkét kaszt ragaszkodik bizonyos értelemben a fizikai test halhatatlanságához. Megoldásaik azonban kissé különböznek. Az Alkotók olyan gépeket, eszközöket, mechanizmusokat szerkesztenek, melyek főbb szerveik életét, elsősorban pedig az agyét, a gerincvelőjét és a szívét, mind hosszabb ideig fenn tudják tartani. Az elmúlt időszakban a technika, a biológia, a kémia robbanásszerű fejlődését jobbra ők maguk idézték elő, terveiket pedig sohasem adják fel, hiszen eszközeik idővel elhasználnak, főbb szerveik pedig – melyekben önmagukat vélik lakozni – e szerkezetek nélkül elpusztulnak. Légvárra épített halhatatlanság ez is a mi szempontunkból, persze a mai világban, korábbi bonyolult és nem egyszer holt emberek részeit alkalmazó műszereik és okkult mágiát is használó technikáik elavultnak tűnnek, de azért mostani módszereiknek is megvolt a maga alapja, s nem mindig tudtak sejtekből egész embert újraépíteni, de valódi céljuk a gépekbe emberi tudatot transzportálni.

Morális kérdéseinkkel hiába is izgatnánk őket, mint például, hogy vajon az így nyert „ember” ugyanaz lesz-e, aki volt? Vagy például, hogy szabad-e kétszáz éve, csak biológiailag élő torz lényt megajándékozni újabb száz és száz esztendőkkel? Szerencsére azonban még ma is vannak problémáik. A régi sejtekből nyert új sejtek hamarabb használnak el, illetve korábbi gonoszságuk és arroganciájuk, tudományos vakhitük és technokrata vadbuzgóságuk

ezeknek a derék Alkotóknak minden egyes meghoszszabbítási eljárás során csak nő. Azon kevés Alkotó, aki mondjuk kétszáz évvel ezelőtt még valóban, jó értelemben véve megszállott tudós volt, s időközben nem pusztult el másoktól vagy önkezetől, mára lelketlen anyag-robottá lettek. Tudom, hiszen volt közöttük olyan, akit jól ismertem és szerettem. Valóban szerettem. Ő volt Ada. Ada Byron.

– Byron lánya?! – jelentettem ki inkább, mint kérdeztem.

Igen. Byron lánya. De azon az estén, ő még gyermek volt, és én - miközben a költőket hallgattam - rájöttem, hogy Emlékező vagyok. Végre emlékezni kezdtem, lezártam szemeim, s láttam a rengeteg szörnyűséget egyszerre, amely az utóbbi években történt, s mely anyám haláláig vezettek. Egyszerre táruult fel minden, s mintha madárként szálltam volna, úgy repültem Dél- Kelet Ázsia szigetei felé, láttam a Tamborát, és láttam a Tambora tövében az Árnyak szentélyét, ahol újabb szeánszot készültek épp bemutatni, valami ősi, rettentő sötét istennek.

Megértettem egy, a földrajztudománynál mélyebb és borzalmasabb összefüggést, és a nagy releváció súlya alatt összeestem. Amikor magamhoz tértem az egész villában zűrzavar uralkodott. A Lord pisztollyal és karddal a kezében állt az ajtónál, Shelley és Mary vizes kendőkkel törölgették a homlokom. Lord Byron hangját hallottam, ahogy azt kiabálja, hogy azonnal hajóra kell szállnunk, Polidori bármikor visszatérhet, de képtelen voltam lábra állni. Shelley és Mary nagy nehezen felségítették, és ájult állapotban támogattak ki a tópartra, ahol ott himbálózott a kis vitorlás. Mindeközben lehullott a Genfi-tóra is a száraz köd, s a Lord mintegy vak-tában adott le lövéseket a vaksötét és maróan rideg éjszakába. Ezeknek a lövéseknek a hangja máig visszhangzik fejemben, és érzem a lőpor szagát. Aztán kihajóztunk és én a parton, a száraz ködben hagytam régi életemet és elindultam az új felé - immár halhatatlanságom tudatában -, megakadályozni egy mindennél rettenetesebb, valamennyiünket érintő Tambora-kitörést, egy láthatatlan háborút.

Ekkor Darvell Ágoston letette a kéziratot, végignézett rajtunk, és csöndesen ennyit mondott: ezért vagyok most veletek itt, barátaim.

Hevesi Judit

ÁLLANDÓSÁG

a tárgyak megérik a változást
legalábbis ezt mondták a kövek ott
amikkel a kezekben a mocsárig mentél
hogyan benne magadat elsüllyeszted
és ne lásd meg
te sem az vagy
aki már bármit elfelejthet
de így akartad
mégsem bántad
hogyan feléd tartok
pedig tudtad jól
gyenge úszó vagyok
és nem az egyetlen
akit mellőled ezután majd elsodor az ár

NAPJAINK FÖLÖTT

az úr nevét áldjuk
hogyan uradalmának kapuját
kitárta elénk
és megmutatta arcainkat

de nincs vigasz a szavakra
és van amit már ki sem mondhatunk
pedig az ég felé sietünk
hogyan holdkóros istenségeknek
ajánljuk magunk

de ha lesz már
ki nem takarja el az arcát
békét teremtsen bennünk és életünkben
minél előbb csakhamar

Kele Dóra

METAMORFÓZIS

Tavaly ősz volt,
nappal még lehúzott ablakkal,
este már fűtöttünk,
ha nem mást,
hát magunkat:
éjjeli pőreségben-egymásban.
Azóta sem tudom, hogy okkal utaztunk-e el,
vagy csak a megszokás festetlen szempillája
és szőszös nadrágja vezetett minket oda,
de elutaztunk.
Én topban, te trikóban,
egy kukoricakerítés mellett álltunk meg
a rádióból Nancy Sinatra szólt.
Induljunk, mondtam, erről mindig
a körút jut eszembe

és az öt perc otthon, amikor boltba
indulok kabát nélkül
a szőrszálak a karomon meredeztek,
neked is felállt.
You shot me down, bang bang
beleröhögtem, ahogy énekeltem,
neked alig volt kényelmetlen
nekem alig se volt kényelmes
de kényszeresen szökött ki belőlem a taszítás.
Helytelen meghatározás, hogy férfi voltál
de jobb híján, ezt üvöltöttem,
azt remélve, hogy ha mást nem is,
legalább ezt megtalálom benned.

Homlokod gyöngyös, pupillád rám tágult,
ágyékod hervatag öltözött csuhéba,
ahogy percek alatt bennem parányivá szűkültél
és én kihánytalak oda a mezőre,
hogy majd a nap felpirgál,
hogy majd a vadak megesznek,
hogy valaki másból
valaki másként távozhass el.

A SZOBA IS ÉRZI

December volt.
A kávécsészék a szekrényben kocogtak,
a friss terítéket az asztalon rázta a hideg,
a kezemet a párkányon felejtettem,
kis idő múlva már puha köd takarta.

A szobában összetolt bútorok,
mint a tagadás egyértelmű szobrai,
a kint felejtett ruhákra hull a hó,
mintha minden mindegy volna.

Forró vizet hordok a kezemben,
sebeimbe folyik, elterül, belemar,
megdöntöm: üres vagyok.

A fotel takarófóliával borítva,
te benne ülsz, magadhoz húzol,
mintha valami jelentőségteljeset akarnál mondani,
arcom tenyered közé simul
és nem mondasz semmit.

December van.
A csészék darabokban,
a sohavolt ígéretek a szárítón lógnak,
és én költözöm,
pedig azt ígérted, maradhatok.

Falussy Lilla

OMNIA MEA BONA MECUM PORTO

1. A szökőkutak boszorkánya

Donna Cicciona terebélyes kebleit mosta a Via Giulia szökőkútjában. Nem volt nyár pedig. Csípős, novemberi, tíz fokos hideg borzongatta Róma lakóit.

Donna Cicciona félmeztelenre vetkőzött, mit sem törődve az arra járókkal. A víz csípett, ahogy végigfutott kiszáradt bőrén, hozzá nagyokat kurjongatott, érthetetlen nyelven. Keblei hozzáhozzácsapódtak a szökőkút kávéjához – rémisztően festett. Fején piszkosfehér sapka, ami valószínűleg kopaszságát takarta jótékonyan, alóla alig-alig kandikált ki néhány ősz hajszál.

Élvezte a fürdözést, néhány turista állt csak meg bambán. A helyiek, a Via Giulia ezer éves lakói megszokták a bolond öregasszony szokatlan tetteit. Sem a rendőrséget, sem a csendőrséget, sem a Nemzeti Maffiaellenes Felügyeletet nem küldték a nyakára. Az idegenek attól féltek, hogy képtelenül bő, barna, redőzött szoknyáját is leveszi, de erre nem vetemedett, mivel itt tartotta kisebb bolti lopásainak hozományát, valamint mindennapi használati tárgyait.

Amint befejezte a fürdést, szép nyugodtan odavizelt a szökőkút mellé, sárgás, habzó lé csorgott a macskakövek repedésein – ekkor már többen elfordították fejüket, pedig hát víz víz – Donna Cicciona nem tudott különbséget tenni, a kútból is csak ugyanaz folyik. Magára kapta vedlett ruháit, majd a Piazza Farnese felé vette útját, folytatva az üvöltést, mocskos batyuját lóbálva és elriasztva az örök várostól néhány német turistát. Öklével hadonászott a kirakatok előtt, egy másodpercre berobbant a sarkon álló patikába, melynek automata ajtaja komoly nehézséget okozott retardált személyiségének. Arca eltorzult, barna bőrén fehérbe váltottak a ráncok, míg a gyógyszerár ablakából a tökéletes fiatalság Vichy arca mosolygott vissza. A patikus határozottan kitessékelte, bár már hozzászokott ahhoz, hogy itt, a belváros legelölkelőbb negyedében is betéved hozzájuk olykor-olykor egy hajléktalan, lepusztult egzisztencia vagy örült; épp olyanok, mint Donna Cicciona.

A Donnának igen megtetszett a szomszéd kirakat százharminc eurós narancssárga pulóvere, nőiségét meghazudtoló ökle már majdnem lecsapott a frissen tisztított üvegre, hogy megszerezze zsákmányát, amikor a kereskedő rémülten kiszaladt az üzletből és a lehető legudvariasabb módon odébb lökdöste az asszonyságot.

– Visszajövök – üvöltötte Donna Cicciona. Tényleg visszajött. Ekkor a Campo de' Fiori már tömve volt emberekkel.

Célpontja a Piazza Farnese két fürdőkádja, melyek egykor Diocletianus fürdőjét ékesítették. A fények kigyúltak, a kádakban pezsgett a víz. Donna Cicciona valószínűleg súlyos exhibicionizmussal küszködött, ki tudja, mit rejtett múltja, barna, bő redőjű szoknyája, ki tudja, mi nyugodott egyenletesen barnára sült orcája mögött.

A fizika törvényeit meghazudtolva húzta föl súlyos kilóit a kád peremén, s amit még nem látott Róma, minden ruháját levetve – hála a Magasságosnak csak válltól látszott ki a vízből – belevetette magát a császári fürdőkádba.

– *Amo la vita!* – kiáltotta, s kiáltása megtestesült; a szemben lévő ház falán ugyanis egy biztosítótársaság ezekkel a szavakkal hirdette a hosszú, megalapozott életbe vetett hitét.

Donna Cicciona mint rendes boszorkány, akit ötszáz éve megégettek volna - ugyanúgy, ahogy Giordano Brunót a szomszédos téren -, a levegőbe emelkedett, kortalan bájjait egy felhő és az esti félhomály takarta. Seprű nélkül elrepült a Fórum irányába.

2. Fekete Ostia

Elvarázsolt hely Ostia, az egykori világbirodalom része, a szent Római Birodalom központi kikötője, ma inkább a rómaiak, mint turisták által látogatott üdülő.

Elhanyagolt, hatalmas, dekadens villákkal, melyek az örökké letűnt *dolce vitát* idézik, és amelybe fájón belesajdul a szív.

Pineafenyőekkel szegélyezett út, egészen a tengerpartig, balra széles sávon leégett erdő - gondatlanságból vagy a meleg miatt.

Tél van, a szállodák és panziók bezártak. Sivár tengerparton parkolunk le. Ahhoz képest, hogy az utcán egyetlen járókelő sincs, itt a parkolóban nagy a zsúfoltság. Többen kijöttek dühödt szívüket nyugtatni, szemükkel követik az árt, a tarajos hullámot, élvezik, ahogy szétporlad, megsemmisül, meghal a hullám a fekete, tömörszerű sziklának ütődve. Ólomszínű az ég, nem csillog a tengeren napfény, párás vízszugár borítja arcomat. Jólesik. Csúnyának látlak ebben a sápasztó, hamuszínű fényben és te is csúnyának látsz engem. Távoznak. Felmászunk a betongát világítótornyához. Lengén öltöttem ehhez a kiránduláshoz. Hajamba belekop a szél. Csak a halászok vannak kint a parton. Összeszedik a hajókötelet, lehúzzák a vitorlát, csörömpölnek a kötelet tartó fémgűrűk. A víz szinte fekete. Percekre eltűnik a világ, ahogy betakarsz, a világítótorony falának szorítasz, nem kapok levegőt, de vállam fölött, fél szemmel a nyílt tengert látom.

Még rábeszéllek, hogy nézzük meg a helyet, ahol Pasolini meghalt, ez úgyis egy súlyos délután, a fekete felhők, amelyekből nemsokára elered az eső, elnyomják szívünkben a vágyat.

Néhány perces autótúrát a nádason át és megérkezünk az elhagyott telekre, ahol már nincsenek villák, csak viskók az út szélén. Apró, koszos kőházak, vendégmunkások laknak itt, negyven évvel ezelőtti lepusztult világban, de minden reggel látják a tengert, sőt nem csak reggel, egész nap. Hogy tudnak aludni ebben az állandó hullámverésben?

A szögesdrótkerítés nehezen akar nyílani, fapalló, és íme, a szobor, egyetlen név, egyetlen felirat nélkül mered itt az alkonyodó ég alatt. Nap és Hold, holdsarló böki a napot, piszkosfehér, mállott, egyszerű alkotás, rajta elszáradt rózsacsokor. Itt egy ember halt meg s szívta tüdejébe az utolsó korty levegőt. Mélysötét lehetett az éjszaka.

Minél hamarabb el akarom hagyni ezt a helyet!

Kiverekstem magam a szögesdróton, apró, fekete kutya ugrik rám, dühödten ugat, sikítok a félelemtől. Ne ugass ilyen veszettül, Pier Paolo!

Beülünk az autóba, a kutya ugrál, egészen az ablakig, ugatását tompítottan hallom. Megszorítod a kezem, a résnyire hasadt fekete felhőkből kibukik a nap.

3. Mihály útja

Úgy döntöttem, végigjárom Mihály útját az *Utas és holdvilág*ból. Egy évvel vagyok idősebb Mihálnál, azaz harminchat helyett harminchét évesen jutottam erre a döntésre. Nem viszek magammal laptopot, mert ha egész nap az internet tart fogva, nem tudok kiszakadni az időből.

Ideális lenne, ha telefont sem vinnék, de ezt nem tehetem meg, tekintve, hogy a telefon a segítségkérés eszköze is. Célom az utazással a turizmus és a lelki út tanulmányozása. Ki lehet-e szakadni a társadalomból? Vagy *Bed and breakfast* hausokban találva szállást, eleve lehetetlen az időből történő kizökkenés?

El akarok menekülni a fogyasztói társadalom rettenetétől, amikor minden nap arra ébredek, mit kell fizetnem, milyen pénzügyi tranzakciókkal sújtanak. El akarok szakadni a pénzügyek terhétől, tudom, a legtöbben nem törődnek ennyit a jövővel, a munkával, az okos tervgazdálkodással, az építkezéssel, a céltudatossággal és a karrier szövevényes hálójával.

Aki nem dolgozik, nem hibázik. Hibáink építenek, de még mennyire, most megint saját hibáim hálójába keveredve vergődöm. Igen vergődöm, mert a legnagyobb kín a semmiben ténfergés, immár négy éve, a legnagyobb szenvedés, ami embert érhet, amikor az egész nap rendelkezésére áll, az előtte álló üres órák úgy ténferegnek, mint kilencvenéves anyóka a közért előterében. S ezen nem segít az utazás sem, Mihály után szabadon, egzisztenciám bugyraiban hanyódva.

Egyetlen megoldás a rendszeres tevékenység, ez az, ami elől Mihály menekült, a munka, a megfelelési kényszer, a társadalomba történő betagozódás vágya ugyanúgy torzít, mint a félelem, hogy a fogyasztói kényszer elnyel minket. Áhítozom a normalitás után, mint egy falat kenyér után. Mennyi utcát bolyongtam be Rómában, mennyi időt vesztegettem, hányszor rohantam, kutattam, kerestem helyek után, mintegy feladatként tűzve ki, hogy megtalálok egy célpontot. A célpont meglett, de semmivel sem vitt előbbre célom felé.

Itt Umbriában, a civilizáció bölcsőjében, lelkem felsóhajt, vigaszt talál, de a helyek idegenek, gyönyörű, elhagyatott tájakon lépkedek, mintha ember nem járt volna előttem itt, de Mihály a tanúm rá, hogy járt és belebukott, hiszen azon túl, hogy elnyelte ifjúságának örvénye, szakadéka esett; dupla örvény, amelyből kimászni szinte lehetetlen.

Temetési menet kerül utamba. Félrehúzódok a szűk utcán, hogy elférjenek mellettem a gyászolók és az óriási virágokkal kipárnázott Mercedesz a koporsóval és a koszorúkat szállító Volvo.

A kereskedők bezárják a boltok ajtaját, behajtják a spalettákat, hogy gond nélkül elférjen a menet, vagy csak a halál elől akarják elfordítani arcukat? Egy férfi a temetési menetből leplezetlenül bámul, felveszem az ajándékboltban vásárolt zöldes-rozsdás színházi maszkomat, bár nem takarja tökéletesen arcomat, helyet hagy szememnek és számnak.

Kipróbáltam a boltban, félelmetes hatást kelt, a férfi azon nyomban elkapja tekintetét. Amint elvonul a menet, az árusok kipakolják boltjuk tartalmát az utcára és zavartalanul folytatják a trécelést. Vajon Mihály jól tette, hogy visszatért a szülővárosába, ahelyett, hogy Rómában marad, s mint új keresztapa, beházasodik a trasteverei családba, hiszen Vannina olyannyira vágyott rá.

Lehet-e új életet építeni a régi romokon, vagy az új élethez új díszlet és új szereplők is kellenek?

Beck Tamás

A BÓJÁN TÚL

Tóth Krisztának

Mondják, a Balaton északi partján
hirtelen mélyül a víz, a barátság.
A bóján túl szívverésed kihagy már,
s egy alattomos áramlás talál rád,

arcodba hullámot vág egy fuvallat.
Minden olyan, mint mikor öntudatlan
imára kulcsolod kezed, ha hallod
a dóm körül gyűrűző infrahangot.

Tudtad e pillanatról, eljön egyszer,
de azt hitted, előtte megöregszel.
Felismerésed terjengő penészfolt:

hogy túlhan partot érsz, csak tévedés volt!
Elnyelt a köztünk mélyülő barátság,
és most élettelen vagy, mint talált tárgy.

JÉZUS FIVÉRE

Gyors számvetés a fejben, a gyomorban lassú égés.
Idáig fénylik az aranyhíd. Tudja: alkonyat van.
Bélhangokból dallam egy zongorán,

mely hangolatlan:
zajosan emészti fel a feledés vagy húsz évét.

És diszsonáns zsvaj a mólón. Emlékezni kéne.
A túlpárt felé indult az aranyhídon fivére.
Húsz éve kémleli a nyílt vizet, hogy visszajöjjön,
a tó dobogjon léptei alatt! De ez csak ösztön.

Nagy Koppány Zsolt

A FŐNÖK FELESÉGE

A főnök felesége (kiskirályos cégeknél) általában rendkívül ápolt, illatos nőszemély. Középkorú, második szeretői státuszából mászott fel az uborkafára, és bár tud a főnök úr kilencedik szeretőjéről, túl jól megy az az autó, hogy szóvá is tegye. A biztonság kedvéért gyereket is fogant ettől a telhetetlen vadállattól, hogy újabb hurkokkal kötözze magához csélcsap, pocakos és nagy kan hírében álló párját.

„Éppen csak beülök egy kicsikét”, csicsergi, mert nem tud élni mások irigykedő tekintete nélkül, és mi is volna alkalmasabb hiúságának legyezgetésére, mint egy finom kis felvágás a csóró alkalmazottak előtt. Jelenléte agyonnyomja az órát: az éhbérért küszködő dolgozók megkövülten ülnek, bámulják ezt a szerencsés, lassan megereszkedő nénit, különösen az ékszerait meg az asztalra hanyag eleganciával lehajított autókulcsát. Mindenki munkavédelmi köpenyt visel (néha még a tanár is), csak ő nem: neki szabad a legújabb divat szerinti ruhában *munkába* járni, bár amit végez, csak jóindulattal nevezhető annak: inkább csak szereplés a páriák előtt.

„A főnök felesége vagyok”, mondja, hogy eloszlasson minden kételyt bennem, és feleltetési indulatomat is a minimálisra csökkentse. „Tök jól beszélek angolul, de bejöttem, hogy kicsit felfrissítem a tudásomat, mivel nyáron megyünk *nyelvtérületre*, és szükségem lesz rája!” Nem vagyok hajlandó rákérdezni, hogy hova, de fél perc múlva megmondja magától: „Amerikába utazunk, vagyis egészen pontosan Hawaiiira. Szóval egy kis gyorstalpalásra lenne szükségem. Ugye nem baj, fiúk, lányok?”, fordul az elcsigázott tanítványi tömb felé, és édesdeden felkacag. Senki sem kockáztatja az állását egy „De!”-vel.

„Tudjátok”, hányja és veti magát tovább, „én suliban nem tanultam angolt... minden úgy ragadt rám külföldön... már ahol jártunk a Pistivel. Szóval kérdezz csak nyugodtan”, néz rám megint, és én beletörődve megkérem, fordítsa le: „A nyarat Hawaii-on szándékozzuk tölteni.”

„Hávájószámör, ví!” , vágja ki, és diadalmasan körülnéz. A *going to* használatának szabályaival halálra terrorizált tanítványaim – közülük különösen Szende, ez a gyönyörű lány, aki minden alkalommal, mikor ránézek, szétteszi kicsit a lábát – kárörvendő arccal pislognak rám, hogy: „Na, most mi lesz, kicsi okos tanár úr? Lássuk, ki mered-e javítani Pista nénit?!”

Egy pillanatig habozok: ugyan nem tudom, milyen viszonyban vannak a nagyfőnökkel (gyanítom, hogy már rég nem dugnak és nem is beszélnek egymással a legszükségesebbeken – „Elmegyek.”, „Mikor jössz?”, „Majd.”, „Hát... jó.” – kívül), de azért azt simán el tudja intézni, hogy a nyavalyás angoltanárt kirúgják egy perc alatt, „... me’ szemtelen, és képzeld, kijavította a *hávájós* mondatomat”. De aztán csak megszólalok: „Egész jó! Kedves Szende, szerinted hol lehetne még javítani rajta?” Hát, viszlát, Szende csipkés, áttetsző alsóneműje, nem látlak én soha többé tetéged! Szende javít, arcán elszántság, megküzd ő még a tizedik szeretői státuszért és Pista bácsiért ezzel a kövér lotyóval, ez látszik rajta, meg hogy soha többé nem áll vissza a pult mögé/futószalag mellé: segít neki a *going to*.

Pista néni nem jön zavarba. „Hát igen, mondtam, hogy nem tökéletes, éppen ezért ültem be, na de dolgozzunk, ne lazáljunk, nem ezért tartja a tanárt a Pisti bácsi!” Gyorsan páros gyakorlatot adok nekik, Szendével kerül – nyilván véletlenül – egy csoportba, téma a házasságtörés. Pista néni – malac a jégen – úgy küzd a nyelvvel, mint egy Napóleon-katona, akinek a BMW-jében lapul a marsallbot, de agya szókincsnek és nyelvtani tudásnak híján sem hagyja magát, s keseríti az életét rendesen. Szende a szép, fiatal, szerető-aspiráns lányok magabiztosságával javítgatja a hibáit, nem csak gyönyörű, okos is szegény, csak már gyereke van és nulla végzettsége – persze Pista nénit lelökni a trónról nem lesz neki nehéz. A többi tancsi csak megkövülten bámul továbbra is a hol az első padban, hol máshol illatozó hústoronyra.

„Hagyjuk a fenébe a tanítást!” Pista néninek elege van a sok szabályból, sajnos, az angol nyelvtan nem nézi, kinek hány euró csörög a kocsija aprópénz-tálcájában, ezért is szeretik olyan sokan. Úgyhogy inkább *kis színesekekkel* dobja fel az ötszáz forintos órabérért robotoló, nyálukat csorgató, bamba arcokat A Nagy Ember Mindennapjaiból:

„Jaj, ez a Pisti! Tik el sem tudjátok képzelni, milyen nehéz ember... persze, szeretem, *meg minden*, de ennyi év után vannak már igazán idegesítő dolgai! Például mindig az én mozisobámban akar filmet nézni, pedig van neki sajátja. Aztán meg kiissza a Bacardi-készletemet, és mindig ide-oda pakolja a kozmetikumokat, mert tudjátok, a reggeli úszás előtt, miközben megnézem a kedvenc videoklipemet, mindig bekenem magam... Kár, hogy olyan messze van a mozisoba a medencétől! Mondtam is a Pistinek, zsákmányold ki jobban a lányokat, hihíhi, mert én három méternél nem vagyok hajlandó többet gyalogolni...”

„Upszika!”, ugrik fel, miután válaszol néhány hallgatói kérdésre a kozmetikumok, autóárak, a medence vizének hőmérséklete, és az élvezeti faktor mutatója témakörben: holnap mindenki szódolgozatot ír, az biztos, ha ennyi büszkeség sincs a sok nyomorult rabszolgában! „El fogok késni, gyerekek! A *lány* nem hajlandó beülni a Mercibe, ezért ma én megyek érte az oviba. Pista bátyátok azt üzeni, hogy tanuljatok derekasan, mert a tanulás kifizeti magát... ő is elvégezte a szakközeget, és lám, milyen sokra vitte! Tanár úr, te pedig szedd össze magad, mert az a *going to*-dolog nagyon vékonyan megy. Tudjátok, hogy mondják amerikaiul? *Gáná*. Bizony ám!”

(Részlet a megjelenés előtt álló, *Nem kell vala megvénülnöd 2.0* című regényből)

Robert Herrick

TEMZE-SIRATÓ

Küldöm legforróbb ölelésemet
Ezüstös lábú, szép Temzém, neked.
Nem járok többé kedves partodon,
Ahol sok nemes ház áll, meg torony:
S nem fogok meleg nyári esteken
Füldözni sem, mint ezrek, meztelen.
Nem suhanok majd kristály-vizeden
Ággal díszített bárkán kedvesen,
Síma-lágy arcú szüzekkel, nem én,
Richmond, Kingston és Hampton Court felé.
És evezőt sem mártok már bele
Vizedbe, hogy majd átmenjek vele
Más partra: kikötve itt, s amott,
Drága Westminster felé vivén hajót,
Vagy Golden-cheap-side-hoz, hol Júlia
Nevű anyámnak lettem én fia.
Tiszta nimfák és egyéb vízi hölgyek
Hattyú módjára ússzanak fölötted:
Vérbő vized folyjon bőven, soha
Ne sújtsa, verje apály ostora.
Borzongós szél ne háborgassa itt
Tiszta, ezüst-csuklós Najádjaid.
Tartsd meg formád és hullám-fodraid,
Tavasszal ne áradjanak túl partjaid.
Dagálytól újulj, s bár többé sose látlak,
Fogadd búcsúm - lám, benne zeng a bánat.

Robert Herrick tizenhetedik századi angol költő alábbi verséhez fűznék néhány megjegyzést. Először is, Herrick, aki a királpárti, ún. cavalier költők közé tartozott, erősen idealizálja a Temze folyót, amelyről tudjuk, hogy ebben az időben, évszázadokkal a modern csatornázás bevezetése előtt London környékén elég vegyes tartalmakat hordozott és egyes szakaszokon csak befogott orral volt hajózható. De az is igaz, hogy sokan fürdöztek benne nyaranta, például Henry herceg, I. Jakab király fia úszott benne egy ízben, s itt kapott végzetes tüdőgyulladást. Herricknek, mint látjuk, több szerencséje volt.

Én a többi közt azért fordítottam le ezt a verset, mert a Temzét-dicsőítő költemények egyik legkorábbiát, még 1582-ben az a Budai Parmenius István írta, aki a magyarok közül elsőnek jutott el Amerikába. Az ő *De Navigatione...* c. hosszú költemény elé irt kis verse, *A Temzéhez* is idealizál, de merőben másképp, visszafogottabban, mint Herrick. Ez utóbbi megtalálható Weöres Sándor összes műfordításai között.

Gömöri György

Andrzej Grabowski

SZAKADT BALLADA

Már saját hangunkat sem akarjuk
hallani világosodó reggeleken,
mikor a résre nyitott ablakokból
panaszok szava árad szerteszét.

Magunk sem tudjuk, hogy miénk-e
ami még köröttünk bolyong?
Ez az mit évekig gonddal kényeztettük
vagy csak a visszhangja kong?

Miután éhezni nem szeretnek ők sem,
a legyek is elhagyták otthonom ...
Még tegnap elvetődött erre
nyugatról egy kedves kuzinom.

Ám munkanélküli önála is
ki barátja minden pókfonálnak.
Koszlott fivérek, az anya és nővér
kacérnak lenni nem akar...

Valahonnét itt termett egy hívatlan
s nálunk hosszan elücsörgött még
egy franc kinek vagyon, akarat, étel
semmiképp, sohasem elég.

Egész bensőnkben zörög valami
emlékezetes Nyár és hit, reménnyel teli ...
Mily sápadt voltál akkor minálunk ...
vajon a balga ha mosolyog, könnyét is nyeli?

Kazimnierz Burnat

AZ ÚTON

Pár pillanatra ugrottam be
a fény és meleg
illatával

köszöntésemre
a cseresznye friss nedvével
apró patakocskákat jelölsz
frissen vasalt ingemre

átforrósodott kályhadról
kínálsz gőzölgő levessel
és hagymakarikával díszített gombóccokkal
bátran nézünk egymás szemébe
e szoba falai közül kivitt
jószág erejének érzetével

apró porcelánjaim érintésével
a jó befejezésre összpontosítok
már a kezdetektől

bár megtettük
az utat mely
bennünket elválaszt
óvó tekinteteddel
irányt mutatsz
a visszatérésre

Marek Wawrzekiewicz

Miłosz Kamil Manasterski

ÉJ VAN

Éj van.
Úgy alszol, mint a gally szélnek könnyű fuvallatában.
Az álom pedig hamu fehér felhője
A hegyek hajlatán, erdők meredélyén.
Éj van.

A tó – akár ifjú csillagokkal teli fészek.
Elhallgattak már a fecskék a homokos partfalon,
S a harmat szürke vitorlásként úszik fűzfák ágaira.

Éj van.
Mint mély sóhaj. Mint madarak hallgatása.
Mint a hajnal, amely csendes vizekből ébred
És felkelti az alvó gallyat szél könnyű fuvallatában.

Éj van.
És a vér csendben dalolja sötét énekét.

TÉL A KISVÁROSBAN

már lehullt a hó
a gyerekek oly régen várták
rögvest bezárták az iskolákat
az autóbuszok nem mozdultak ki az állomásról
az utcákat eluralta a fehérség

ritkán nyitunk ajtót
még a postásnak is
kétszer kell csengetnie

tegnap meghívó érkezett
az ablakok galériájába
fagy-kiállításra

a vekker folyton félbeszakítja
téli álmunkat

ford.: Cséby Géza

Haklik Norbert

MAGYAR ODISSZEUSZ

A 80 éves Kabdebó Tamás köszöntése

Balassi és Zrínyi korában még ők voltak a *mainstream*, ma már azonban mintha a szabályt erősítő kivételnek számítanának azok az írók, akik az életből csinálnak irodalmat. Nem a kényszeres önéletrajzírókra utalok ezúttal, hanem azokra az alkotókra, akik a másodkézből hallott történeteket, a kívülállóként vagy mellékszereplőként megtapasztalt élményeket is képesek irodalmi alkotássá desztillálni. S ha az efféle alkatú alkotót változatos, élménydús életúttal áldja (esetenként: veri) meg a sors, az - a szükséges tehetséggel társulva persze - lehetőséget teremt egy izgalmas és értékes írói életmű létrejöttéhez.

Kabdebó Tamás, aki február 5-én ünnepli nyolcvanadik születésnapját, azok közé tartozik, akiknek sikerült gazdag és változatos életműre váltaniuk a tehetség, a karakter és az élményanyag együttállásában rejlő lehetőséget. Az életút pedig (írhatnánk akár *Életútként* is, nagy kezdőbetűvel, utalásként Kabdebó önéletrajzi regényére) bőséggel szolgál megíráásra érdemes eseményekkel. Édesanyja korai elvesztése, a gyermekkori horgászkalandok, a bajai gyermekévek jellegzetes figurái, kamaszévei, az úszóbajnokságokon és a budapesti lányok körében elért sikerek, bebörtönöztetése mind-mind visszatérnek a kabdebói életmű opusaiban, az önéletrajzibb jellegű írásokban, vagy valamely novella- vagy regényszereplő történetében. Az irodalommal formálódó életanyag sarkcsillaga pedig a fiatal egyetemistaként megélt 1956-os forradalom. Ám ami utána következett, az több íróember tollára is elegendő élménnyel szolgál: a Kabdebó oly sok nemzedéktársa által is megélt emigráció mellett olyan egyedi sorsfordulatok sorozata, amely a szerzőt Rómán, Manchesteren, Londonon, majd Guyanán keresztül vezette egészen jelenlegi lakóhelyéig, Írorszáig.

S hogy az első közlését hatvanöt (!) éve jegyző Kabdebó Tamás jóvoltából milyen művekké átlényegülve gazdagította irodalmunkat ez az életút? A kabdebói opus eleddig több mint negyven kötetet számol - az *Érettségi* című, 1971-ben megjelent első regényt, a *Kétszívű*, angol és magyar nyelvű első versgyűjteményt és a *Magyar Odisszeuszok* elbeszélői debütálást követően további elbeszélések, regények, versek, műfordítások, esszék és tanulmányok sokaságát vonultatja föl. Köztük a *Minden idők* című ötvenhatos regényt, az 1848-49-es szabadságharc egyik kevésbé ismert történetét felelevenítő *Blackwell küldetése* című kisregényt. Aztán az író képzőművészeti

érdeklődését kultúrtörténeti krimi formájában kifejező *Giorgione nyomában* című regényt, vagy éppen a *Tariménes utazásai a múltban, a jelenben, a túlvilágon* című novellagyűjteményt, amelyből nyilvánvaló válik, hogy Kabdebó Tamás úgy szereti Írhont, hogy soha el nem feledheti Baját. Az életmű spektrumának színei között találhatjuk még kiváló magyar költők remekbe szabott angol nyelvű tolmácsolását éppúgy, mint ír poéták műveinek magyar fordítását. Vagy - a legutóbbi évek terméséből szemezgetve - a *Róma ír szemmel* című, angolul írott regényt és a *Dunaúszó* című kisregényt, amely egyszerre az életszeretet prózában írott himnusz és óda a rajongott folyamhoz, mindemellett kistestvére annak a fő műnek, amelynek révén minden bizonytalanságot az eljövendő korok irodalomtörténeteinek lapjaira is beírta magát Kabdebó Tamás.

A kabdebói opus legfőbb ékköve ugyanis a *Danubius Danubia*. A terjedelmét, valamint a benne feldolgozott tudásanyagot és az általa megelevenített történelmi időszakokat tekintve is monumentális folyamregény-trilógia egy ötvenhatos emigráns életútját, valamint családjá különböző generációinak történetét bemutatva válik az egész Duna-vidék enciklopédikus teljességű, egyúttal sodróan lendületes regényévé. A kortárs magyar irodalomban egyedülálló remekmű általi válik nyelvhatárainkon túl is érvényessé, hogy a XXI. századra érvényes módon fogalmazza újra a Duna-parti nemzetek érdekközösségének közel két évszázados eszméjét.

És ez az életmű most is gyarapodik: Kabdebó Tamás néhány hete Dublinban több mint száz érdeklődő előtt mutatta be Brendan Kennelly-fordításkötetét, mindemellett a tavalyi év végén jelent meg a *Danubius Danubia* újabb kiadása - ezúttal angolul is, megnyitva a nyelvi kapukat a világirodalom felé e magyarul írott remekmű előtt.

Kabdebó Tamásnak pedig mi mást kívánhatnánk nyolcvanadik születésnapja alkalmából, mint sok örömet az eddigiek okán, valamint jó erőt, alkotókedvet és egészséget a folytatáshoz. Éljen és írjon soká!

Sárközi Mátyás

NEM CSAK A DUNA IHLETTE

Van-e, volt-e Írorszáiban élt vagy élő magyar író rajta kívül? A február ötödikén nyolcvanéves Kabdebó Tamást oda vetette a sors, íróasztala most a Dublin déli peremén fekvő, falusias Newcastle-ben (An Caisleán Nua) áll, egy kis házban, amit - családi otthonához közel - írói műhelyének tekint, s amelynek vendégszobáját jó szívvel nyitja meg érdemes magyar íróársak előtt, ha arra vetődnek. Nekem általában inkább mediterrán tájakra vezet az utam, az írországi Newcastle-be még nem jutottam el, de a nyáron összehozott bennünket a sors a Tokaji Írótaborban, és száraz furmintot kortyolgatva elbeszélgethettünk Tamás nyolcvan esztendejéről.

Írásaid nyomán sokáig, újabb önéletrajzi köteteid (No Matter, Életút) elolvasásáig azt hittem, hogy jóllehet, mivel édesanyád akkor éppen fővárosi látogatáson volt, és így Budapesten születted, tulajdonképpen Dunamenti, bajai pákász, vadász, erdész családból származol,

neved után ítélve, örmény ősökkel a családfán. Ám kiderült, hogy apád, Kabdebó Béla, úri vadász volt, s a család inkább nagypolgárinak mondható.

Apámat, vadásztársaságok ismert tagját, épp a születésem előtt hívta afrikai útra Széchenyi Zsigmond, azzal biztatva, hogy nagyvadat is lőhet. A sivatagkutató Almásy László ígérkezett az expedíció kalauzájának. Honnan ismertük Széchenyit? Apám nővére 1930 és 1940 között minden hónap első szerdáján kellemes társaságot hívott össze Pasaréti úti villájába, közéleti személyiségek és művészek is jártak oda, például a filmszínész Jávor Pál. Apám örült a nem mindennapi meghívásnak, de anyám sírva mondta neki: Bóci, csak nem hagy itt engem egyedül, amikor gyermeket várok? Az afrikai kaland tehát elmaradt. Februárban megszülettem, s csecsemőként vittek Bajára. 1927 óta volt családi villánk a Baja fölötti Duna-szakaszon fekvő, nagy kiterjedésű, tulajdonképpen Gemenchez tartozó Veránka-szigeten, ötven méterre a folyótól. Mivel a szüleim ebben a villában voltak nászúton, én ott fogantam, a Duna mentén. A sziget közepén lévő erdészházat s benne az erdészt, apám – erdőmérnök, erdőjáró ember – jól ismerte. Amikor kirobbant a második világháború és Baját légitámadás érte, kétszer bombázták a várost, ide költöztünk ki, még tehenet is vittünk magunkkal. Szegényt azonban később a németek elhajtották.

Baján szép háza volt a családnak, ópapa szerezte a vagyont, fakereskedése és famegmunkáló üzeme volt, disznóhizlaldája és uszályai. Nagybátyáimtól sok dunai mesét hallottam, s jártunk a folyóra halászni. A nagy folyam regényessége megragadott. S itt történt egy megrázó tragédia: egy kilenc éves kislány, nagyanyám húga, aki jól tudott úszni, belefulladt a vízbe, mert a hosszú haja beleakadt egy faágba.

Életem során sok folyót ismerhettem meg, például a Rio de la Platát, az Amazonast, guyanai éveim alatt az Essequibót, de egyiknek sincs oly gazdag legendavilága, mint a Dunának. Nem csoda, hogy kellő érlelés után, az 1990-es években, megírtam *Danubius Danubia*-trilógiámat, az *Árapályt*, a *Pezsdülést* és a *Forrást*, aminek rendkívüli visszhangja támadt.

Úgy tudom, nagyon korán, már kisiskolás korodban írtál verset és történeteket, a sikerek is hamar jöttek.

Első írásom az *Oroszlánszerelem* című novella elveszett, tizenegy évesen írt versem, a *Téli szél* nyomtatásban is megjelent. A *Magyar Vasárnap* pályázatán díjat nyertem. A budapesti Eötvös Gimnázium diákjaként vettem magam a versenyszerű úszásba; mint mellúszó a válogatott kerettségig is eljutottam - kalóriára, kiadós táplálkozásra volt szükségem. Bár kaptam ebédjegyeket az Akácfa utcai Beszkárt étkezdébe és Rajki Béla olykor a Margitszigeti Nagyszállóba vitt vacsorázni, igyekeztem külön jövedelmet teremteni magamnak pályázatokra beküldött, valamint újságokban, főként az *Esti Budapest*ben megjelenő tárcákkal, cikkekkel. Még csak tizennyolc éves voltam. A *teknősbéka* című írásom elnyerte a Budapesti Jegyzetek elnevezésű díjat. Nekiláttam egy gyermekregénynek is - később, Angliában, miután a lányaim megszülettek, írtam ötöt angolul, ötöt magyarul, egy se jelent meg, a kiadó az egyiket „túl felnőttnek” találta.

Mi következett az érettségi után?

Bejutottam az ELTE magyar irodalom és nyelvészet tanszakára, hallgathattam Pais Dezső és Bárczi Géza előadásait. Magánúton tanultam angolul. Az úszás is jól ment, úgy volt, hogy kivisznek a varsói Világifjúsági Találkozóra. Nagy örömmel vettem volna magam a nemzetközi forgatagba, volt már erről tapasztalatom, ugyanis az előző, budapesti VIT-en én voltam a török kosárlabda csapat angol tolmáca. De baj történt, a Balatonban csúnya fertőzést kaptam, edzeni se tudtam rendesen, a kalóriapénzt is elvesztettem – nem tudtam megúszni a szintet. Kitétek a válogatottból. Viszont már rajta voltam a csoportos útlevelel feltüntetett névsorban. Csak azért is elmelegyek Varsóba, határoztam el. Bebújok a vasúti kocsik közötti harmonika belsejébe. Udvaroltam akkoriban egy lánynak, akinek a nagybátyja az állatok főfelügyelője volt a Fővárosi Nagycirkuszban. Egyszer megengedte, hogy én etessem a menázsériát. Jó barátom a varsói nagycirkusz idomára. Menj el hozzá! Etesd ott is az állatokat – mondta, és odaadta a címet.

Felszöktem a vonatra, ami Szobnál megállt. Iszonyú felhőszakadás zúdult le az égből, én a mozdonyfűst

kormától csupa mocsok lettem. Gondoltam, lemelegyek a Dunához és megmosakszom. Géppisztolyosok vettek körül s az egyik rám rivallt: Le van tartóztatva! Első dolgom az volt, hogy összegyűrtem, bekaptam és lenyeltem a varsói idomár lakáscímét.

Fogdáról fogdára, börtönről börtönre vittek. Nem vertek meg. Eredetileg kémgyanús voltam, duplanullás ügyként próbálták kezelni az ügyemet. Szobról Balassagyarmatra szállítottak át, ahol a grenadirmars vacsoráért felmostam az egész börtönt. Budapesten kiütött rajtam valamiféle láz. Tífusz? Na, nem. Csak begyulladt a bölcsességfogom. Volt ott egy rab-borbély. Megborotvált. Kérdezte: Mi a balhéja? Elmondtam. És a magáé? Épp a nyakamon volt a kése. Gyilkosság. Megcsalt a feleségem. Aztán elvágta a torkát.

Öt hónapig tartottak fogva. Vécépapírra naplót írtam, eldugtam az ágyba. Naplóm a Markóba is átcsempésztem, ott voltam bezárva a második emeleten, egy cellában tizenegy másik rabbal. Volt ott egy szőke Közért pénztáros lány, a Rózsi, akit lopással vádoltak, holott az üzletvezető volt a tettes. Ő vitte ki a naplóm a kontyába rejtve. Két hét múltán én is szabadultam. Feljegyzéseim alapján írtam meg *Érettségi* című könyvem.

Ez már persze Nyugaton jelent meg, 1971-ben. Hiszen a forradalom után te is leléptél, s Londonban landoltál. S nem az első könyved volt az Érettségi, megelőzte egy irodalmi különlegesség: magyar novella antológia, walesi nyelven.

Igen. Londonban bizottság döntött arról, hogy a menekült egyetemisták hová kerüljenek, és Cushing professzor engem Cardiffba küldött. Az egyetemi könyvtárban dolgozott egy idősebb íróember, akinek felkeltettem az érdeklődését a magyar irodalom iránt. Összeállítottam és angolra fordítottam egy novella-gyűjteményt, amit azután ő tett át a walesi kelta nyelvre, *Gemau Hwn-garia* címmel jelent meg. De nem ez volt az első magyar-walesi fordítás, hanem Kossuth beszéde, száz évvel korábban.

Felötlött bennem, hogy nyomot hagyjak az angol irodalomban is. 1964-ben a Londoni Egyetemi Diákszövetség segítségével látott napvilágot egy fűzetkém negyvenöt rövid gunyoros versikével, száz

példányban. Tíz shilling volt az ára, a címe pedig: *Fortified Princecriptions of Poetry*.

Ebből nekem a negyvenedik sorszámú van meg. *Rettentő modern, avantgárd kiadvány volt, bohókás, szürrealista sorokkal. Később erről a szédület ihlette formabontásról leszoktál. Hosszú dedikációt írtál az én példányomba, a vége valahogy így szólt: „Aki másnak könyvet ás az maga ista más Kabdebó, a fulhami magyar partizán sejk belnöke.” Akkoriban London Fulham városnegyedében laktál. Az Érettségit már nem ajándékban kaptam tőled, hanem a legendás Iványi úr londoni magyar könyvkereskedésében vásároltam meg.*

Igen. Iványi úr adta ki saját költségén a József Attila-fordításokból álló könyvemet, ami húsz költeményt közölt, nem mindet az én fordításomban. Jó barátom volt Michael Beevor, akinek Cambridge-i egyetemista korában megtetszett a magyar nyelv, amit az oda bekerült menekült diákok beszéltek egymás közt, s mivel tizenegy nyelven már beszélt, hát ezt is megtanulta. Kitűnően fordított József Attila verseket. Szerepeltek továbbá John Sekler, azaz Székely János műfordításai. Ez a könyv 400 példányban jelent meg, szürke papírkötésben. Mind elfogyott. Recenziók is méltatták, például a *Times Literary Supplement* hasábjain Ignotus Pál, aki még ismerte

József Attilát. Azt írta, hogy egészében nem elég jók a fordítások, de mégis jó, hogy van egy ilyen kézbe vehető kötet.

Írásból, műfordításból nehéz megélni, viszont az egyetemek állandóan kerestek könyvtárosokat, tehát megszereztem a könyvtárosi képesítést. A londoni egyetem részlegén, a University College-ban kaptam diplomát és felajánlották, hogy maradjak ott, mint olasz és kelta specialista. Olaszul tudtam, de walesi nyelven csak kétszáz szót. 1962 és 1969 között dolgoztam ebben a gazdag könyvtárban, kollégám volt Czigány Magda, mint a képzőművészeti anyag egyik gondozója.

Cardiffban kettővel alattam járt egy építész lány, elvettem feleségül. Már csecsemővel, Lili lányunkkal felpakolva költöztünk azután Walesből Londonba.

Fix állásomba belépve úgy éreztem, itt az idő, hogy elkezdjek dolgozni egy PhD doktorátuson. Pulszky Ferenc életútját választottam témául. Amikor Kossuth volt a Batthyány-kormány pénzügyminisztere, Pulszky volt az államtitkár. Ő hozta Magyarországra Bem apót a szabadságharc idején. A bukás után Angliába menekült, viaszmasát tudták csak felakasztani az osztrákok. Kossuthot elkísérte amerikai útjára. Lola Montez megpróbálta behálózni, de Pulszky inkább Kossuthal sakkozott. Hatvanhétben visszatért Magyarországra. A *Diplomat in Exile* volt a doktori disszertációm címe, Szathmáry Lajos, a chicagói The Bakery vendéglő jómódú és nagylelkű tulajdonosa járult hozzá anyagilag ahhoz, hogy a Columbia Egyetem könyv alakban kiadja és forgalmazza. Én huszonöt dollárt kerestem ezen. Szathmáry apja abban az ezredben volt hadnagy, ahol az én nagyapám ezredes.

Tehát egyszerre voltál költő, prózaíró, műfordító és történész.

Börtönélményemet írtam meg az *Érettségiben*, amelynek minden sora faktualitás, semmi sem a képzelet szüleménye. 1971-es dátum áll a könyvben, de a szöveg tulajdonképpen 1955-ben született. Rómában készült a kötet, Dario Detti magyar betűkészlettel rendelkező nyomdájában.

1966-ban Brit-Guyana elnyerte a függetlenségét. A főváros, Georgetown főteréről az állatkert fái alá

helyezték át Viktória királynő szobrát. A *Times Literary Supplement*ben jelent meg a hirdetés, hogy új egyetemi könyvtár alakul, főigazgatót keresnek. Elvállaltam, kiutaztunk. A gazdasági igazgató megrendelte a polcokat, de nem olvasta el a használati utasítást és a felállított polcok dominóként mind ledőltek. Szép feladat volt, hogy a könyvvállományt én állíthattam össze.

Később úgy beszéltem a guyanai négy évedről, hogy az ottani életeteknek meg volt a maga romantikája.

Igen. Volt puskám, vadászhattam, a Demerara folyó gazdag halban, tehát horgászhattam, és lóháton jártam be az egyetemre. Volt szép, cölöpökön álló házunk, a kertben banánfákkal, mangófákkal, de féltettem a gyerekeket, ugyanis kígyók jártak a kertbe. Az esős évszakban térdig ért a víz. A feleségemnek, Giginek pedig csak alkalmilag akadt építész-mérnöki munkája. Ahogy nőtt a két kislány, beláttam, hogy jobb iskolára lesz szükségük, és 1973-ban visszatértünk Angliába. A guyanai indiánok mondáiból - faluról falura járva - sokat összegyűjtöttem, ez a kézirat kiadatlan. Az egyik monda szerint a világ úgy keletkezett, hogy egy kígyó tojt egy óriási tojást.

Egy évig Londonban voltam főiskolai könyvtárigazgató, azután nyolc éven át a Manchesteri Könyvtár társadalomtudományi részlegének a vezetője, harminc munkatárs irányítója. Ez Anglia második legnagyobb könyvtára, nyolcmillió kötettel. Párhuzamosan a manchesteri történelmi katonai tanszék tanársegédeként a magyar parasztlázadásokról és forradalmakról adtam elő és tartottam szemináriumokat, tanársegédi besorolásban. Manchesterben Gigi munkát kapott, a városi építészeti hivatalban, de magán lakóházakat is tervezett. Ez idő tájt sokat publikáltam, novellákat, könyvismertetések, a párizsi *Irodalmi Újság*ba éppúgy, mint a római *Katolikus Szemlébe*, bedolgoztam a BBC Magyar Adásába. Hangjátékokat is írtam. Manchesterből utaztunk olaszországi nyaralásra, ebből az élményből született *Az istenek* című regényem alaptörténete. Ez 1983-ban, Újváry Sándor müncheni kiadójánál jelent meg először, azután 1991-ben Magyarországon is, a Szépirodalminál.

Az 1970-es évektől egy átfogó angol nyelvű magyar költői antológia fordítási és szerkesztési munkáját vállaltad magadra. Kezdetben a Londonban élő Tábori Pál szárnyai alatt folyt a munka, az ő 1975-ben bekövetkezett, hirtelen halála után egy ideig rád hárult az anyag bővítésének és rendezésének a feladata.

Guyanában, a nagy melegben reggel hatkor keltem, hogy minden nap, még munka előtt elkészítsek egy-egy nyersfordítást. Akkoriban több fordító volt a csoportban, közöttük a chicagói költő és nyelvész Makkai Ádám. Az én elképzelésem az volt, hogy a magyar költészetet csak négyszáz versfordítás képviselje, de magas színvonalon. Makkai azonban átvette az irányítást, és – bár ezt én elleneztem – több mint ezer verset vett számba. Monstrum antológiát nem csinállok – írtam neki. Végül azonban az ő terve vált valóra, s talán neki volt igaza.

Hosszú vajúdás után, 1996-ban, magyar-amerikai együttműködés révén, több mint 960 oldalon jelent meg az In Quest of the Miracle Stag című antológia. Neked viszont a börtönnaplódra felépített Érettségi után újabb naplóra alapozott prózád került ki a nyomdából, a Minden idők.

Az 1956-os napló-feljegyzéseimet walesi barátom, Graham Thomas hozta ki Magyarországról. Így jelenhetett meg Újvárynál, Münchenben ez a regény, ami azután 1990 után új kiadást ért meg Budapesten. Közben én ismét útra keltem. A Manchesteri Könyvtár új igazgatót kapott, akivel nem jól jöttünk ki. Megpályáztam tehát egy írószági állást. 1983-ban kineveztek a Maynooth-i egyetem főkönyvtárosának. Gigi nem akarta feladni a munkahelyét. Egy ideig ingáztunk, hol ő Írországba, hol én Manchesterbe. Ha te hazajössz együtt maradunk – mondta. Nem így történt.

A Maynooth Egyetem két részre oszlik, a katolikus egyházi irányítás alatt álló tanszékein háromszázan tanulnak, a világi irányítású tanszékein hétezeröttszázan. A könyvtár közös. Maynooth nincs messze Dublintól, szerettem ott dolgozni. 2000-ben mentem nyugdíjba. S új feleséget találtam az ír szigeten, zenekari hegedűművész. A fiunk immár húsz éves.

Irodalomtörténészek szerint főművednek tekinthetjük a Duna-trilógiát. Bizonyos, hogy megjelenése, élénk visszhangja hozzájárult ahhoz, hogy 2001-ben elnyerd

a József Attila-díjat. Európa második legnagyobb folyójának a varázsa már gyerekkorodban megragadott, de az elhatározás, hogy regényes történetet kerekíts a nagy folyam köré, úgy tudom, akkor született meg, amikor már negyven körül jártál.

1972 őszén elmentem a nyugati magyar értelmiség évenkénti élénkszellemű találkozására, a hollandiai Mikes Kelemen Kör tanulmányi napjaira. Úgy esett, hogy éppen ezen a konferencián tartott előadást a folyamregények miféleségéről Fáy Attila, az összehasonlító irodalomtörténet genovai egyetemi tanára. Igen. Nekem is többrészes folyamregényt kellene írnom a Dunáról. Na, majd egyszer, ha nyugdíjba mentem. Vagy talán mégsem. Inkább addig, amíg jó erőben vagyok. Hiszen az adja majd az igazi ihletet, ha végigutazom a Dunán. Leeveztem tehát Ulmtól Bajáig (1500 km), aztán Bajától Mohácsig, Mohácstól Bezdánig. Külön utat tettem Belgrád környékén. Tehát alapos terepszemlét tartottam. S gyűjtöttem a Dunára vonatkozó könyveket. Kétszáz illusztrált úti beszámoló és nyolcvanhat Duna-könyv gyűlt össze. Ezeket végül oda adtam a kecskeméti könyvtárnak. Szívoperáción estem át, jobbnak láttam időben cselekedni, hátha meghalok. A dolgozószobámban egész falat beborít a Duna nagyméretű térképe.

Valóban rendkívüli volt a trilógia visszhangja. A Stádiumnál 1994-ben megjelent első rész, az *Ár-apály* hozta meg számomra az Arany János-díjat, az Argumentum által 1995-ben kiadott *Pezsdülés* fogadtatása is kedvező volt, a záró-kötet, a *Forrás* pedig kikerekítette a *Danubia Danubius* egészét, és ez érdemesített a József Attila-díjra. Persze, ne feledjük, hogy eddig tizenöt regényt írtam, ebből négyet angolul, százharminc novellát, verseket, esszéket, két útikönyvet is.

A trilógia immár mögöttem van. A Dunától távolabbra is szállnak a gondolataim. Foglakoztat például Jézus személye, írtam róla novellát *Év az első év előtt* címmel, a *Vigiliába*. Úgy hiszem, Jézus volt olykor vidám, volt haragos, amikor szétverte a templomi kufárok bódéit, volt szomorú, szorongott, amikor az ördöggel replikázott. Ember volt, aki először csak érezte, aztán tudta, végül megélte, hogy Ő az Isten fia.

Vajon, az írásnál is fontosabb a humánus?

Kabdebó Tamás

AMAZONVIDÉK

Ezúttal ne a mítoszok amazonjaira gondoljunk, hanem a hatalmas dél-amerikai folyamtól északra fekvő felvidékre, melynek tekintélyes folyója az Essequibo. Ez Guyana legnagyobb élő édesvize, rövidebb a Dunánál, de vízben gazdagabb. Nyugat-kelet irányban folyik, és a torkolatától, tehát a fővárostól száz kilométernyire, egy nagy szigetet nyaldos körül, a Bartica szigetet. Itt tíz kilométer széles a folyó, benne a sziget négy kilométer terjedelmű, tehát öt kilométerre van az északi, egy kilométerre a déli parttól. A déli folyósáv imígyen ezer méteres, az óriásfolyó itt gyorsabban halad, tehát ezt a részt az indiánok Sebes Víznek nevezik.

Egyébként ugyanez a neve a révésznek is, ki harminc lóerős motorral hozza-viszi a partról partra vagy a szigetre közlekedőket. Húsz évvel ezelőtt, amikor történetem játszódik, még nem ismerték erre felé a mobiltelefont, villanyvilágítás és angol WC csak elvétve volt. Bartica szigeten nagy fakitermelés zajlott, akkora területen, mint a Margit-sziget, mely a Csepel-szigetnyi térségnek még a felét sem tette ki. A tulajdonos, egy Mr. Willem nevű toronymagas ember a szigeten halt meg, munkaellenőrzés közben, agyvérzésben. Testét a Sebes Víz nevezetű indián révész vitte ki az északi parton lévő méretes házába, ott felravatalozták, jött az öreg pap, eltemették.

Minderről Willem lánya, Leona csak később értesült, mert akkortájt a Boston Egyetemen tanult kertészetet és éppen karácsonyi szünidő volt, amikor Kanadába ment síelni. Helyben volt azonban Kovács Szilárd, a „Fanyűvőnek” becézett fiatal magyar erdőmérnök. Szilárd soproni születésű fiú volt, első diplomáját is itt szerezte, és talán nem indult volna világgá, ha egy részeg motoros el nem gázolta volna menyasszonyát. A balesetet és a gyász hónapokat követően Szilárd megpályázott és elnyert egy bostoni ösztöndíjat, majd három évre rá doktori minősítést kapott. Az egyetemen találkozott Leonával, aki akkor már félárva volt, édesanyja fiatalon, kígyómérgezésben halt meg. Őt is Sebes Víz hozta-vitte, élve és halva a berregő motorral. Az idő tájt ritka volt a szabályos telefon. A déli parton lakó Sebes Vizet a szigettel és az északi parttal egy, a folyam alatti kábel kötötte össze. Beszélni nem lehetett ezen a vonalon, mely gombnyomásra *berregést* közvetített, és ez a zaj jelezte Sebes Víznek, hogy a kliensnek átkelésre van szüksége. Szilárd megszokta ezt a közlési és átkelési módot, holott azon is morfondírozott, hogy egyszer átússza az Essequibót.

Sebes Víz a fejét csóválta:

– Ezt ugyan ne tegye, mert a piranhákkal nem ajánlatos versenyt úszni, de a krokodilokkal sem.

Szilárd megbízatása elején Sebes Víz jobbparti házában kapott időnként szállást. A ház nyolc falában magasodott egy emeletre, mindene, a teteje is fából volt, ezt egy hánCSRéteg takarta, melyet évenként újítottak. A hánCSRétegen lepényszerű cassava „palacsinták” várták a nap szárító erejét. A cassava gyökérből készítették a kenyérhelyett a ház fehérrépei (akik történetesen

diófa színűek voltak), vagyis *Mandulaszem* és hét gyermeke közül a munkára alkalmas három: Alba, Benedictina és Elena. Őket édesapjuk, Sebes Víz fuvarozta a bal parti elemibe hétfőn, szerdán és pénteken. Vasárnap Mandulaszem a karján csüngő Lucával ment Bartica falu templomába. Sebes Víz kint ült egy padon, megvárta a mise végét, hazavitte az anyát és a kisbabát. Mandulaszemet mindenki megbámulta, mert olyan észvesztően szép volt. Arca kerek, keblei teltek, lába formás, fenéke duzzadt. A szigeten dolgozó indiánok - több tucat volt belőlük - egymásnak (hal-kan) megjegyzéseket tettek. „Jó annak a Sebes Víznek, olyan szép nőt Essequibo-szerte sem lehet másutt találni.” „Nem csoda, hogy révészünk gyártja a gyerekeket - Mandulaszem ellenállhatatlan.” Hangos megjegyzésre azonban senki sem merészkedett. Az előző évben egy ittas favágó az asszony szoknyája után kapott. Sebes Víz úgy fejbe vágta evezőjével, hogy az ipsét három hétig a kórházban kellett ápolni. Tagbaszakadt ember volt. Rövid, de vaskos. Akinek odavágott, annak tagja szakadt.

A nő tizenhat éves volt és családjával egykor egy *misszióban* lakott, melyet a jezsuiták üzemeltettek. Sebes Víz fadaragásokat vitt a szállásra - még azelőtt a makushi törzs egyik ágának centruma volt. A férfi, akkor harminc éves, krokodil-, illetve kajmánfogakból készült nyakláncot akasztott a lány nyakába, majd éjszaka, lopva, a lány függőágya fölé akasztotta sajátját, és a világszép Mandulaszemet megszöktette. Már az övé volt a part menti házikó, és a várat nyert menyecske hamar beletanult a paiwari készítésbe is.

Az indiánok óvakodjanak a városi influenzától, az európaiak a paiwaritól. Szilárdot már az első ott töltött este hanyattvágta ez az erjesztett ital. Nem olyan, mint a törkölypálinka, mert nem csípi a torkot, hanem olyan, mint a tokaji bor: simogatja a gégét. Az ott töltött napok másodikán Szilárdot vadászni vitte Sebes Víz. Egy közeli sudár pálmafáról sörétes puskával a révész két papagájt lőtt le.

- Milyen íze van a papagájnak? – kérdezte az erdőmérnök.
- Mint a csirkének, csak ízesebb. Hát lábahúst evett-e már?

Szilárd deltás intellektus lévén azon töprengett, hogy milyen *lábra* gondol indián barátja. Mert a barátság már megpecsételődött azzal, hogy Szilárd egy kis telepes rádiót adott Sebes Víznek, annak cserébe, hogy egy évig ingyen mehet oda-vissza az Essequibón az indián motorján.

Sebes Víz vigyorgott. Egyik lapátfoga hiányzott, a lukon kivöröslött a nyelve.

- Aki lábahúst eszik, paiwarit iszik és megfürdik a folyóban, az vissza fog jönni az Essequibóra. Aztán kiderült, hogy a *lábra* egy kis nyúlserű állat, mely éjjel legel a füves térségeken.

Napjainak javát Szilárd a szigeten töltötte. Az örökös nő, Leona kívánságára felszámolták a hatalmas fakitermelést. Természetvédelem. Pénzre a lánynak nem volt szüksége: szép környezetre igen. Kertészcentrumot akart alakítani, de akkorát, mint Bajánál a Pandúr-sziget, hogy ott részben minden trópusi gyümölcsöt megtermeljen, részben pedig annak javát elárusítsa. Tervei között szerepelt, hogy az ott dolgozó háromtucat ember, a „jó lónak nem fogják be a száját” alapon, ingyen kapjon minden gyümölcsöt. „Vállalná a szigeti munkák vezetését?” A keskeny női kéz a férfi széles vállán nyugodott. Nem tudok ellenállni, gondolta Szilárd és bólintott. Okos, szürke szemű, medveléptű, formátlan magyar ember volt. Válla, dereka egyformán széles, mint egy tölgyfának.

- Ott lakhatnál az északi parti házamban, a tizenkét szobából három apartmant alkot, külön fürdőszobával, de csak akkor alhatsz ott, amikor én nem vagyok ott. Rendben?

- Miért a kikérés? – Szilárd szája lebillent, mint egy kettéharapott virsli.

- Azért, mert szerelmes vagy belém, és megragadnál minden alkalmat, hogy magadévá tégy. Eddig is úgy jár rajtam nagy kezed, mint a vízimalom kerekeinek küllői.

– Nézd. Elküldök a papírjaimért Magyarországra. Úgy tudom, a keresztlevél kell, meg még mi? Az, hogy kihirdessen a pap itt háromszor bennünket. Tehát?

– A baj az, hogy én - te gazember, nőcsábász, te kéjsóvár medve - hogy én sem vagyok közömbös... és otromba leánykérésed átforrósítja testem. Numero egy: én szűzen akarok férjhez menni. Numero kettő: és addig nem, míg az átalakító munkálatok dandárján túl nem jutunk.

A férfi a rendkívül vonzó, de nem szép nő arcát figyelte. Ennek a holland óriásnak és indián asszonynak hat láb magas leánya kiugró állkapcával rendelkezett, mint egy békebeli Habsburg hercegnő. Arcbőre bársonyos volt, de chamois árnyalatú, fogsora tökéletes, de fogai nagyobbak a kelleténél. Mint a *paku* nevű trópusi halnak.

A nő a férfit figyelte: nehéz légzését a violaszáj nyílásán keresztül. Izmos, de egybefaragott testét: rövid, vastag nyakát, a munkától elkérgesedett tenyerét. „Tehát áll az alku?” Egy nő szerelme és bizalma sokban függ attól, hogy bízic abban, kezelni tudja-e a leendő partnert. A férfi többnyire az orra után megy: Leona bőrének bougainvilleavirág illata volt. Vonzerőnek ellenállhatatlan. Mit tehet a vas, amikor egy mágnes közelébe jut? Az első évben kitermelték a még útban lévő fákat. A tikkfákat, moráfákat, lila és zöld szarvasokat. Még a csudaszép lángfáknak sem kegyelmeztek. Az orchideákat viszont gondosan összegyűjtötték, és az új kertvarázs első, vadananász ágyásokkal körülkerített füzérbozótja tízezer orchidea telepe lett. A hatalmas rönkökből Szilárd hajóhossznyi tutajokat ácsoltatott, melyeket lecsorgattak Georgetownba, a fővárosba. Ott a gatterek fölvtágták a rönköket és a vállalkozás mint deszkákat értékesítette valamennyit. Ezer és ezer köbmétert.

Szilárd a kérésnek engedelmességgel alkalmanként Sebes Víz lakában hált, megszokta a függőágyat, a „dzsungel-fürdőszobát”, vagyis hogy szükségét az erdőben kellett elvégeznie és a vízvezeték hiányát. A háztól félszáz méterre folyt egy tiszta, habár enyhén barna vizű folyócska - tán akkora, mint a Sió -, melyben mosakodni lehetett, inni lehetett belőle, és nem volt benne féreg: azaz aligátor és piranha. Itt tanult meg Sebes Víztől nyilvesszővel majdnem halászni Kovács Szilárd. Mandulaszem és lányai *sleepy tonic* leveleket gyűjtöttek, megfőzték őket, majd cassavaliszttal keverve - *csuszásítva* - gombócokat gyúrtak belőlük. Sebes Víz eltorlaszolta a kis folyót, és a megálló vízbe hajigálta a gombócokat. Nem sokra rá megérkeztek a halak, félnéderesen, lelassulva úsztak alulról fölfelé. A nyilvessző spárgával a csónakhoz volt kötve. Bár Szilárd egy halat sem tudott eltalálni saját íjának gerjesztésével, Sebes Víz egy tucatot zsákmányolt egy negyedóra alatt. Legszebb volt azok között a kétkilós lukanani, a trópusi ponty, melynek pikkelyei a szivárvány minden színében ragyogtak.

A harmadik munkaév és az USA-ban az egyetemi év vége felé járt az idő. A nagy folyam mentén klímavál-tás: az esős száraz évfél esősebbre fordult. A szigeten kialakulóban voltak az új telepek: a futballpálya nagysá-gú banánfaliget, a mangófa és a licsi ültetvény. Leona befejezte vizsgáit, kis ceszna repülőjének leszállását az újonnan kialakított, keményre döngölt repülőkifutón várták. Szilárd azonban csomagolt, hisz megtiltották, hogy a nagy koloniális házban akkor lakjon, midőn annak úrnője jelen van. Az. Essequibo-folyóban fogtak egy 200 kilós arapaima növényevő halat. Szilárd berregtetett barátjáért, Sebes Vízért. Az három óra késéssel megérkezett.

– Ne haragudj, kórházban voltam. Az asszony most szülte tizedik gyerekünket.

– A gyerek, a feleség rendben vannak?

– Nem a feleségem.

Szilárd felfortyant:

– Tíz gyereket szült neked, és nem a feleséged?

– A házasságot nem lehet elsietni – mondta Sebes Víz és vigyorgott.

Szilárd közvetítette mindezt Leonának.

– Valóban, a házasság fontosabb, mint a szerelem. Megvannak már a papírjaid?

Gyimesi László

SZÉL FUT FÖLÖTTÜK

Volt a víz, és voltak a hegyek.
Halszállás homok a napsütésben,
Cserépkorsóból savanyú borok,
Holtidő, gyöngéd augusztusi szél.
Volt a víz és voltak a hegyek,
Közöttük néha ott voltunk mi is,
Kócosan, rőt napfény-csatakban
Szeretőink silbakoltak mögöttünk.

Tudhattuk volna: nem marad örök
Ez a nyár sem, a szőlőhegy fölött
Örvénylettek már a seregély-hadak,
A lányok arcán vibráló szarkalábak
Zivataros egű szeptembert ígértek,
Üllő és kalapács közt alakult a vég,
Vasbordák kerekedtek szívünk köré,
Kertünkbe nyütt bálványok települtek.

Vártuk-e az őszt, már nem is tudom.
A selymes vízben szétfolyt az idő,
Ha szele borzongatott, kinevettük,
Felpántlikáztuk a lopakodó estét,
Új nevet adtunk minden éjszakának,
Vérbő, kerek, vágytól duzzadó nevet,
Emlékezzék rá a fölénk gördülő Hold,
S a nádas éjek legyen, mit zengjenek.

Volt a víz, és voltak a hegyek,
Közöttük néha ott voltunk mi is.
A zsoldos hadat hagytuk, hadd mulasson,
Csodálja csak a hamis tükröket.
Nem jussoltunk pénzt, paripát, fegyvert,
Mégis miénk lett a világnyi rengeteg,
Velünk lett teljes, nem vált a birtokunkká,
Így őrzők lehettünk, igaz, józan gazdák.

Régen volt? Tegnap? Mindegy már ez is.
Váltott virágok villognak mögöttünk,
Új madarak hordják fészükbe a fényt,

Botlik a ritmus, elhal a csorba dallam.
Elmondtak már minden verset egyszer,
Tajték taraján fuldoklik a szó –
Itt van a víz, és vannak még hegyek,
Szél fut fölöttük, velünk és nélkülünk.

Oláh András

ÁPRILIS BOLONDJAI

lélektelenül és igazságtalanul süt ránk a nap
a spekuláns elme felragyogtatja az
ijedten szánk elé kapott kezét
rozsdaszín festékeit ránk borítja az idő
előássa a szabadság szörnyűségeit
a betegeskedő titkokat
hogyan volt ügynök ki ellenálló ki hős
s ki lopta ki zsebünkből az álmot
és másolt ide egy rongy hazát
ahol már ősszel eltiporják a tavaszt
a sötétség beleette magát a falakba:
a kő veled a kő ellened
a szavak kivert fogak közt fénylenek
bűnösök a szelídek
kiket a vad rendőrlovak csendre intenek
fájdalom ragyogja be a cipőkre tapadt sarat
s a finálé kopott díszletei közt
közönyös reflektorok és rendőrkordonok
mögül cinkosan összekacsintva elaljasult
hazáról hazudnak menetrend szerint
s mert korán megtanítottak
minket az igazságtalanságra tudd meg
bíráik magunk leszünk majd Uram

Handó Péter

PALÓC BUDDHA

A fényképezőgép túloldalán állok. Még nem tudom, mit sikerül rögzítenem a digitális masinával. Vajon megkaparintom-e az ember lelkét.

2008-ban a Palócföld mutatkozott be a balatonfüredi Jókai-napok alkalmával. Éppen túl vagyunk a Bergmann Cukrászdában tartott irodalmi matiné, beszélgetésen, fölolvásáson, találkozáson. Solymár József már nem mesél. Pihen? Aligha. Keskenyre húzódó szemében továbbra is ott parázslik és bajsa alatt ott bujkál a huncut mosoly. Történetei még táncolnak, megszállták a teret. Lánya, Júlia tekintete büszkeségtől és szeretettől ragyog.

Az emberre óhatatlanul derű ragad, ha ezt a május 2-án készült felvételt szemléli. Ez a belső fény a mikszáthi alkatú és hajlamú jovialis öregúrral való „találkozásunkból” fakad, és az ő életigenléséből, amely valahogy nem csak az írásaiba költözött be,

még ezt a fotót is átjárja. Ráadásul bárhogy igyekszünk felderíteni a részleteket, újra és újra azon kapjuk magunkat: a kép egyetlen pontjára fókuszál a szemünk. Csak oda. Solymár József magához ragadja figyelmünket. És nem pusztán azért, mert a közelben állók tekintete rá irányul. Varázslat ez talán? Az „utolsó” palóc író csalafintasága, aki a képzeletünket a Mátra-vidéki hegyek mesét termő és mesés zegzugai közé navigálja?

A karfás párnázott székből kissé lecsusszanva, a combtónél tartott nyitott tenyerekkel akár modern – hajat és szakállat növesztett – Buddha is lehetne, aki a Szamszárát annak látja, ami: illúzió. Nem kell a szemét lehunynia a meditációhoz, így is oly mélységbe lát, amilyenbe akar. És visz magával – félelem nélkül.

Mi ez a furcsa, szokatlan, világból mára kiköltözött derű, amit Solymár József arca hirtelen – szinte a semmiből – visszahoz, áraszt, megoszt velünk? Így csak az néz, aki belekörttyölt az istenek italába? Mámora szinte nem evilági – érezzük. S tudjuk, most már bizonyosan az, hiszen elődjével, Mikszáth Kálmánnal poharazgat további jó és igaz palóc történetekkel ízesítve a nedűt. Ám ezt már az Úrnak jegyzik le.

2013. december 19.

Solymár József

HOGY VOLT, HOGY NEM VOLT

A szobor megmozdult

Mindig kerestem az idősebb emberek társaságát, barátságát úgy gondolván, hogy ha már arasznyi a lét, legalább az ő segedelmiükkel visszafele meghosszabbítom az életet. Aztán nem csak az öreg barátaim mentek el szép sorjában, de a kortársaim is magamra hagytak. Pedig mindenkor pazarlóan bánva az örökölt erővel, egészséggel, nem gondoltam volna, hogy én maradok a végén. Azt kaptam, amit megérdemeltem. Ketrebe zárt a vénség. Úgy érzem, olyan kísértet vagyok, akinek a lepedőjét is ellopták. Ha óvatosan osztom be a maradék erőmet, lassan már közelebb leszek a kilencvenhez, mint a nyolcvanhoz, de kár erőltetni a dolgot, mert manapság a hosszú élet már nem érdem, nincsen ára az emlékeknek.

Tulajdonképpen nincs okom panaszra. Friss, habos írásaimat két folyóirat közli rendszeresen. Visszajelzést ugyan soha nem kapok és a nagy süket csend idegesít. A nagy nehezen összekalapált életművem is mintha semmivé foszlott volna. Én, a kamaszként összeszedett és a második világháborús élmények hatására, mint a megcsavart szárú dinnye, ma már megértem. Vidéki gyereként axiómákat gyakoroltam egy kockás füzetben és beírtam, hogy aki meg akarja írni a hadjárat történetét, az nem eshet el az első csatában. Tudatosan választottam a tanú szerepét és ehhez kinéztem magamnak az író, újságíró kényelmes státuszát.

Első újságcikkeim hatvanöt évvel ezelőtt, 1948-ban jelentek meg, két évvel később, 1950-ben pedig egy országos regénypályázaton díjazottként belépőt kaptam az irodalomba is, amellyel már mamlasz fiatalemberként sem tudtam élni, viszont a Magyar Távirati Iroda munkatársa lehettem. Nagyon megfelelő státusz volt ez, hogy a névtelenség homályából figyeljem az embereket.

Itt megakasztom az emlékezést. Látszólag összefüggéstelenül elmondom, hogy nem régiben egy fiatalember járt nálam, aki vette magának a bátorságot és olvasgatni kezdte régi írásomat. „Lám jó az Isten, jót ad”, ahogy a költő mondja. Vendégemtől tudtam meg, hogy mit írt rólam a „spenót”, az egykori magyar irodalomtörténet, melyre ez a név a borítólap hitványzöld színe miatt ragadt rá. Ezek szerint én afféle népi íróként ígéretesen indultam, de aztán sikerkönyvek írásával próbálkoztam.

Ebből annyi igaz, hogy első könyveim anyagait felnevelő mátravölgyi kis falumban szerzett élményeimből rakosgattam össze. Kevéske és gyenge minőségű volt itt a termőföld. A palócoknak a dunántúli és az alföldi nagybirtokosoknál kellett munkát vállalniuk, ha meg akartak élni, vagy lent a bányákban, ha gyarapodni is szerettek volna. A falu népének nagy része mélyszegénységben élt és a jómódúak sem voltak igazán jómódúak.

Milyen a hatalom, a hatalmasok természete? Szeretik, ha az írók kimondják a kendőzetlen valóságot a rendszer idején tapasztalt állapotokról, de megsértődnek, ha valaki beszélni merészel arról, hogyan is él a nép. Így lehettem becsületes, igazmondó egy hamis, hazug világban. Palócfalunkhoz, palócföldhöz soha nem lettem hűtlen. Amikor húszéves hallgatás után végre újra szóhoz jutottam, inkább három könyvvel és hatórányi dokumentumfilmmel próbáltam pótolni a mulasztottakat. És az emlékeket rendszerezve még mindig sokat járok arrafelé.

Ám az embert, ha kibújik a pólyából, sokféle hatás éri. Tudom, az egész világ nem a mi birtokunk, de a kalandozás sok örömmel kecsegtet.

Így még mindig élvezem, jócskán belegázolva az újabb ezredévbe. Joggal állíthatom, hogy a huszadik század magyar eseményeinek egyik utolsó hitelesnek minősített krónikása vagyok. Igaz, csak 1929-ben születtem, de 92 évet élt nagyapám volt az első nevelőm, aki nagyjából egy időben született Mikszáth Kálmánnal, édesapám legnagyobb élménye pedig az első világháborúban való részvétel volt.

Rossz korszakokat kellett később átvészelnem. Benne lenni és mégsem benne lenni. Nemírásból megélni, amikor kezdettől írnom kellett. Nem voltam besúgó, de még egyszerű mezítlábas párttag sem. Mégis abból éltem, amit csináltam, és néha nem is rosszul. Előbb a véletlen is segített, aztán egyre tudatosabbá vált az osztályozás. A havi fizetésért igyekeztem névtelen fogalmazói feladatokat teljesíteni, ahol méla undorral nagyjából azt írtam, amit megrendeltek. Volt abban az időben az MTI, majd később a Hazafias Népfrentban betöltött fogalmazói munkakör. Aláírt cikkeimben nagyon igyekeztem a jó ügyet szolgálni, és ez úgy vélem, sikerült is. Írói hírnevemre pedig nagy kényesen ügyeltem. Tévednek a spenótosok. Nem a közönségnek, nem is a pénzért, de leginkább a magam szórakoztatására, gyötrelmére írtam. Ez alól egyszer egy haldokló szerelem fenntartása miatt tettem kivételt. Ez pedig borzalmas bűn.

Furcsa, hogy a fiatal íróbarátnőm javaslata, miszerint rögzített beszélgetések során tekintsük át együtt a magam mögött hagyott időt, mennyire megbolygatta agyvelőm emlékeket őrző bugyrait. Először is - természetesen - az országosan ismert jeles vagy nem jeles személyiségek masíroztak elő. Merthogy van belőlük egy regimentre való. Ha egyszerre reáúdítanám őket az olvasóra, alighanem hazudós ember hírébe keverednék. Az általam ismert jeles személyek többsége már itt hagyott bennünket. Utakat, tereket, intézményeket neveztek el róluk, netán emlékművet, szobrot is kaptak. Jó néhánytól már el is vették az efféle megtiszteltetést.

A számadás nehezebb fele akkor következett, amikor azokat próbáltam számba venni, akikről csak én tudok, akik megérdemelnék, hogy nyomuk maradjon, és akik számára én nyújtom az egyetlen esélyt, hogy belekerüljenek az immár nem csak papíron létező emlékezetbe. Nem valószínű, hogy valaki is itt vagy netán odaát számon kéri rajtam, fel sem jelentenek a mulasztásért. Végtére is, még a leggazdagabb életmű is csonka marad.

Ahogyan tettem-vettem, rohangáltam, porolgattam a múlt árnyait rendezgetve, egyszer csak váratlanul megmozdult a „szobor”. Váratlanul, mert évtizedek óta nem jutott eszembe. Váratlanul és előre tolakodva a sorban. Pedig éltében szerény és visszahúzó volt.

Ahhoz, hogy bemutathassam őt, 1950 őszéig kell visszamennünk. Ekkor történt a keserves költözködésünk. Korábban István bátyám, aki az immár csatát veszített Kisgazda párt ifjú politikus volt, a végelszámolásnál visszautasíthatatlan ajánlatot kapott. Felajánlották neki, ha gyorsan megnősül, a budapesti kerületi szervezet felszámolásánál kiutalnak neki egy lakást, amelyet olcsón be is rendezhet az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának összegyűjtött értékes bútoraival.

Az akció túl jól sikerült. Három szobát, amely ráadásul egy jókora kertre nézett a XI. kerületben, a Gellért hegy aljában, a Mészáros utcában utaltak ki. A nagyúri villa nagyobbik

felére a Magyar-Szovjet Baráti társaság tette rá a kezét és az elvtársak nyomban nekiláttak, hogy bennünket onnan kiebrudaljanak. Alig néhány hónap után ez sikerült is. Még jó, hogy nem az utcára tettek bennünket. Társbérletbe költözhattünk a Karinthy Frigyes utcába. Anyagilag nem álltunk valami jól. Így bátyám a költözködéshez mindössze egyetlen szállítómunkást bérelt, aki meg is érkezett a nehezebb bútorok mozgatásához szükséges gurtnijával. Így a gurtni másik vége nekem jutott.

Nem ijedtem meg a feladattól, mert a fizikai munkát illetően már voltak tapasztalataim. Korábban egy gyors nyugdíjazás után apámat zsuppolták le a gyerekkori otthonomat jelentő állomásfőnöki lakásból. Ekkor az árván maradt zsidó házban leltünk menedékre. A hátsó traktusban kaptunk két szobát meg egy különálló nyári konyhát, amelyben a korábbi jólét szimbólumaként egy óriási kemence uralta a teret. Oly erősnek és bölcsnek mutatta magát, szégyelltem, hogy el fogjuk bontani.

Szüleim a munkákhoz a falu sánta és púpos kőművesét fogadták fel és a munka neheze itt is nekem jutott. Jól dolgoztunk együtt, csupán a mester uram nem tudta eldönteni, hogy a már érettségi előtt álló fiatalembert, aki akkor voltam, tegezze vagy magázza-e. Így fondorlatosan a műveltető igék alkalmazásához folyamodott.

Komolyabb próbatételt jelentett, amikor a bátyám az ország végleges elhagyását latolgatta. Nagy nehezen beprotezsált egy svájci szervezet szállítmányába. Igazából kétezer magyar parasztfiatalt kívántak kivinni egyéves cselédmunkára. Százhatvanan kimentek, aztán, úgy vélem, joggal, leállították az újabb csoportok kiengedését. Fél év után hazatérve én is megírtam keserű tapasztalataimat, de úgy tűnik, nem voltak eléggé keserűek.

A gurtnizás egyébként jól sikerülhetett, mert munka után meghívást kaptam egy korsó sörre. Udvari szállítóm kikérdezett, hol dolgozom, mennyit keresek és felajánlotta, hogy szegődjek

hozzá, mert legalább háromszorosára nő a jövedelmem. Akkoriban Gellért Andor Endre volt a mi írónk, így joggal gondolhattam, hogy ez a téma ki van merítve.

Azt viszont érdemes hitelesen elmondani, milyen is volt a mi hármás albérletünk. Heten egy háromszoba-hallos lakásban talán még nem is lenne túlságosan sok, de idegenül háromfelé osztódva már nehezen viselhető.

Kezdjük a cselédszobával, mert ilyen is volt. Egy alkalmas pillanatban a volt háztartási alkalmazott kiigényelte és meg is kapta a lakhelyet. De csak ennyit, semmi többet. Utána született egy fiúcskát. Úgy vélem, én nem csak szeretem a gyerekeket, de kerestem a velük való együttélést, kerestem a társaságukat. Ez a kisfiú, aki azóta jól megérdemelt nyugdíját élvezheti, megvallom, idegesített. A közös konyhába kiszabadulván egyik lábával a földet rugdosva folyamatosan ezt üvöltötte: Petőfi Sándor, gatyában táncol. Megvallom ez a népi rigmus nem nyerte el a tetszésem. Két utcai szobát kaptunk, a harmadikban, amelyben a „szobor” lakott, a hallból csak a fürdőszobán át lehetett megközelíteni. Még szerencse, hogy a WC külön fülkét kapott.

De miért is lett „szobor” a „szobor”, ez az eleven ember? Ő emlegette így magát. Tulajdonképpen gúnyosan azt szerette volna mondani, hogy szobaúr, de persze fejlett agytumora miatt összetorlódtak a hangok, így a szobaúrból szobor lett.

Társbérelőnknek egyébként minden oka megvolt arra, hogy az elbánást, amelyben részesült, nehezményezze. Korábban ugyanis nem szobaúr volt, hanem háziúr. Nemcsak ez a jókora bérház volt az az övé, hanem az utca túl oldalán levő két hasonló méretű építmény is. A „szobor” egyébként elég szimpatikus volt, de gesztusait betegsége miatt nem gyakorolhatta. Csöndes volt, béketűrő, meghúzódott barlangjában. Elvált felesége, aki kislányukkal és új élettársával a szemben lévő házban lakott, úgy két-háromhetente átjött, ágyat húzott és kitakarított. A „szobor” felöltözött, lement az utcára. Napjai nagy részét egy kifakult fürdőköpenyben töltötte. A konyhába csak teát főzni ment ki.

Sógornőm olykor megkínálta egy tányér meleg étellel. Nem csak levessel, de néha hússal is. Pedig a húst nagyon szűkösen, jegyre adták. Igaz, a sógornőm törzsvevő volt a lómészárszékből, s nemcsak jól fűszerezett lóhúst hozott, de az általa készített borsos tokányok is ízletesek voltak. A „szobor” egyetlen igaz barátja – nem lévén akkor még televízió – egy világvevő rádió volt. Nem tudhatom, miket hallgatott, mert a szobájához vezető ajtót az esetleges poloskaveszély miatt gondosan elszigeteltük, elé a máig meglévő nagy könyvszekrény került. Így a hangszigetelés tökéletesre sikeredett. Valószínű, hogy a „szobor” inkább külföldi adókkal próbálkozhatott, mert a hazai műsorokban nem sok örömeink tellett.

Az itthoni adásokban – mint az egész közéletben – a csúcspontot a Rákosi-beszédek jelentették. Elvárták, hogy ilyenkor pissenés nélkül figyeljen az ország népe és lehetőleg minél több helyen szervezzenek közös hallgatást. Jussanak el minden konyhába a párt szavai. Hogyan kellett volna fogadnunk a Rákosi-beszédeket? Erre példát a korábbi egyetemi éveimből mondhatok. Irodalmi tanuló körünket, melynek tagja volt Czine Miska, Földes Anna, ifjú adjunktusként Pándy Pál vezette. Bejövén az egyik foglalkozásra oktatónk azzal kezdte, hogy most eltérünk a kijelölt programtól és Rákosi elvtárs bányásznap beszédét fogjuk értékelni. Megkérdezte, olvasták-e az elvtársak a beszédet? Természetesen valamennyien olvastuk. Pándy kérte a véleményeket. Az egyik elmondta, hogy a bányászok megkapták a kellő megbecsülést, a másik, hogy Rákosi elvtárs még nem ismeri a bányászat minden problémáját, a bányászok minden gondját, baját.

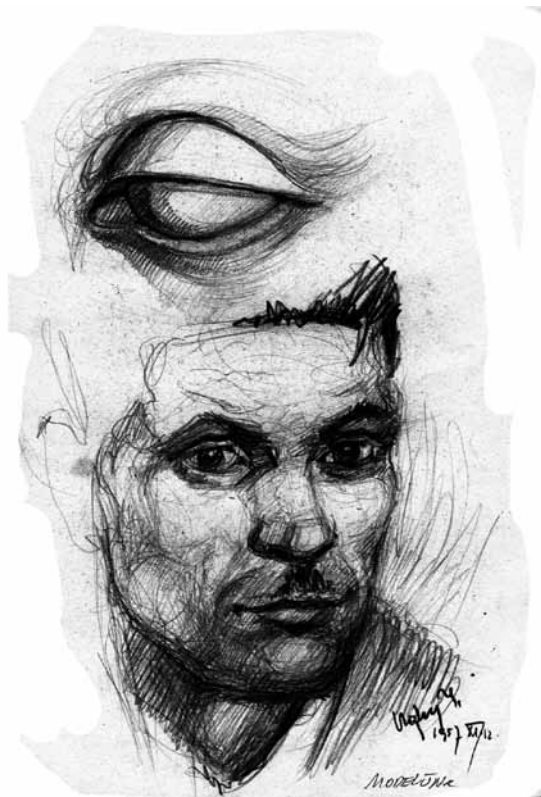
És így követte az egyik felszólaló a másikat. Mindegyikben kellően kihangsúlyozódott a bölcs vezető bölcsessége, apai gondoskodása. Az értékeléseket hallgatva Pándy egyre ingerültebb lett, végül kifakadt: Az elvtársak nem veszik észre, hogy a bányásznapon a hazánkban elmondott

politikai beszédek közül a legigényesebb, legmagasabb színvonalú, a legveretesebb hangzott el. Letisztult, nemes, sallangmentes. Igen, elhangzottak korunkban is történelmi jelentőségű beszédek, de azok magukon viselték a kor izlését, melyben keletkeztek. Isten kezembe adta a tárogatót meg más efféle megnyilatkozásokat. Most ez a bányásznap beszéd feljutott a csúcsra és jött az egyik dicsőítő mondat a másík után. Mi pedig csak ültünk és hallgattunk.

Egyébként a Magyar Távirati Irodában a Rákosi-beszéd csak másnap volt ünnep, amikor kiderült, hogy megúsztuk a közléssel járó veszedelmeket, mert az MTI-re hárult a feladat, hogy a beszédek elhangzása után azokat a maga módján rögzítse. A beszédeket jó előre leírták és kollektív bölcsességekkel átírták. A Pártközpont korábban is átküldhette volna. De nem. Hátha változik a helyzet és Rákosi elvtárs mást mond.

A beszédet tehát csak az elhangzás jóváhagyása után kapja meg az MTI. Ekkor részekre bontták és a legjobb gépirónók papírra rögzítették. Az újságírók pedig párokra osztva nekiláttak az összeolvasásnak. Volt kontroll és csúcskontroll is. És mindenki az állásával, netán a szabadságával játszott, ha hibázott. Mert alattomosak a betűk. Egy ékezet elég, ha lemarad és a magas szárnyalású máris magas szárnyalásúvá változik. A nyomda ördöge kaján és gonosz. Abban az ellenségkereső világban, amelyben akkor éltünk, jól érezte magát.

De vajon hogyan élte meg a Rákosi-beszédek izgalmas óráit a mi szobaurunk, a „szobor”? Egy mondása megőrződött, amikor szobájából teát főzni bújt elő. Csak úgy lazán, könnyedén vetette oda a hölgyeknek: „Rákosi három órát pofozott, én meg közben fogtam egy kis jó tánczenét”. A hölgyek úgy tettek, mintha meg sem hallották volna. A „szobor” nem sejtette, hogy ezzel a mondásával bevonul családi legendáinkba mint a legutolsó humor példázata. És bizonyoság arra, hogy a legteljesebb diktatúra sem tökéletes.

Paksi László

EGY KÖTET KELETKEZÉSE ÉS MEGJELENÉSÉNEK VISZONTAGSÁGAI

Csokonai Vitéz Mihály: Lilla

A Lilla-szerelem

Csokonai a pozsonyi diéta után Komáromban, Laky Bálint Komárom megyei főügyész házában lakott. A városban Bédi Jánosné Fábián Julianna házában vidám társaság találkozgatott, ahol Csokonai is gyakran megfordult. Itt ismerte meg 1797 júliusában versei Lilláját, Vajda Juliannát.

Csokonai októberben hagyta el a várost, azzal a szándékkal, hogy állást találjon. Erre azért volt szüksége, hogy biztos egzisztenciával feleségül vehesse kedvesét, aki bizonyosságát adta, hogy viszont szereti. Néhány hónap múlva, november elején Csokonai már újra Komáromban volt, azonban első információnk róla a karácsony napján Keszthelyről Vajda Juliannának írt verses levele. Keszthelyen nyilvánvalóan Festetics György grófhöz folyamodott állásért. Ebben a levelében Komáromba való visszatérését február közepére, Julianna napra ígérte, azonban 1798. január 22-én bemutatkozó levelet küldött Festetics grófnak Komáromból. Ebből

két dolog válik világossá: Csokonai nem találkozott Festetics gróffal, és a tervezettnél egy hónappal korábban – január közepén – tért vissza Komáromba. Joggal merül fel bennünk a kérdés, hogy vajon miért e korai visszatérés.

Nem tudjuk érkezett-e válasz Csokonai karácsonyi verses levelére, de tudunk Lilla egy leveléről, amely nem maradt ugyan fenn, de Gál László később emlékezetből felidézte: „Kedves Drága Lélek! Én élek és vígan, – azt hallom az úr is vígan mulat Keszthelyen. Én az urat óhajtom, várom is, mindazáltal mikor legjobbnak véli és ítéli az Úr, akkor jöjjön. Ha soká késik, addig a Lidi is férjhez megy. Ezzel maradok az Urnak hűséges Juliannája”.¹

Csokonai 1797. évi útja tehát nem járt sikerrel, ezért volt szükség a már fentebb említett levél megírására. Festetics gróf azzal hátrította el a költőt, hogy nincs üres vagy felszabaduló állás a Georgikonban, ahol a költő állandó munkára számított. Elutasító válaszát 1798. február 9-én postázták, de nem tudjuk, hogy ezt megkapta-e egyáltalán Csokonai.

1789. március 30-án Vajda Julianna Lévai István dunaalmási fakereskedő felesége lett. Március 12-én kelt Csokonai búcsúlevele Vajda Juliannához, mely érdekes adatokat is tartalmaz.² A levél tanúsága szerint néhány nappal korábban találkoztak, de tervezett házasságuk útjába állt az, hogy Lillát szülei másnak ígérték, és a lány erre semlegesesen reagált: „nem is bánom, nem is tehetek róla”.³ A másik kérőt nyilvánvalóan a későbbi férj személyében azonosíthatjuk.

Csokonai a levél tanúsága szerint József napra (március 19.) Festetics gróf hintáján ment volna Lilláért. A továbbiakban erre még kétszer is utal: „Két hét múlva egy városbeli Profeszorné lettél volna”, illetve aláírásában szokatlan formát alkalmaz: „Profeszor Csokonai”. Csokonai tanári alkalmazását illetően mindössze Festetics gróf február 9-i elutasításáról tudunk. Csokonai professzorságáról való állítását adatszerűen nem lehet igazolni, azok inkább ennek valószínűtlenségét sugallják. Elképzelhető, hogy Csokonai minden alap nélkül, a megtévesztés szándékával írt közeli alkalmazásáról, de elképzelhető az is, hogy ő maga illúziókat táplált, hiábavalóan reménykedett.

1 CSOKONAI VITÉZ Mihály: *Lilla*. Matúra Klasszikusok, 21.

2 A levél olvasható: *Lilla* 23.

3 A levélből vett idézetek a fent említett helyről származnak.

A Lilla-ciklus keletkezése

A Lilla név mögött Vajda Julianna rejtőzik, a *Lilla*-ciklus azonban mégsem Vajda Juliannának, Vajda Juliannáról szól. A *Lilla*-ciklus verseinek eredeti címzettje a legtöbb esetben nem is Vajda Julianna volt. Kezdetben többnyire Laura, Beldonna, Nimfa; később Rozália nevére írta, vagy írta át verseit. Csokonai Vajda Juliannához fűződő kapcsolata alatt keletkezett verseiben kedvesét többnyire csak Julinak hívta, az irodalmias Lilla név csak később született meg és került a versekbe. A *Lilla*-kötet versei tehát több névre íródtak, az életpálya különböző szakaszaiban keletkeztek, s általában többször át is dolgozta őket a költő. Ha megvizsgáljuk az életpálya különböző korszakainak jellemzőit, a következőt tapasztaljuk: Csokonai kollégiumi éveinek második felére (1793-1794) esett költői pályájának indulása, amikor az érzékeny dalköltészet felé fordult a modern nyugati (olasz és német), valamint a hazai (főleg Kazinczy) minták hatására. 1793-ban összeállított műveiből egy csokorra valót, amely egy kiadandó kötet alapját képezte. Erre Kazinczytól kapott megbízást. Az itt szereplő 28 versből később 11 került be a *Lilla*-kötetbe. A tervezet nagyobb részét adó szerelmi témájú versek olvasmányélmények szülöttei. A kötet kiadása nem valósult meg, de az ötletet nem vetette el a költő.

Csokonai szerelmi versköltészetének második korszaka a Vajda Juliannához fűződő kapcsolat időszakára esik. A régi és új versek felhasználásával több ciklusterv is készült ebben az időben. Az 1793-1794-es vertermésnek itt is ugyanazon darabjai tűntek fel, mint a korábbi tervezetben. Ez egészült ki a Vajda Juliannához írott versekkel, amelyek azonban a majdani kötetnek alig egyötödét teszik ki. Igaz, néhány bizonyosan Júlia-vers nem került be végül a ciklusba.

Hat versről bizonyosan tudjuk, hogy a kollégiumból való távozás után, de még a komáromi ismeretség előtt íródtak. Ezek a versek dallamra íródtak, sőt Csokonai ezek közreadásával indította útjára *Mindenek Gyűjteményét*, amelyben versei kottával együtt szerepelnek (pl. *A Pillangóhoz*, *A Szemrehányás*, *A Reményhez*).

A szerelmi és házassági reményeinek összeomlása után nem keletkezett az előzőekhez hasonlóan egybetartozó verscsoport. Csokonai szerelmi vertermését elkülönítve kezelte többi írásától. Születtek azonban új versei is, amelyek közül néhány bekerült majd a *Lilla*-kötetbe is.

Csokonai a *Lilla* kiadásának szándékát először 1802. február 20-i keltezésű tudósításában hozta nyilvánosságra. A terv megszületésében minden bizonnyal nagy szerepe volt Kisfaludy Sándor *Himfyjének*, mely 1801-ben jelent meg. A *Lilla*-ciklus kialakításának folyamata tehát hozzávetőleg egy éven át, 1802 tavaszától 1803 tavaszáig tartott. Két tervezet is fennmaradt 1802-ből. Ezek közül az egyik az Erdődynéhez írott 1802-es levél fogalmazványának lapján található. A tervezet még 1803 előtt keletkezett, mert a kötetbe bekerült két 1803-ban fordított vers is (*Lilla búcsúzólgjai*, *Az utolsó szerencsétlenség*), amelyek a tervezeten még nem szerepelnek. Bizonyos az, hogy az eredeti változaton később alakított a költő: megsorszámozta a rendszertelenül papírra vetett címeket, majd még nyolcat hozzáadott a meglévő listához. Ezen tervezet javítása és a másik vázlat készítése nagyjából egy időben, de egymástól függetlenül történhetett. Az első tervezet sorszámozása nagyjából megfelel a kötet végső sorrendjének, viszont a másik vázlaton egész más a versek sorrendje; teljesen más, mint a majdani köteté. A két 1802-es tervezetből a végső változathoz képest már csak három vers hiányzott: *Lilla búcsúzólgja*, *Az utolsó szerencsétlenség*, *A Tavasz*. Mindkét tervezet tartalmazta viszont a kötetből végül is kimaradt *Álomlátás* című költeményt, mely később az Ódákban jelent meg.

Az előbeszéd viszont a cenzori munkálatokkal párhuzamosan keletkezhetett. A Kazinczy-hagyatékban fennmaradt két másolata tartalmaz ugyanis egy ajánlást Erdődynéhez, 1803. február 16-i keltezéssel. Ez nagyjából egybeesik Madarassy cenzor véleményének keltezésével. Ha a cenzúrai példány tartalmazta egyáltalán az előbeszédet, akkor az még nem a végleges változat volt. Maga a ciklus sem végső formájában járta meg a cenzúrát, hiszen a tisztázati példányban még nem volt meg a fent említett három vers. Az előbeszéd utolsó bekezdése

pedig csak a cenzúrai kézirat visszaérkezése után íródhatott, hiszen ebben Csokonai mondja: „kézírásom a Felsőleges Királyi cenzurán tartózkodván, hozzá éppen most jutottam”⁴ Ez a fennmaradt hivatalos iratok dátumai szerint 1803 áprilisában lehetett. Ekkor alakíthatta ki Csokonai a ciklus végső formáját is.

A Lilla-kötet megjelenésének viszontagságai

„A halál és a nyomdák versenyeztek. A halál ért célba előbb: 1805. január 28-án. Aztán a nyomdák is nekiláttak. Ebben az évben három verseskötete jelent meg Csokonainak. De az is lehet, hogy négy.”⁵

Csokonai kiadási terveiben – mai ismereteink szerint – 1802 előtt nem szerepelt egy szerelmes versekből álló gyűjtemény. 1801-ben azonban, amikor Himfy lírai kötete, a *Kesergő szerelem* megjelent és országos sikert aratott, Csokonai keserűen vette tudomásul, hogy megelőzték, mivel már neki is régóta volt egy kötetre való szerelmes verse. A *Lilla*-kötet 1803-ban írt előbeszédének sorai elárulják, milyen érzéseket váltott ki belőle a *Kesergő szerelem* megjelenése: „Mit várhat hát az én Lillám, mikor már Himfy megvan, – mit várhat egyebet fel sem vévésnél, vagy a’ mi még szomorúbb, szánakozásnál? Nem tűrhetőbb lett volna-e sorsa, ha még ezelőtt néhány Esztendővel, a’ mikor lételetét vette, Világ’ eleibe kerülhetett volna? Úgy újsága által kedvességet nyerhetett volna magának és azután szerentséjének tartotta volna, magát egy Himfy’ Szerelmei által elfelejtetni.”⁶

Csokonai a maga verseinek érdemeit látta, legalábbis a változatosságban, és egyet értett a *Zeitschrift von und für Ungarn* című folyóirat kritikásával: „hogy a’ Himfy’ Könyvében kedvetlen monotonitát

ád az, hogy a’ Dalok mind azon egy Versnemben vagynak tsinálva”⁷

Csokonai, Himfyhez hasonlóan, beletett gyűjteményébe olyan verseket is, amelyek eredetileg nem a kötet névadójához (Lillához) íródtak. Csokonai maga írja: „Nem is vóltak ezek az én Verseim soha olyan tzállal íródva, és egymással összefüggő kis Poétai Román kerüljön, ... némelyiket még 1793-ban tsináltam, ... van olyan is, a’ mellyik 1802-ben jött ki a’ semmiségből.”⁸

Csokonai a *Magyar Hírmondó*ban 1802. február 20-i, komáromi keltezéssel hírül adta szerelmes versgyűjteményének kiadását. Terveiben három kötet megjelentetése szerepelt: *Tavasz*, *Lilla*, *Dorottya*. A *Tavasz* című kötet 1802 tavaszán meg is jelent, és ennek előbeszédében is ígérte a *Lilla* megjelenését.

A következő két kötet kézírata azonban még nem járta meg a cenzúrárt, s elég pénze sem gyűlt össze a kiadásukhoz. Pénzszerzésre volt egy reménye: Festetics Mária-hoz akart fordulni, akiről megtudta, hogy férjhez ment Erdődy grófhoz. Az 1802. június 11-i debreceni tűzvész után levelet fogalmazott Erdődynének, amibe belefoglalta a *Lilla*-kötet nyitóversének, a grófnéhoz címzett ajánló versnek egy részletét is, amelyért kapott is később tizenkét aranyat.

1802. augusztus 15-én előfizetési felhívást fogalmazott a debreceni diákoknak is, amelyben a két kötet (*Lilla*, *Dorottya*) megjelenését ismét egy igen közeli határidőre, szeptember 29-re ígérte. Ugyanezen a napon nyomdába is küldte a *Lilla*-kötet kéziratát, de ez még mindig nem a ma ismert kötet volt. A nyomtatást Landerer Tamás kassai mester vállalta. Az előfizetési felhívásokban közösen említett *Lilla* és *Dorottya* útja itt véglegesen kettévált: A *Dorottya* Nagyváradra került, Máramarosi Gottlieb Antal nyomdászhoz, és meg is jelent, igaz, csak két év múlva.

Csokonai önmagát is csak áltatta azzal, hogy a cenzúrárt még meg sem járt kézírata hamarosan megjelenhet. Csak 1803 júniusában érkezett meg a cenzúra engedélye. Madarassy Ferenc cenzor ezt írta: „Elhagyván azokat, melyeket a kassai cenzor megjelölt, valamint azokat, amelyek ezen revizorátus által

4 *Lilla* 56.

5 VARGHA Balázs: *Egy verseskötet viszontagságai*. In: Csokonai Vitéz Mihály: *Lilla* (a második, nagyváradi kiadás reprintje). Magyar Helikon Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1979, 207. p.

6 *Lilla* 53.

7 VARGHA Balázs: i. m. 209–210. p.

8 *Lilla* 53.

töröltettek, s amelyek többnyire a szerelmet és annak izgalmait – egyébként elég ártatlanul – érintik: kinyomtatható.”⁹

Egyetlen vers – *A feredés* – esett a cenzúra áldozatául. A cenzúra most már nem volt akadály, a megjelenés csak a nyomdászon múltott. Az ígért határidők, melyekre a költő pénzt szedett össze, már mind lejártak. 1803 áprilisában már pénzt küldött egyik komáromi barátjának, hogy a várakozóknak fizesse vissza az előfizetési díjakat.

Kazinczy Ferenchez írt 1804. február 14-i levélében Csokonai összefoglalta a kötet ügyében történeteket, s Kazinczy segítségét kérte: „... óhajtanám, ha a Tekintetes Úr tanácsát s hathatós Közbenjárását a következő dologban minél előbb kinyerhetném. – Én a *Lilla* név alatt egybeszedett *Lyricumjaimat* a nyomtatás végett nég 1802. 15 Aug. felküldöttem Kassára Landererhez, ki levélben azt fogadta, hogy azon esztendőbe Octoberi Debreceeni Vásárra kinyomtatja. Erről a Novemberi Pestire, innen az 1803. debreceni Vízkeresztire, s így tovább

hazudozott, és még a mostani 1804. eszt. is semmi sincs a dologból, ami nékem káromra is kisebbségemre is szolgál. Leveleimre soha sem válaszol; Követjeim elől (minden két hétben rá bízom a Salétrom-tisztekre, kik Kassára járnak) elbúvik. – Kassán nem lévén semmi esmérősöm, aki által ezt a dolgot sürgethessem; instálom a Tekintetes Urat, méltóztasson valami jó tanácsot adni, hogy *Kézírásomat*, mellyből még csak egy árkus jött ki, kezemhez vehessem, és Budán minél előbb kiadhassam, mint-hogy csakugyan ott ment által a Fels. Consiliumnál lévő Censurán. – Inkább megfizetem annak a hitvány embernek azért az egy árkusért esendő taxát.”¹⁰

Kazinczy segítséget ígért és adott is. Február 24-én írott válaszában egy Fülöp János nevű kassai „Senator” ajánlott közbenjárónak. Landerer panasza, hogy négy forintot kell fizetnie a szedőnek, elárulja, hogy a *Lilla* kassai kinyomtatása azért késett,

9 VARGHA Balázs: i. m. 216–217. p.

10 *Lilla* 49.

mert minél tovább húzták a nyomtatást, annál nagyobb lett volna a nyomdász ráfizetése.

Ősszel már maga Kazinczy vette kezébe az ügyet. Hogy mit végzett, azt november 6-án, közös barátjukon, Nagy Gáboron keresztül üzenté meg: „Csokonay úrnak mondja meg az Úr, hogy Landerernek elvittem a levelet. Meg sem olvasta. Azt mondja, hogy a Salétromos által megküldötte a kívánt árkusokat.”¹¹ Majd leírja, hogy megtekintette, hol tart a szedő, és ő maga is a munka állására gyanakodott, és jogi utat javasolt Csokonainak a kézirat visszaszerzésére.

Kazinczy már 1804 eleje óta nem levelezett Csokonaival, de közös barátaikkal még üzengetett neki. 1804. december 5-én Szentgyörgyi József doktorral üzenté: „Csokonai Úrnak mondjad, hogy Bácsmegeyre írt versecskéje a’ Lillában igen édes érzésekre fakasztott, ‘s szidtam a’ Censort, hogy belőle nevetem kitörlötte.”¹² Kazinczy nemcsak belekukkantott a kéziratba, hanem a kinyomtatott ívekkel együtt meg is szerezte azokat. „Csokonainak Lilláját ez a fertelmes Landerer Kassán három esztendő oltá tartóztatta, azon oknál fogva, hogy olcsón alkudta meg a nyomtatását. Cs. azolta mindég sürgeti majd levelek, majd közbenjárók által. Végre én felkerestem Landerert, s vévén észre min múlik, azt az ajánlást tettem neki, hogy a lenyomtatott 3 árkus bérét kifizetem, s vissza veszem a Manuscriptumot. Erre L. igen is kész volt. 28 ftomba került a munka kiváltása, de legalább Cs-nak örömet szerzek.” – írta 1805. január végén Kis Jánosnak.¹³ Kazinczy egy Nagy Gábornak szóló levelében azt írja, hogy „Csokonai barátunknak Semlyénbe lement szekereim vitték le a’ Landerernél elakadt nyomtatás csomóját...”¹⁴

11 Uo.

12 VARGHA Balázs: i. m. 222. p.

13 *Lilla* 49.

14 VARGHA Balázs: i. m. 223. p.

15 VARGHA Balázs: i. m. 224. p.

16 Az előbeszéd a „szerző kézírásai közt akkor talált meg, midőn a munka a sajtó alól kiszabadult” (CSOKONAI VITÉZ Mihály: *Lilla*. Matúra Klasszikusok 49.); a Kazinczy birtokában lévő kézirat viszont tartalmazta ezt, mert 1805. február 18-i levelében bíráló megjegyzéseket tesz rá.

17 *Lilla* 49.

Ez a levél 1805. január 12-én keletkezett és Csokonai tizenhat nap múlva meghalt.

Február 10-én kiderült, hogy a *Lilla* „nyomtatott csomója itt marada az embereim megtévedések miatt. ... Kérlek szólj anyjával írásai eránt; azokban sokat kell rendbe szedni, kihagyni, és úgy változtatni, a’ hogy idegen munkában változtatni szabad. Az illy munkát pedig az az ember viheti csak jól végbe, a’ ki az író ismerte, és érzéseiben vele harmonizált.”¹⁵

A végül is 1805 nyarán megjelent nagyváradi kiadás nem a Kassát megjárt kézirat alapján, az ott kinyomtatott ívek alapján készülhetett. Nem volt benne még ugyanis az előbeszéd¹⁶, valamint már akkor nyomdába adták, mikor az a csomag még bizonyosan Kazinczynál volt. Az előbeszéd a „szerző kézírásai közt akkor talált meg, midőn a munka a sajtó alól kiszabadult”¹⁷; a Kazinczy birtokában lévő kézirat viszont tartalmazta ezt, mert 1805. február 18-i levelében bíráló megjegyzéseket tesz rá.

De mi lett a Kazinczynál maradt *Lilla*-kézirrattal? Fennmaradt egy levél, melyből arra lehet következtetni, hogy visszakerült Kassára Landererhez, s ott készült belőle egy 1803-as dátumú, 1805-ben megjelent kalózkiadás Kazinczy közreműködésével, de ebből egyetlen példány sem maradt fenn.

A *Lilla* először csak Csokonai halála után, a cenzúra által némileg megnyirbáltan és az előbeszéd nélkül jelent meg. A *Himfy*vel való poétai versenyre így már csak a költő halála után kerülhetett sor.

A *Lilla* fogadtatása

A kortárs közönség elsősorban énekként, dallammal együtt ismerte Csokonai verseit. A *Lilla-dalok* az énekköltészet és a szövegvers határán mozognak. E „kétlakóság” a XVIII-XIX. század fordulójának jellegzetes vonása. Hasonló jelenséget már korábban is találunk pl. Balassi Bálintnál. A XVIII. század második felének európai és magyar irodalmában is nagy népszerűsége tett szert a dal műfaja. Erre az időszakra tehető a közönség átformálódása, azaz a tulajdonképpeni olvasóközönség kialakulása. A váltás átmenetileg azt is jelentette, hogy a népszerű irodalom közvetlen kapcsolatba került a tanultak „magas” irodalmával. Akik a népszerű dalokat hallgatták, –

ha tehették – megvették azokat könyv formájában is. A korszak verseskötetei, dalgyűjteményei egyszerre tarthattak számot az erre fogékony, – inkább szórákozást, mint morális épülést kereső – elsősorban női olvasók érdeklődésére, valamint a literátorok figyelmére. Csokonai „érzékeny dalai” – melyek többsége bizonyíthatóan dallamra készült – széles körben elterjedtek: énekelték, de ugyanakkor irodalmi szövegként is olvasták őket.

Az „irodalmi elit” (Kazinczy, Kölcsey) perlekedik Csokonai dalainak népszerűségével. Jól mutatja ezt a kortársak bírálata, viszonyulása a versekhez.

Kölcsey 1814-es Csokonai kritikájának egyik fontos pontja a *Himfy* és a *Lilla* összevetése. Kölcsey recenziója elején leszögezte: „a Lilla úgy nem éri fel Himfyt, mint messzéről csillámló tűzi játéknak fénye a volkánét [...] Himfyvel egy rendbe Csokonait tenni nem lehet. A Lillának és a Szerelmeknek tárgyak egy, de a lélek, mely a tárgyról zeng, két egészen különböző lélek. Himfy a verselés mesterségét nem érti úgy, mint Csokonai. Himfynél a költés maga nem mesterség, ő lángol és teremt, némelykor bámulásra méltóképen, mindegy, de ő teremt. Csokonai az érzésnek hangját csak tanulta, s a verselésnek minden tudománya mellett sem adja azt oly szépen, oly csínnal vissza mint Himfy; s bár ez is némelykor nem elég csinos, de mégis egy szebb természetnek hangja az, melyet ő zeng.”¹⁸

Kölcsey értékelése azonban sokkal inkább saját, átalakulóban lévő irodalomszemléletének állapotára, mint Csokonaira jellemző. Kölcsey kritikája Kazinczy Csokonai-értékelésében gyökeredzik. Kazinczy első bíráló megjegyzéseit a Lilláról akkor tette, mikor megtudta, hogy a költő barátai elindították a kötet kiadását Nagyváradon. 1805. február 18-án kelt levele Nagy Gáborhoz: „Kis Imre Úr szép cselekedetet tesz barátja árnyéka eránt, hogy a Lillát nyomtatattja: de még szebbet tenne, ha a Lilla hibáit elébb megtisztítaná. Sem a rend nem jó, sem az Ortographia. A Praefatio pedig irtóztató.”¹⁹

Csokonai és a *Lilla* így rögtön a költő halála után irodalomszemléleti viták keresztüzébe került. Végül is egyre kevésbé Csokonairól és a *Lilláról* volt szó, az életmű és maga a mű is ürüggyé vált, s a viták

hordaléka rátelepült Kazinczy és hívei, így Kölcsey Csokonai-értékelésére is.

Csokonai *Lillájának* értékeléséhez álljanak itt Julow Viktor *A Reményhez* kapcsán írt mondatai: „Nem véletlen, hogy mindmáig ez Csokonai legnépszerűbb verse. Valóban a legmegkapóbb kifejezése a költőre annyira jellemző magatartásnak: az élet forrongó és nyomasztó hatásain, a fájdalom-szerencsétlenségen a végsőkig civilizált formával, nagy belső fegyelemmel, kulturált eleganciával uralkodó magatartásnak, a humánus győzelmének hitéből táplálkozó, mindennek ellenére szüntelenül jelenlévő szelíden heroikus derűnek, amely oly mélyen rokon Mozartéval.”²⁰

Irodalom

BÍRÓ Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma.*

Balassi Kiadó, Bp., 2003. 380–417. p.

CSETRI Lajos: *Csokonai Vitéz Mihály: A Reményhez.* ITK 1973. 687–697. p.

CSOKONAI VITÉZ Mihály: *Lilla.* In: Matúra klaszikusok. Szerk. DEBRECZENI Attila. Ikon Kiadó, Bp., 1996.

CSOKONAI VITÉZ Mihály összes művei I-IV. (kritikai kiad.). Szerk. SZILÁGYI Ferenc. Budapest, 1975-1994.

FERENCZY Miklós: *Csokonai Lillája.* Tatabánya, 1968.

JULOW Viktor: *Csokonai Vitéz Mihály.* Gondolat Kiadó, Bp., 1975.

SZAUDEFER József: *Szerelem és rokokó (Líra és aranykori szigete: „A csókók”).* In: *Az éj és a csillagok.* Tanulmányok Csokonairól. Bp., 1980. 179–223. p.

VARGHA Balázs: *Csokonai Vitéz Mihály (Arcok és vallomások).* Bp., 1974.

VARGHA Balázs: *Egy verseskötet viszontagságai.* In: CSOKONAI VITÉZ Mihály: *Lilla* (a második, nagyváradai kiadás reprintje). Magyar Helikon Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1979, 207–236. p.

18 KÖLCSEY Ferenc: *Csokonai munkáinak kritikai megítélése.* Tudományos gyűjtemény, 1817.

19 *Lilla* 50.

20 JULOW Viktor: *Csokonai Vitéz Mihály.* Bp., 1975. 85. p.

Rózsafalvi Zsuzsanna

JÓKAI MÓR A RABNŐ CÍMŰ ELBESZÉLÉSÉRŐL ÉS ALKOTÓI MÓDSZERÉRŐL

A Jókai recepcióban régóta tartja magát az az elgondolás, hogy az író hatvanas években írt elbeszélései nem tartoznak az életmű legfontosabb részéhez. A 2003-ban újrainduló kritikai kiadás azonban rávilágított arra, hogy ez a korszak mégsem teljesen elhanyagolható, s Jókai bizonyos szövegalkotó eljárásának tipikus példáját is jelenti. E két állítást Jókai

- 1 A regény keletkezésének és datálásának, valamint kiadásváriánsainak problematikájáról ld. *Politikai divatok, Jókai Mór összes művei*, s.a.r. SZEKERES László. Akadémiai Kiadó, Bp., 1963, 490-505. p.
- 2 A szakirodalomban visszatérő tévedés, a lap indulását 1862-re tenni, éppen Jókai téves visszaemlékezése nyomán alakul ki. Valójában 1863. január 1-jén jelent meg az első lapszám.
- 3 Vö. ZSIGMOND Ferenc: *Jókai*. MTA, Bp., 1924, 41-42. p., SZINNYEI József: *Jókai Mór*. Bp., 1898, HORNÁNSZKY. 32-34. p. és GÁL János: *Jókai élete és írói jelleme*. Berlin, 1925, 61-64. p.
- 4 SZABÓ László, *Jókai élete és műve*. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, Bp., 1904. 173. p.

A rabnő című, 1864-ben született elbeszélésén keresztül szeretném megerősíteni.

Jókai Mór 1863 és 1864 között rendkívül sok szépirodalmi művet írt. Ennek dacára *A Honban* 1863-tól folytatásokban publikált – de nagyrészt már korábban elkészült – *Politikai divatok* című regényén¹ túl monográfusai szinte kivétel nélkül vagy megfeledkeztek, vagy említésre sem tartották érdemesnek az ebből az időszakból származó elbeszéléseket. A hatvanas évek elejét illetően sokkal inkább az életút alakulására fókuszált a figyelem, mely eseményekben nem szűkölködött: Jókai 1861-től Siklós kerület parlamenti képviselője lett, 1863. január 1-jén saját folyóiratot indított *A Hon* címmel². Az alig öthetes lap szerkesztése újabb fordulatot hozott, Zichy Nándor perszonálunióról írott cikke, az *Alapkérdéseink* miatt a szerzővel együtt a szerkesztő Jókait is bebörtönözték,³ a *Politikai divatok* cenzúra miatti kényszerű átalakítása, és az ebből adódó kiadási problémák – pl. a kötetet előfizetők kárpótlása – újabb nehézségek elé állították. Jókai monográfusainak érdeklődését jól reprezentálja és tükrözi Szabó László vélekedése e pályaszakaszt illetően: „A Zichy Nándor cikke miatt elszenvedett fogsággal véget ért Jókai életének kalandos, sok megpróbáltatással eltelt része.

Kezdődött azonban életének egy új korszaka: a politikai és publicisztikai küzdelmek meddő korszaka. 1863-tól 1875-ig Jókait nagyon elfoglalta a politika, négy éven át, 1864-től 1868-ig kevés kiváló szépirodalmi művet alkotott. 1868-tól kezdve ismét minden évben írt ugyan egy-egy szép regényt, de még ezután is csaknem minden erejét abszorbeálta a pártklub és a szerkesztőség.

1864-ben csak újság-cikkeket írt a *Vasárnapi Újságba*, az *Ústökösbe*, a *Koszorúba* és *A Honba*.⁴ Szabó meglátása sok szempontból vitatható, illetve kiegészítésre szorul, ám nem elhanyagolható, hogy újságcikkeknek nevezte a tárcákat, tárcanovellákat, összevonva az egyébként jelentős számú, valóban publicisztikai természetű és formájú szöveggel. A hatvanas évek novelláinak értelmezését érintő hiátus azért is érdekes, mivel valamennyi monográfus rendelkezésére állhatott a Jókai jubileum alkalmából összegyűjtött, a Révai kiadó

által jegyzett, ám valójában a Révai és Franklin kiadók által együttesen közzétett, összegyűjtött műveket tartalmazó 100 kötetes kiadás, melynek 25. kötete számba vette e két év novellatermését is. Mindemellett a sorozat utolsó kötete⁵ közreadta az író műveit összegző személyi bibliográfiát, köztük az 1863-as és 1864-es évben született szövegeket is. E kötet, valamint a korabeli lapok alaposabb átvizsgálása alapján megállapítható, hogy e két évben Jókai tizenhat új elbeszélést írt és tett közzé a lapokban.⁶

Jókai tehát számos közéleti, lapszerkesztői elfoglaltsága, a *Politikai divatok* és nagyszámú publicisztikai írása közreadása közepette, illetve még a börtönben töltött hónap ellenére is sok szépirodalmi szöveget alkotott. Hogy Szabó újságcikkeknek nevezte a két év alatt született tizenhat elbeszélést, mutatja tehetetlenségét e novellák életműbeli pozícionálását illetően, s e korszak feldolgozatlansága általában is szimbolizálja az értelmezők általános érdektelenségét és értetlenségét a hatvanas évek novellisztikájára vonatkozóan, dacára annak, hogy e novellák több szempontból érdekes színfoltjai az életműnek⁷. A szövegek tematikus és formai sokfélesége is mutatja az író kísérletező kedvét és korszakát. Nemcsak a más nemzetek anekdota- és elbeszéléskincséből merítés, a vándormotívumok komparatizisztikai vizsgálata, de a Jókai korát követő, inkább a modernitásra, illetve az azt követő korszakokra igazán jellemző *barkácsolás*, illetve különféle intertextuális szövegalkotási módok vizsgálata teheti igazán érdekessé e novellákat, hisz ebben rejlik modernségük.⁸

Az író eredetileg szerelmi tematikájú novella-füzérként képzelte el a szövegegyüttest, mint erre az előbb *Milyenek a nők?*⁹ címmel megjelent, de később *A könnyező szultána* címre módosított elbeszélése előszavában is utal. A monográfusok közül Nagy Miklós az egyetlen, aki – igaz, csak jelzésszerűen – Jókairól írott könyvében rámutatott az e szövegegyüttes mögött rejlő innovatív próbálkozásra: „[Jókai]...ki akarta próbálni a keretes elbeszélésfűzér hatását, felvonultatni a szerelem betegségének néhány nem mindennapi áldozatát. E témával nem tudott betelni, kivált most, amikor rendelkezésre állt

egy pompás lexikon, valóságos kincsháza a szerelmi kuriózumoknak. A lexikon – a híres *Dictionnaire contenant les anecdotes historiques de l'amour* – régóta ismert előtte. Talán már 1857-ben erre támaszkodik egy novellájában, sokat köszönhet neki a *Dekameron* összeállítása idején, még többet a hatvanas évek első felében, mikor *Milyenek a nők, milyenek a férfiak* című elbeszélés-gyűjteményének több mint feléhez innen veszi tárgyát.¹⁰ Ez a „több mint felét” a két év termését kitevő tizenhat szövegből legalább tizenkét elbeszélést jelent.

A Jókai-poétika és a szerelmi anekdotalexikon kapcsolatára elsőként Hankiss János kutatása¹¹ hívta fel a figyelmet, támpontot adva a Jókai témáiba és stílusába nem annyira illő elbeszélések keletkezésének megfejtésére. Már Hankiss is – akinek kutatását Nagy Miklós is felhasználta – Jókai több novelláját a fent már megnevezett, egészen pontosan *Dictionnaire Contenant Les Anecdotes Historiques De L'amour* címet viselő, öt kötetes anekdotalexikkonnal hozza összefüggésbe, melynek második, az író által is használt kiadása a Petőfi Irodalmi Múzeum

5 *A Jókai jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Az előfizetők névsorával és a 100 kötet részletes tartalomjegyzékével, valamint az összes írásainak bibliográfiájával.* Révai Kiadó, Bp., 1898.

6 A megjelenés sorrendjében ezek a következők. 1863: *Miranda, Egy lengyel történet, A kalifa papucsa, Emína, A fehér lap, A kardvas és a villám, Milyenek a nők?*

7 Mindazzal együtt helytálló e megállapítás, noha Zsigmond Ferenc monográfiájának negyedik, *Írói népszerűségének fénykora (1855-1875)* című fejezetében a novellisztika elemzésére is vállalkozik, ám az általunk vizsgált elbeszélések egyikét sem említi. Vö. ZSIGMOND Ferenc: *Jókai Mór.* MTA, Bp., 151-242. p.

8 Eisemann György Mikszáth monográfiájában mutatott rá másik nagy prózaírónk intertextuális eljárásaira, szövegválogató és „barkácsoló” prózapoétikai eljárásaira. Vö. EISEMANN György: *Mikszáth Kálmán.* Korona Kiadó. Bp., 1998.

9 Jókai módosítása mögött az rejlik, hogy a novella címét végül kötetcímmé emeli, mely a novellafüzér jól egybefogja és az írói szándékot is felmutatja.

10 NAGY Miklós: *Jókai. Az író útja 1868-ig.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1986, 272. p.

11 HANKISS János: *Jókai Mór és egy francia anekdota-kincs.* Irodalomtörténet, 1928/1-2., 1-22. p.

töredékesen fennmaradt Jókai hagyatékában található. Mint a cím is mutatja, az anekdota- illetve történetgyűjtemény szerelmes históriák kivonatait teszi közzé. Hankiss a lexikonról szólván idézi is a gyűjteményt szerkesztő Mouchet szerzői-szerkesztői intencióját, mely lényegében Jókai szándékával is egybevág: a szenvedély lélektanát, erejét, megjelenési formáit a történelem magán- és közsférájában megesezt, írók által már megörökített eseteit kívánta összegyűjteni.¹² Az előszó, mely összegzi a benne található szerelmi tematika sokféleségét, s hozzá kell tennünk, a források idejének és helyének variabilitását is, adhatta az ötletet Jókai számára nemcsak a novellák megírásához, hanem egy kompozícióba rendezett szövegegyüttes létrehozására, melyet végül mégsem sikerül zárt, csak egy kötetcímmel összefogott, laza együttesé rendezni. A filológiai és textológiai kutatások egyértelművé teszik, hogy a lexikon szövegtöredékét már 1851-től forgatta Jókai, hisz a *Koronát szerelemért* című novellájához a lexikon első szócikkét használta, az

12 HANKISS: i. m. 6. p.

1858-as *Dekameron* kötet szövegeiből több is innen nyerte forrását.

A két év szövegei térben és időben is széles spektrumot fognak át: több száz év történetét érintik, nagyjából az i.sz. 630-as évektől az 1860-as évekig, azaz a szövegek keletkezésének koráig. A helyszínek is egészen különbözőek: Dél-Amerikától Oroszországon, Lengyelországon, Marokkón, Törökországon át egészen az egykori Mongol birodalomig. Ugyanakkor feltűnő, hogy egyetlen hazai tematikájú novella sem született ekkor. Elégséges magyarázatnak tűnhet a cenzúrától való félelem, ami azért mégiscsak elégtelen megokolás, hisz más műfajokban és fórumokon Jókai aktuálpolitikai kérdésekről nyilatkozott, illetve a cenzúra kellemetlenkedése ellenére is közölte a *Politikai divatokat*. De az egzotikus témájú novellák születéséhez az a szakirodalmi közhely sem ad kielégítő választ, miszerint Jókai vonzódott a mesés kelet világához és a külföldi kuriózumokhoz, még akkor sem, ha a recepció visszatérő kiindulópontja éppen ezen orientalista érdeklődés. A téma egyik feldolgozója, Vértessy Jenő is hivatkozik e szempontokra: „A Kelet világát nagyon

szerette. Csak olvasmányain keresztül ismerte, de teljesen magáévá tette ezt a világot. Ahogy a *Délvirágok* c. kötetében mondja: «Én nem tehetek róla, ha gondolataim mindig visszatérnek keletre, ahonnan támad a fény és minden, ami fényes, - ahonnan támad a nap is.»¹³ Jókai másutt ugyanakkor leplezi írói módszerét, hangsúlyozza könyvtára, olvasmányai és egyúttal forrásai fontosságát, összegzi forrástípusait, sőt mindazokat a nyelveket is, melyet az anyaggyűjtéshez felhasznált: „elbeszéléseim játszanak a tengereken és azok szigetein, Észak- és Dél-Amerikában, a régi és új Egyiptomban, a caesarok Rómájában s a forradalmi Rómában, Párizsban, Londonban, Szent-Pétervárott (itt különös előszeretettel), Lengyelországban; aztán az orosz sivatagokon, Szibériában, Kamcsatkában. Törökország története, kelet meséi, Sztambul, nagy tért foglalnak el regényeimben, hozzájárul a Krím, a Kaukázus. (...)

Annyi esze azonban már van a fantáziának, hogy saját szárnyain kívül felhasználja a rendelkezésére álló gőzerőt, sőt ahol meredek az út, az öszvér hátára sem áttal felülni. Ennyi történelmi és tájleírási művet pusztán képzeletből nem lehet, nem „szabad” előteremteni.

Az én könyvtáram egyike a (magán kézben lévő) legbecsesebb gyűjteményeknek, amelyben minden nevezetes útleírás, néprajzi, természettudományi mű a legdíszesebb illusztrált kiadásokban fellelhető s legbecsesebbek közt azok az egérrágtá régi krónikák. Ezek az én kalauzaim a múltak történetében s a széles nagy világban. Nincs olyan elrejtett völgye a földnek, olyan tájék, olyan vegetáció, amit könyveimből ne ismernék. De hát ehhez tanulni is kell sokat.”¹⁴

Tehát ha a prózapoétika, még pontosabban Jókai szövegformáló eljárás módja felől tekintünk a szövegtörzshöz, látható, hogy szövegválogató író volt. Mint Jókai töredékben maradt könyvtára is mutatja¹⁵, de saját – igaz, sokszor kétes hitelű – visszaemlékezései és a filológiai, textológiai kutatás is bizonyítja, vonzódott az útleírások, történelmi tárgyú összefoglalások, történelmi tárgyak iránt, melyek elvezették olvasójukat a világ számos pontjára és korába. E kötetekre ugyanakkor *elsősorban*

forrásként, a bennük található információkra *nyersanyagként* tekintett, melyeket tudatosan beépített írásaiba.

Jó példa erre az 1864-ben született *A rabnő* című elbeszélése, mely előbb *A Honban*, majd elsőként a *Milyenek a nők?* című kötetben jelent meg. Az elbeszéléshöz az ötletet a már említett gyűjtemény *Douglas*¹⁶ című szövege adta. Jókai feljegyző füzetébe a szöveg számára leglényegesebb motívumát is beírja: „Douglas kedvese (férje) gyilkosának, Orcadenak kastélyait rendre gyűjtogatja.”¹⁷

A pretextus II. Jakab skót király uralkodása idején játszódik. Főhőse Guillaume Douglas gróf, aki a királyt befolyása alá kerítve s hatalmával visszaélve törvénytelen tetteket hajtott végre. A király számos panasz hatására eltávolítja kegyeltjét, helyére annak ellenségét, Orcade grófját nevezte ki. Douglast számkivetésébe követte kedvese, akit Orcade grófja is szeretett, s aki a szerelmespáron bosszút akart állni. Douglast ezért egy idő múltán visszahívták az udvarhoz, törbe csalták és megölték. A tettet kitervelő Orcade gróf Douglas kedvesét a saját nevét viselő szigetre vitette, ahol gondosan őriztette, így próbálván megakadályozni, hogy Douglas halála kiderüljön.

A mit sem sejtő asszony számára a gróffal való első találkozáskor azonban minden világossá vált, s az asszony ezt követően nem volt hajlandó többé szóba állni vele. Orcade elrendelte ugyanakkor, hogy távollétében szívélyesen gondozzák a nőt, aki szolgáitól megtudta Douglas halálának körülményeit. A történetet halló nő haragjában éjjel felgyújtotta

13 VÉRTESY Jenő: *Gibbon, mint szépirodalmi forrása*. Irodalomtörténet, 1916/6, 26. p.

14 JÓKAI Mór: *Jókai Mór önmagáról, önéletrajz és egyéb emlékezések*. 1825-1904., Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Bp., 1904, 37. p.

15 „Az ember, akit még eddig nem ismertünk”, *A Petőfi irodalmi Múzeum Jókai-gyűjteményének katalógusa*, Szerk. E. CSORBA Csilla, PIM, Bp., 2006.

16 *A Dictionnaire Contenant Les Anecdotes Historiques De L'amour*. 1-5. tom. 2. éd. Revue, corrigée, et augmentée par l'Auteur, Troyes, Gobelet, 1811., 2. k. 332-335. p.

17 JÓKAI Mór: *Feljegyzések I.*, s.a.r. PÉTER Zoltán és PÉTERFFY László, Akadémiai Kiadó, 340. p.

az őt fogva tartó várát, attól sem riadva vissza, ha benn ég maga is. Sikerült azonban elmenekülnie, hisz mindenki a lángok eloltásával foglalatzkodott, ő pedig zavartalanul gyönyörködött Skócia egyik legszebb épületének pusztulásában. Lochabar és Athol grófságokban fogvatartója további jelentős birtokait ugyancsak lángba borította, majd sikerén felbuzdulva Edinburgh-be ment azzal a szándékkal, hogy Orcade grófjára gyűjtsa házáat. Kísérletét leleplezték, s letartóztatták. Tettét bevallva csak azon sajnálkozott, hogy nem tudta véghezvinni tervét. A király értesülvén a különös esetről, szinte hősnőként tekintett az asszonyra, s megkegyelmezve, de büntetve is, örök monostorbéli börtönfogságra ítélte.

Jókai felhasználta az elbeszélés motívumait, de szabadon bánt fantáziájával. Szinte teljesen új szüzsét komponált az ötlet nyomán, ám a nőrablás és a gyűjtogatás motívumát, illetve az angol kontextus néhány elemét – így például a skót kastély felgyújtását – megtartotta. A *rabnő* főhőse Saylor Athalie, akit egy angol nemes, Richard Timple Lord elraboltat, s erőszakkal oltár elé visz. A némaságba burkolózó „szép dacos” esküvője után tudja meg, hogy lehetetlen megszöknie arról a szigetről, ahová bezárták, s hogy nem valódi pap előtt tette kényszerű esküjét, s hogy egykori vőlegényét is eltávolították közeléből. Athalie tulajdon fülével hallja a visszatérő vőlegény meggyilkolását, melyet követően bosszút esküszik: tönkretesz a lordot. Többször felgyújtja Timple kastélyát, országos hírű régiséggyűjteményét, s módszeresen anyagilag ellehetetleníti. A kegyelemdőfés valójában kegyetlen: a teljesen kiszolgáltatottá váló, adósok börtönétől féltő lordot Amerikába csábítja, ahol a pénz nélkül maradt férfi számára egyetlen megoldás marad: Athalie inasává lenni.

A recepcióban teljesen megfélekedett a műről, elemzésére nem, de említésére is alig találtunk példát. Noha jól kimutatható – miként a korszak

számos novelláján – Jókai tipikus szövegalkotó eljárása, melyre maga is reflektál. Igyekszik ugyanis ezt a „barkácsolást”¹⁸ mint szövegalkotói gesztust tompítani, leplezni olvasói előtt. Kertbeny Károlyhoz, német fordítójához írott leveleiből kitűnik, hogy az ilyen eljárásommal keletkezett műveit félve adja oda fordítás és külföldi megjelentetés céljából, másutt pedig eufemizmusal él e kérdést illetően. Érdeemes hosszabban is idézni egyik Kertbenyhez, német fordítójához írott leveléből, mely éppen az 1864-ben született *A rabnő* esetleges fordítása és megjelentetése kapcsán íródott: „Hadd válaszoljak mindjárt a legérzékenyebb kérdésre. Összes novelláimban etcaetera nincs egyetlen sor sem, amelyet valahonnét kölcsönöztem volna; pusztán némelyiknek az alapeszméjét vettem történelmi művekből; de egy betűt sem bármilyen költőtől, regény- vagy novellaírótól; azok a történelmi tények, amelyek ívekre rúgó elbeszéléseim alapjául szolgálnak, a forrásokban csak néhány sort tesznek ki. Példaképpen szó szerint fogom idézni Önnek a „Rabnő” alaptörténetének szövegét az ősrégi könyvből, amelyben rátaláltam: [A levélbe iktatott francia nyelvű idézet magyar fordítása:]

«Jacques eltávolította Douglast, a szobájába vezette őt, és miközben úgy tett, mintha melegen szólna hozzá, tört döfött mellébe, kedvesét pedig fegyveresek egy csoportja szakította el tőle.

Eközben Orcades grófja, aki élvezni akarta bűnének gyümölcseit, elrendelte, hogy vigyék a nőt azon szigetek egyikére, amelynek a nevét viselte.

A nő először nem volt hajlandó vele beszélgetni, a gróf nem kapott tőle egyetlen szó választ sem.

Ez a boldogtalan szerelmes, őreitől értesült Douglas halálának körülményeiről. Éjjel felgyújtotta az őt fogva tartó kastélyt, nem rémülve meg attól a veszélytől sem, hogy ő maga éghet oda elsőként. Miközben mindenki a tűz megfékezésével volt elfoglalva, ő szerencsésen megmenekült.

Innen Lochabar és Athol grófságokba ment, ahol ellenségének más tekintélyes birtokai voltak, módot talált rá, hogy egy részüket lángok útján elpusztítsa; végül – minthogy sikerei csak fokozták merészségét – Edinburghba ment, elhatározva: ügyességét,

18 Vö. Claude LÉVI-STRAUSS: *La Pensée sauvage* (Paris, Pion, 1962). English translation as *The Savage Mind* (Chicago, University of Chicago Press, 1966) és BÓKAY Antal: *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Osiris Kiadó, Bp., 1997, 141 és 361. p.

amelyre a tűzzel való bánásban szert tett, arra használja fel, hogy Orcades grófját lángokba borított palotája alá temeti. Megpróbálkozott ezzel a vakmerő próbálkozással, de minthogy felfedezték etc.» (Innentől fogva eltérő a történet kimenetele: felfedezik és börtönbe zárják.)

Ebből megíthatja Ön, vajon az én novellám, amelyet ebből a témából kidolgoztam, csakugyan valamiféle angolból való fordításhoz hasonlít-e?

Bármilyen közönség elé vihet Ön mindent tőlem, másolás sehol sem fordul elő; sem ami a novellák műfaját illeti, sem történelmi rajzoknál mint 'Bölcs Hamlet' és Catharina nem vagyok a kidolgozás tekintetében adósa senkinek. Adamente-ban egyetlen szó sincs, amely egy másik író fejében fordult volna meg. Az én aggodalmam csak arra vonatkozik: vajon nem dolgozta-e fel a külföldi témákat egy külföldi író jobban, mint én? Kölcsönözni sohasem kölcsönöztem senkifiatól semmit.”¹⁹

Noha Jókai a történetet ezúttal jelentősen átalakította, nem minden novellája forrásával tesz azonban így. Az elsőként 1863-ban publikált, szintén

a lexikonból merített *A kalifa papucs* és *A fehér lap* szinte szó szerinti átvétel. A szintén ugyanebből az évből származó *Miranda* című elbeszélésben is sokat merít forrásából, ám ezúttal csak a történetelemeket ülteti át, a nyelvezetet jelentősen megváltoztatja. Hosszasan lehetne sorolni és elemezni a két év szövegeinek intertextuális kapcsolódásait. Fontos azonban, hogy Jókai sohasem másolásnak nevezi átvételeit, hisz a nyersanyagból jó történetet konstruálni csak elsőrangú író tud – ez (próza) poétika-felfogásának lényege. E meglátásával az utókor is egyetért. S noha Jókai írói pályáján számtalanszor a jövőt próbálta megsejteni és megjeleníteni írásművében, ennél (implicit) sikeresebben vizionálta az irodalomelmélet respektusát alkotói módszerét illetően, azaz intertextuális eljárásmoddal kapcsolatba hozható konstituálás nagyvonalú kezelésével. Éppen ebben rejlik szövegeinek modernsége és korszerűsége.

¹⁹ *Levelezés*. 522. levél, Jókai Mór *Összes Művei*, s.a.r. OLTVÁNYI Ambrus. Akadémiai Kiadó, Bp., 1975, 789-790. p.

Havas Judit

... AMILYEN NEM LESZEK, BÁRMEDDIG ÉLEK...

Tandori Jékely-olvasata

„Második negyedszázadát kezdi velem az a bűvölet, melyben Jékely Zoltán költészete nem múltóan tart, kifoszthatatlan bőségével, félmagánzó olvasót. Mert alig múlt el év, hogy legalább egyszer, ritka szerencsés szakokban kétszer meg ne kíséreljem elmondani, mi ez a hatás, melyet a Mester bármi változások közepette inkább fokozódva, kiváltani bír az irodalomnak nem elméletes szerepe, ám merőben a megvalósítási módja és lényegközi pálya lehetőségei iránt érzett figyelemben.”¹

Tandori Dezső elemi értéknek, létezősszakmai tápanyagnak érzi Jékely verseit, sorait. Jékely meg-hökkentő érdekességekkel szolgál, anyaga elnyúlhatatlan, s ezért, Tandori szavaival élve „a felmutogatása is hálás szerep”. A „kistárgyi fénylés” versei mélyéből sugárzik. Megfogalmazása szerint ezek a tárgyak lehetnek mozgásformák is, emberi megnyilvánulások és a dolgok együttese, s úgy véli a tanítványköltő, hogy a „kis” előtag a megbecsülés jelképe. A kistárgyiságot nem akarja műfogalommal emelni, szándéka szerint el is hagyja a további említését, mert ez inkább a téma elmélyítését jellemzi. Titokzatos, létünkön túli igazságokra és létezőkre figyelmeztet

általuk, melyek lehetnek: füvek, madarak, napszakpercek, vizek hullámai, koponyahúsokban fűtyülő tücskök. Ez utóbbit Tandori „mekkora fantáziakép” rácsodálkozással üdvözli. A halál fogalma is határozott magyarázatot kap Jékely költészetében: „az abszolút »túli« elv vonatkozási rendszer, melyre azért van szükség, mert az élet (mulandóként felfogott) gyönyörűsége elviselhetetlen, merő túláradás.”²

Azért is fontos Tandori számára Jékely tanulmányozása, mert annak a különösségnek a nyomába eredhet, amely bizonyos ontológiai dolgok megtapasztalásának jó-rossz érzését kiváltó állapotát indukálhatja: „A dolgoknak azokat az aspektusait, amelyek a legfontosabbak számunkra, egyszerűségük és mindennapiságuk rejti el előlünk. (Nem lehet észrevenni – mivel folyton szem előtt van.) Kutatásának tulajdonképpeni alapjai egyáltalán nem tűnnek fel az embernek. Hacsak ez nem tűnt fel egyszer neki. – És ez azt jelenti: az nem ötlük a szemünkbe, ami, ha egyszer észrevettük, a legszembeötlőbb és a legerősebb.”³ Elbűvöli Jékelynek az a költői képessége, hogy a látszólagos csekélyégeket hivalkodó följobb emelések nélkül lényegessé, fontossá teszi, és mégsem teszi lényegtelenné, másodrangúvá. Jelentős összefüggések részei fénylenek fel a versében, megtalálhatók szervesen a természetben, akár egy napszak megjelenítésében s értő módon vezetnek állatokhoz, ásványokhoz, a föld rögeihez. S még a magasztos fogalmakhoz is: a hazához, a történelemhez, a szülőföldhöz, a szülői szeretethez Jékely képes újat hozzáadni, bár látszólag ezek a kimeríthetetlen kimerített kategóriába tartoznak.

Tandori költői identitáskeresésének példája az a felismerés is, hogy a jékelys ragaszkodások a sokszorososan lenézett kisvilághoz milyen eredendő, téphetetlen kapcsolatrendszerben olvashatók a versekben. S ezt egy 1935-ben írott *Galambok*-vers részlet erősíti meg. „Akkor voltam én is a legszegényebb / mikor galambot tartottam sokat; s akkor voltam mégis legboldogabb, / amilyen nem leszek, bármédig élek.”⁴ Alapvető kifejezőeszköze Jékely verseinek – mint az idézett sorban is megtapasztalhatjuk – a nyílt túlzás, mely mégis igazságnak bizonyul, s elcsodálkozhatunk: magától értetődő egyszerűségét hogyan is nem ismertük fel magunk is.

1 TANDORI, 1987, 57. p.

2 TANDORI, 1987, 58. p.

3 WITIGENSTEIN, 1998, 83. p.

4 JÉKELY Zoltán: Összes versei (a továbbiakban: JZÖV), 1985, 67. p.

„Délben langyos gypágyon heverésztem, / fürdőruhában, perzselő napon.” 1934-ben íródott *A Szépség pusztulása*⁵ című vers, mely e magától értetődő kijelentéssel kezdődik; s a továbbiakban is ugyanilyen érvénnyel és tüneményes teljességgel ötvöz természetes és – láthatóan csak a költészet iránti gáláns udvariasság okán – választékos (megrendült, elrévedő, tragikus, melankolikus) hangot. Bátran sorolhatnám ide a „drámai” jelzőt is, hiszen a harmadik és negyedik sor nyomban így alakul: „Ő jégteremben, talpig hófehérben / pihent a fekete ravatalon.” Csakhogy ez mégsem drámai, a látszat csal, figyelmeztet Tandori. Jékely a költői eszközök nagyon is költőinek tetsző kezelésével valami egészen meghökkentőt tudott elérni: a fölös drámaiságot védte ki, visszaadván ekképp a dolgoknak mintegy önmaguk tragikumát, kiemelte az emberileg (poétailag) szervezett közegből az „érzést”, és a szépséggel egyszerűbbé, egyszersmind megfejthetlenebbé tette. Tandori rádöbben, hogy Jékely végeláthatatlan sorjázó halálverseit szinte szétveti az élet, és épp a gyönyörűségtől érezhető, hogy – jelképesen vagy sem – meghatódunk, „már-már könnyek szöknek szemünkbe”⁶ Tandori úgy találja, hogy nem a stilizált fordulatok, az önsajnálát, a kimondott bánat bűvöli olyan elbírhatatlanul szomorúvá a Jékely-anyagot ezekben a 30-as években, hanem pontosan az, amit gyönyörűségként vonultat fel, s amit azonnal az elmúlás-összefüggésbe állít s ágyaz; az sújt le s emel föl bennünket katarziséval, amiről bebizonyosodik: mivel soha ilyen szépségesnek nem láttuk, soha ily szervesen életünkbe tartozónak, ezért érezhetjük elveszőnek, elveszítendőnek máris, és vele elveszettnek magunkat is. A költőtanítvány felismeri a Mester lírájában, hogy alapvető érzéseinkhez – minden emberéhez! – közvetlen utat talált Jékely ezzel a keresetlen leleménnyel – ismeri fel Tandori az elemzés során –, s mert való igaz természetességgel élte a verset, abban a korszakában a nagy költészet végső határait tudta közelíteni s „elérni”. S mi e „nagy” korszakának lényege? Rádöbbsen arra, hogy mindössze rá kell hangolódunk arra az életérzékelési módra, amely a legtermészetesebb folyamatokat a stilizáció tökéletes (és teljes érvényű) eszközeivel, s azonnali megkérdőjelezésükkel ábrázolhatta. S nem is volt ez

külön „ábrázolás”, de mintha regényébe vont volna bele minket, máig ható érvénnyel, mit sem halványulva.

A legtöményebben a 30-as évek Jékelyjének költészetében leljük ezeket az értékeket – állapítja meg Tandori –, s vizsgálódását a legtöbb haszonnal e korszakára fordítja. Példaként a már említett *A Szépség pusztulása*, *A kakukkhhoz*, *az Ősz a Városszajorban* című verseket említi és elemzi, megállapítva, hogy a versbeszéd, a *hang* sajátos szerephez jut itt. Látszólag hétköznapi közlések érik egymást *A szépség pusztulása* című versben.: „Alkonyodik. Az idő hét felé jár. / Másfél órája már, hogy eltemették...” Jékely mintha nem akarna különösképpen tömöríteni. Még a harmadik sor is erre utal: „A földben éri már meg ezt az estét.” Ám ekkor hirtelen váltás következik. Jóllehet ez is csak közlés, egyszerű ténymegállapítás: „A Nap a Hárshegy oldalán lesétál...” Tandori elemzése során Jékely versformáló technikáját vizsgálja, ahogy a már-már bensőségessé váló, szinte elzékenyülést kikényszerítő kijelentést félre se söpri, fontosnak se hagyja. Ez a természetes megfigyelés és megállapítása teljesen más hangnembe fordítja át a verset, s ettől fogva a költői öntörvényűség olyanféle nagy terében mozgunk, ahol bebizonyították nekünk: itt minden megtörténhet, de semmi baj nem lesz, mert a legnagyobb baj ugyanabban rejlik, amiben a legnagyobb jó, s mert erről *filozófálni* csupa közhelyet eredményezne, tegyük inkább azt, hogy: 1. sosem feledjük, mennyire szomorúságos a helyzetünk, 2. ezt mégis a leggyönyörűsebben formáljuk meg, 3. ezek után sem az esztétikai élvezet a végszavunk, hanem a létezés megrendülése, a Kosztolányi-féle etikum (esztétikumba rejtve). Ezt *A kakukkhhoz*⁷ című vers elemzése követi. Költőnk ért hozzá – ismeri el Tandori –, hogyan kell fölébreszteni s el se engedni a figyelmet. Mi a titka? Teszi ezt nagyon mellékesnek látszó eszközökkel, mint aki figyelni csak a maga céljára figyel.

5 JZÖV, 1985, 40. p.

6 TANDORI, 1982, 773. p.

7 JZÖV, 23. p.

Csak arra kérlek, te madár,
minden percem tedd édesebbé,
s oly fuvolásan kiabálj,
mintha nem szólnál soha többé.

„A lehetetlen megkísértése ez, mert a lehetetlent kéri holmi madártól, s úgy, hogy nem titkolja: stilizáció az egész; épp azért viszont, mert ezt nyíltan bevallja, mégsem stilizáció, hanem elhíthető erejű, végső érvényű lírai közlés; meggyőződésünk általa (aligha futó pillanatra csupán), hogy „ezt” (amit mond) magunk is így érezzük, s „valahogy így” is mondanánk. A költészettől várható ad hominem hatás maximumát éri el Jékely Zoltán. Közel hoz egy-máshoz létezőket.”⁸

Igazi szürrealista kompozíció az *Ősz a Városmajorban*⁹ – állapítja meg Tandori Dezső, s fejtegetéseiben hihetetlenül pontos. Méghozzá nem csak érzelmi-valóságfeletti, hanem: 1. valóságba ágyazottan az, és 2. logikailag kifogástalan építésű, így 3. már-már abszurd. A bevezető versszak a hangulatot teremti meg, ám az ilyesmiről Jékely nagy verseiben hamar kiderül, hogy „csak közegteremtés, a hiánytalanság biztosítása”¹⁰:

Kékeslila homályban, ázva-fázva
ödöng a vén faszor;
szerelmesek folytott sírása
szól a bokrok alól...

A Jékely-bravúr megdöbbeneti Tandorit. Felismeri, hogy ez a bokrok alól szóló fojtott sírás akkora túlzás már, hogy épp az elrajzoltsággal mutat rá a fájó lényegre; hajlandók vagyunk valóban *azt* átélni, amit a leginkább kell, vagyis a dolgok szomorú sorsát; így ez a Jékely-jelleg, az eltúlzott érzelmesség tulajdonképpen az érzésvilág jogait állítja helyre: képtelenségeivel

8 TANDORI, 1982, 776. p.

9 JZÖV, 25. p.

10 TANDORI, 1982, 776. p.

11 JZÖV, 11. p.

12 JZÖV, 13. p.

13 JZÖV, 16. p.

Ahogy láttuk, Tandori „próbavélt” alkalmazott Jékely lírájában. Érdeklődéssel figyelni Jékely pályakezdő éveitől egészen az utolsó évtizedéig való Jékely-tartást, amelynek lényege az egyediség-hit, ami olykor az ellentéteket is élezi. Olyan verseket vizsgált még meg, mint a *Szürke ég alatt* (1932), *Városvégi gesztenyefaszor* (1932), *Körtefák csodája* (1932), *Elhagyott kutyánk elégiája* (1933), *Éjjél Budán* (1933). S megkérdezhettük, miért volt érdekes számára a *Szürke égbolt* című vers vizsgálata? Mert Tandori úgy értékeli, hogy Jékely elegánsan és természetes könnyedséggel kapcsol össze akkor még romantikusnak látszó technikai világot és köznapokat: „A háztetőkön pár antennadrót / kacérkodik a mindenség neszével...” S a *Városvégi gesztenyefaszor* eszközei: a villódzás, a száguldás, a mesélőkedv, amelynek megjelenítésére a borongós hangulatú, néha keresettnak ható idegen szavak mestermívű magyaros használata volt jellemző, s bravúrja a technika és a természeti létezés összehabkálása:

Autó robog a gesztenye soron.
Száras levél hull záporozva.
A szél szaga gyermekkorom
Csodáit vissza-visszahozza.¹¹

S a *Körtefák csodája*¹² című verse tüneményes szóválasztásával hódítja meg Tandorit: „hemperegve / hancúrozott az odaüldözött / levélsereg.”

A legkorábbi évek kiemelkedő költeményeként említi az *Elhagyott kutyánk elégiája*¹³ című verset. Jékely egész költészetének legfontosabb meghatározója – szögezi le. Az *Elhagyott kutyánk elégiája* Tandori számára azért fontos vers, mert ezen keresztül tudja megmutatni azt a felismerést, hogy hogyan lehetséges a költő kutyája lényén keresztül a személyes elhagyatottságot megtestesíteni. A halál-motívum itt is helyzetképpel indul: „Fogy, fogy már a vigasz. / Hideg vackodban fel-felvonítasz, / ha álmodod, hogy nyugszol az ölemben.” Ez a nyugvás, ez a hideg környezetet átjáró vágylóm: hasonló, mint *Az ég játéka* című versben a tágas kitekintés az égre. Valami nem létező jelent vigaszt, s éppen ezért a valóság világa még pontosabban rajzolódik ki. A kutyaelégiában madarak népesítik be a tájat, s a föld

mélyedései, maguk is metamorfózist hordozva, kedves színhelyei a fiatal s a későbbi Jékely-verseknek. Tandori különös gonddal figyeli meg, hogy az átalakulások több lehetőségűek, s szavaival élve, „régóta ismert tünemény a Jékely-versekben.”¹⁴

A visszatekintés reménytelensége vibrál az egyszerűségében is „monumentális” jékelys sorok közt. Tandori leszögezi, hogy már az első két sorban végérvényessé válik valami. Az árva villa betonküszöbe, ahol a kutya magára marad, maga a ridegség. Jékely köztudottan a nagy elválás és búcsúversek költője - jegyzi meg Tandori. „Jön még azért egy-két vidám napod” biztatja gondolatban a kutyát, vagy inkább magát; enyhíti a saját bánatát, s ez is jellemző - jegyzi meg - megannyi tényező együtt van Jékelynél, általában. S még felvillan a hiú remény, az, ami menthetetlenül elvész. „Utólszor jól kihancúrozhatod / magad a csörömpölő levelekben...” S a borzongató jékelys látomások még borzongatóbb megfogalmazása következik: „Hideg vackodban felvonítasz, / ha álmodod, hogy nyugszol az ölemben.” A teremtmények,

a lények végső, egymás által is okozott kiszolgáltatottsága, a csak vélt vigasz, az önáltatás és meddő tüneményének szertefoszlása: mind ott van e két sorban, s megannyi későbbi Jékely-versben. Mít értékel leginkább az elemző Tandori? Talán azt, hogy már induláskor írott jelentős és kevésbé jelentős versei bizonyítják: Jékely a bizonyosság elől soha ki nem térő költő volt. Ezt tanúsítja önmagához híven egész pályája során. A végsőkig hatol ebben a versében is, elhagyóként beismeri a viszonylatok könyörtelenségét: „egy reggel majd a szél havat keverget, / s pelyhek nyomán szomorú varjúhad / lepi el a tarlókat s az utat / s vad károgást visszhangoznak a kertek.” Tandori megállapítása szerint Jékely már a pálya legjelentősebb korszakának kezdetén is nagy pontossággal, klasszikussá érő teljesség jegyében alakította a vershelyzeteket. Megteremtődik ez utóbbi versében Jékely egyik korai, nagyszerű halálképe: „a zúzmarás Halál” látomása.

¹⁴ TANDORI, 1980, 493. p.

A költő-tanítvány Tandori elragadtatással ír Jékely verseiről, a *Csillagtoronyban*, *A halál ünnepe*n, *A Szépjuhászné elégiája*, a *Séták a Zugligetben*, az *Apátlan éjszakák* címűekről; szinte páratlannak tartja, hogy valaki 23 éves korára létrehozson ilyen kimagaslóan élvonalbeli életműre valló verseket; s ezek a művek negyven-negyvenöt év után nemcsak ugyanolyan tisztán élnek, de ragyogásuk fokozódik. Nélkülözhetetlenségük kiderül.¹⁵

*Az ég játéka*i című Jékely-vers tizenöt évvel később keletkezett, mint az 1931-es *Ballada a kóbor kutyáról*, amelyet az akkor 18 éves Jékely „az ötszáz éves Villon emlékének” írt. S „*Az ég játéka*i”-t olvasva¹⁶, s az 1946-os témaköreit, hangváltásait elemezve Tandori ráébred, minden visszautal a korai nagy, teljes korszakra, amely – Tandori kifejezésével élve – „világlírai magasokon indította el ezt a kivételes költőpályát.” S ekkor Tandori egy különleges bravúrra vállalkozik: *Az ég játéka*it olvasva megkísérel sorról sorra régi vershelyekkel reflektálni. Mindenekelőtt az első sor igéjére („heverésztem”) hívja fel a figyelmet, amely a teljes elengedettséget jelenti az ő olvasatában. Megteremtődik a nagyobb kapcsolat - a fönt-lent-: „akárcsak amazok a föld alatt”. Tehát a *heverés*zés igéje ezzel a szigorú, tényszerű közléssel feltétlenül viszonyban áll. S egy újabb közelítés a titkok epicentruma felé: Jékely teljes világának része a föld feletti és a föld alatti szint olyan rokonsága és azonossága, amely természetes. „Néztem az eget egy sírban is éber, / kékszemű pilóta szemével”: szintén alapmotívum. A vers címében lelhető „játék” is választ és indoklást kap nyomban; sejtethető, hogy őr szemle következik, és feltehető, hogy a modern költő Baudelaire óta meghatározódott, szintén nem romantikus és fellejgáró „felhő nézése” határoz meg belőle valami alapréteget. Térben Tandori megállapítása szerint három szint képződik a vers három sorában: a földi, a föld alatti és az égi. Azért említendő ez a hármas térképezés, mert Jékelynél

ez a világmérvény-kifejezés nagyon sok kiemelkedő vers alapfeltétele. A *Séták a Zugligetben* című vers olvasata, a csirippoló madárkákkal idéz hajdani emlékeket. Az 1935-ös zugligeti séták óta tizenegy év telt el, s mennyi drámával volt ez az időszak terhes! Barátok, költőtársak tűntek el, s az életműből tudhatjuk, Jékely nem tud belenyugodni a veszteségbe. A panteista módra való beleivódás a tájba, a „bámultam”, „néztem” igék segítségével történik s ezek adják az átélés erejét, a vers töltését, s az apró poétikai elemek felvillantása a „tüneményes” Jékelyt idézik. Az az általános gyengédség, amely mindig a természet valamely kis része iránti tiszteletben érvényesül – s amely feltehetőleg Tandorinak Jékely világa iránti vonzalmát is magyarázza –, a harmadik versszakban ragyog fel. A „zsenge lombok”, „az égre tapadó sok levélke” arra emlékeztetik, hogy a fák Jékelynél megszámlálhatatlan helyen, gyönyörűségeesen bukkannak fel, ám egészen különös értékű ez a vershely, ahol a fák között is gyöngéd kapcsolat van, mert a levelek „kettégörnyedt tuskók” nevében kéri „jó záporért a magasságokat”. Azt is felfedezi, hogy Jékely a „névébe” szóhasználatával Kosztolányi-stilizáció lehetőségével él. A kivételes pillanatokat a térbeli szépség veszi körül, ami emberi, tájbeli, s ezek együttesen kölcsönhatásokat hoznak létre. Élmény szempontjából így teremti meg a vers erőterét. S a hatás forrása mindig a kivételesnek elfogadható pillanat – állapítja meg a felfedezés örömeivel Tandori Dezső.

A negyedik versszak első sora Tandoriban előhívja a *Csillagtoronyban*¹⁷ című nagy Jékely-verset, amelyben az emborsors végtelenjét és az űrt szemlélő költő emelkedett, de ugyanakkor köznapi egyszerűséggel zárja le a költeményt: „felhőbálnák falják fel lelkeinket / ha a halál sunyin a mélybe ránt / – vagy a magasba, már kit ahogy illet.”

A halálmotívum kérdése is izgatja Tandorit; mi-ként közelít a Mester ehhez, életművének egyik leglényegesebb motívumához. Úgy látja, ha Jékely a halottját gyászolja, ennek különféle versbeni megfogalmazásait érzékletes felidéző-képzetekben olvashatjuk. „Pedig egykor, mint én, te is hihetted, / hogy tavasszal feltámad a halott.”¹⁸ Ha egy-egy ilyen vers - helyet magunkénak érzünk „mondható igéinkké válnak.”¹⁹

15 TANDORI, 1980, 493. p.

16 TANDORI, 1980, 494. p.

17 JZÖV, 110. p.

18 JZÖV, 53. p.

19 TANDORI, 1987, 59. p.

A *házsongárdi temetőben* című vers is hányfelé ronkítható! A versben lévő holt és élő ellentét a vérre vonatkoztatva kísérteties, borzongató elevenségnek is érzékelhető. „Esős időben róluk álmodunk...” – ez már a megfejthetetlen költői minőség. Jékelynél a hatás ténye azért említhető értékhangsúllyal – írja Tandori, mert életünk legegyszerűbb tényeire próbál sajátos eszközökkel fényt deríteni. E nagyon stilizált és nagyon őszintén tényfeltáró költészet a legizgalmasabbról szól: életünkről és halálunkról, filozofikus hangütéssel. Az álom és valóság határán alkotó Jékely-versek vizsgálatakor tételes pontossággal rátalál a lélek igazságára, s mindjárt a *Tengerparti elégia* híres első két sorát idézi: „Aki siratni akarja hazáját / utazzék tőle minél távolabb...” Tandori poétikai elemzés tárgyává teszi a verset, s megvizsgálja,

hogy rímmel, képpel, a tárgyi pontossággal hogyan adja a kijelentés érzékletes megfelelőjét s a „fentebbet” is, hogyan lendíti még tovább. S itt a ritmusváltás fontosságán van a hangsúly, s ezen nem a verslábak lépéseit érti, hanem a lélegzetet. A páros szerkesztésre, a motívum továbbfejlesztésére – ami csak látszólagos ismétlés, de nyomatékosításra szolgál –, példa a vers első és a hetedik szakasza: „a megtett úttal kódorgok a világban, / Enyedről annál többet álmodom”.

Jékely az elmúlásról úgy vélekedik, hogy termékeny állapot, amely nem meddő, s ezzel meghaladja a véglegességről alkotott képzeleteinket: „úgy alszanak [...] / a kedves holtak, mint a jó juhok, / amikor összebújnak nagy időben”. Mennyi gyengédséget érezhetünk a fenti sorokból, melyeket nyomatékosít a dátum: 1939.

Egy-egy versében a dal minden eszköze megvan, s mégis teljes zengésű elégiák hallatszódhatnak, s a versekből kiragadott részletek egészükkel kezdenek hatni ránk. Nem nehéz felismerni, hogy Jékely versépítkezése csak látszólag lazább, így rejtetteti az időmélységet és a természet drámai forgását. Tandori itt egy hamleti komplexitású versrészletet – *A föld mélyében*²⁰ című versből valót – idéz: „Egyik lábam királylány koponyán van, / a másik fent a gödör peremén: / múlt ősök, tavaszok, vakond nyomában / egy régi alkonyat ízét keresem én.”

Tandori azt is megfigyeli, hogy a motívumok, szavak, hangjelenségek, megszólítások, szerelemérzések s rajongó kifejezések rendszert alkotva visszavisszajárnak Jékelynél. Gondoljunk a Nizsinszkihez írott versére, melyben fájdalomból, bolondságból, vágyból, hitből gyúrt emberi arcba, mint tükörbe nézhetünk: „Hol vagy, tűnő művészet, lepke? ... / ... vele zuhantál, hosszú rózsalánc, / a lyukba, melybe fejével hullt be ő”²¹. A gyönyörű pontosság mintha mellékesen volna jelen: a révület, a groteszk s a fájón való egyvelege. Ez is titok. Ez a képesség, amely odaláncolja az embert egy Mesterhez.

A mélység és magasság vizsgálatának jékelys módja is nagyon aprólékos (növények, tájak, városok, temetők, írók, barátok, madarak, halottak, vizek, egek, zenék, szerelmek, család), bensőséges viszonylatok, s általuk az általános emberi meghatározottság, és a mindenneknek mindennel való egylényegűsége mondatik ki. A legapróbb részletezés tökélye abból él meg Jékelynél nagy költészeti erővel, hogy majd minden esetben a nagyobb egészre vonatkoznak. Képes arra, hogy ne csak a részlet szépségeivel gyönyörködtessen, hanem a költészet teljességének varázsával. A versek szerkezeti kettőssége a tér, amely az alkotás manifesztálódásának színhelye, és

az emberi lényé, aki ebben az alkotásban életre kel. Sok esetben a lény ő maga, Jékely Zoltán, így névvel is odaidézve.

Tandori számára azért jelentenek Jékely verseskötetei boldogságot és örömforrást egyben, mert tallózás során a motívum-keresgélőben azt az érzést indikálják, hogy álmodják anyagukat, együttesüket. A vissza-visszabukkanó részletek, a látszólagos „tényrímek” az olvasás merőben új minőségének lehetőségét adják számára.

E nemzedék tagjai közül Kálnoky nevét kell még itt megemlítenünk, hiszen míg Jékely verseinek egy-egy sorát mottóként használja fel saját írásaiban, tőle azonban egész versrészeket emel be. Tandori *Még így sem* című kötetében így ír erről: „Mielőtt bármelyik vers a kötetben maradhatott volna, igyekeztem megnézni: ha az összes többi elveszne, ez az egy mondana-e valamit “rólam”. A versekben előforduló személyek – írók, festők, zenészek stb. –, úgy érzem, nem kívánnak jegyzeteket; az olvasónak lehet velük kapcsolatos élménye, a múltban vagy a jövőben.”²²

A *Téli-nyári rege. I.*²³ („*Magányos Fenyő Koala Menedék*”, *Indooroopilly / Queensland*) című versnek mottója – „... bútoraink csontjában megremeg / örök lelke medvés rengetegeknek.” (*Apátlan éjszakák*)²⁴ – nem bontódik ki a versben, csak utalás történik egy-egy kifejezésére. A vers párja, a *Téli-nyári rege. II.*²⁵ mottója, mely a *Kicsi kutyánk elsíratása*²⁶ című 1939-es Jékely-versből való: „Most el fogok temetni egy kazettát, / kincssel teli emlék-iskatulyát; / az ember éltében annyit temet, hát / temessen el néhány kedves kutyát, / melyek imént még kezét nyalogatták” – tovább írja az idézett verset, és Jékelyvel való barátságának kezdetét jeleníti meg benne. De érdekes megvizsgálunk az előszóban kapott útmutatás alapján is, amely bizonyos jelölések hogyan-miképp-értelmezéséhez segítenek hozzá. Ebben a versben az *a*) mellett szereplő gondolatjellel, kis zárójellel ellátott sor egy dátum figyelembevételével értelmezhető. Lábjegyzetként ez olvasható: „Ezt 1975. április 29-én írtam.” S a sor, melyhez ez a megjegyzés tartozik, természetesen Jékelyre utal: *a*) – („egyik” legjobb barátom már öt éve!) Feltételezhetjük, hogy a lapszám is szándékolt, a vers az idézett mű 28. lapján olvasható és így

20 JZÖV, 154. p.

21 JZÖV, 65. p.

22 TANDORI, 1978, 8. p.

23 TANDORI, 1978, 27. p.

24 JZÖV, 27. p.

25 TANDORI, 1978, 28. p.

26 JZÖV, 189. p.

- JÉKELY Zoltán: *Minden csak jelenés*. Versek. Bp., 1977.
- TANDORI Dezső, In: *Kortárs* (1978) 821–826. p.
- TANDORI Dezső, In: *Új Írás* (1978) 7. sz. 108–112. p.
- JÉKELY Zoltán: *A Bárány Vére*. Tanulmányok. Bp., 1981.
- TANDORI Dezső, In: *Új Írás* (1981) 9. sz. 94–96. p.
- JÉKELY Zoltán: *Az utolsó szál liliumhoz*. Versek. Bp., 1983.
- TANDORI Dezső, In: *Könyvvilág* (1983) 8. sz. 7. p.
- JÉKELY Zoltán: *Összegyűjtött versei*. Bp., 1985.
- TANDORI Dezső: *Könyvvilág* (1985) 5. sz. 12. p.
- TANDORI 1979 = Tandori Dezső: Nagy mesterség – 44 éve. „Hová lettek az alakunkról a képek?” Jékely Zoltán: Éjfél. A pontosabb Jékely-kép felé. In: *Uő: A zsalu sarokvasa*. Bp., 1979. 124–131. p., 132–150. p., 151–159. p.
- TANDORI 1980b = Tandori Dezső: Egy-egy vers „ma”. Jékely Zoltán: Apátlan éjszakák. In: *Uő: Az erősebb lét közelében*. Bp., 1981. 321–332. p.
- TANDORI 1981 = Tandori Dezső: Jékely Zoltán: Az ég játéka. In: *Miért szép?* Bp., 1981. 156–166. p.
- TANDORI 1980a = Tandori Dezső: Jékely Zoltánról, „Az ég játéka”-t olvasva. *Jelenkor* (1980) 6. sz. 492–497. p.
- TANDORI 1982 = Tandori Dezső: Jékely Zoltán korai („nagy”) korszakának versformálásáról. *Irodalomtörténet* (1982) 4. sz. 773–786. p.
- TANDORI 1983 = Tandori Dezső: A továtűnt énekek. I. Műhely (1983) 5. sz. 3–10. p.
- TANDORI 1987a = Tandori Dezső: Nagymesterség – negyvennégy éve. *Tiszatáj* (1975) 7. sz.
- TANDORI 1987b = Tandori Dezső: „amilyen nem leszek, bármeddig élek.” Jékely Zoltán. *Tiszatáj* (1987) 5. sz. 57–62. p.
- TANDORI 1988 = Tandori Dezső: Minden évezredek felől. Jékely Zoltán, hetvenöt év. *Népszabadság* (1988. ápr. 23.) 13. p.
- TANDORI 1989 = Tandori Dezső: Jékely Zoltán. (Az éltető líra. 2.) *Irodalomtudomány* (1989) 4. sz. 687–700. p.

Kb – KRITIKAI BESZÉLGETÉSEK

A Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karán működő Sziveri János Intézet – a névadó költő és folyóirat-szerkesztő életművéhez illően – a közelmúlt és jelenünk irodalmi folyamatai, különösen pedig a folyóirat-kultúra kutatásával foglalkozik. Fontos számunkra, hogy a kortárs irodalom iránt érdeklődő egyetemi hallgatóinkat bevezessük az irodalmi életbe, ezért nyitott, nyilvános irodalmi műhelyfoglalkozásokat, folyóirat-bemutatókat, irodalmi beszélgetéseket is szervezünk. Ennek keretében indítottuk újtára 2013 végén *Kritikai beszélgetések (Kb)* sorozatunkat, amelyeken egy-egy kortárs irodalmi műről beszélgetünk, és megvitatjuk két-három műhelytagnak az adott műről írott kritikáját. A *Kb* rövidítés természetesen azt is jelzi, hogy a kritikai műhely működtetői nem ringatják magukat a szakmai tévedhetetlenség hitében, és tanítványaikkal sem kívánnak ilyet elhithetni. Körülbelül tudjuk, hogy mit akarunk, nem vagyunk biztosak abban, hogy igazunk van. *Kb*. körül tudjuk határolni, hogy mit tartunk jó műnek, egy-egy olvasott műről van véleményünk, érvelni is tudunk a véleményünk mellett, de nem hisszük azt, hogy kizárólagosan birtokában lennénk valamilyen megfellebezhetetlen igazságnak.

Az első alkalommal Tóth Krisztina *Akvárium* című regényéről, a második beszélgetésen Borbély Szilárd *Nincstelenség* című regényéről volt szó. A műhelymunka keretében készült négy kritikát együtt közli a *Tempevölgy* jelen száma. A könyvekről szóló beszélgetések során megállapítottuk, hogy választásunk nem volt véletlen, nem csak a műhely működtetőinek érdeklődését, hanem a magyar irodalom kortárs folyamatait is jellemzi, hogy épp ezekkel a művekkel foglalkoztunk. Ezek a regények és a fogadtatásuk, továbbá olyan szerzők, mint Barnás Ferenc, Szvoren Edina vagy Oravecz Imre új műveinek fogadtatása mintha arról tanúskodna, hogy a ,80-as évek prózafordulata után teret nyert szövegirodalommal szemben az utóbbi években az úgynevezett „világszerű” regények tudnak igazán újat mondani, szélesebb közönségérdeklődést és ugyanakkor szakmai elismerést is kiváltani.

Ezeknek a műveknek az egyéni és közösségi problémák, traumák felé fordulása az irodalomtudományt és a kritikát újra az irodalom alapkérdéseiről, helyéről, szerepéről, nyelvi és tapasztalati meghatározottságairól való vitára készíti. Ezekkel a kérdésekkel foglalkozva az irodalomkritikának önmaga feladataira is rá kell kérdeznie. Ezeknek a kérdéseknek az újratárgyalása talán egy olyan elmozdulásra is esélyt ad, hogy a most induló nemzedékeknek ne kelljen feltétlenül a népi–urbánus, konzervatív–liberális stb. ellentétpárok újratermelő alakzataiban meghatározni magát. Ahogy az intézet névadójának, Sziveri Jánosnak a költészete is leveti magáról az ezekben az ellentétpárokból továbbélő kereteket, kielégítetlenül hagyja az ezek által meghatározott olvasói elvárásokat.

A *Kb* keretében készült kritikák mögött széles és korszerű irodalomtudományi tudás áll, ugyanakkor nem idegenkednek a személyes érdeklődés és hang felvállalásától, ahogy vállalják a tévedés kockázatát is.

Éltető Erzsébet

HÓFEHÉRKE ÉS AZ ÜVEGKOPORSÓ

Tóth Krisztina: Akvárium. Magvető Kiadó, Budapest, 2013

Visszafordíthatatlan sorstragédiák, vakvágányon futó, elrontott életek. Tóth Krisztina első regénye egy újabb, ugyanakkor már a korábbi műveknél is megtapasztalt lenyomata annak a súlyos terhét magán cipelő valóságnak, mely legmélyén mereven fekszik üvegkoporsójában a modern kori Hófehérke: mindazok a női arcok és álarcok mögött rejtőző tekintetek, melyek csak egy pusztuló, levegőtlen, zárt világ üvegfalain belül képesek létezni...

Ez a regény már évek óta meg akart születni. Legalábbis ez látszik Tóth Krisztina írói munkásságából: a 2006-ban kiadott *Vonalkód* novellái már egységbe kíváncsoznak a különböző alcímekben közös kifejezésként előforduló vonal motívum megismétlődésével, majd későbbi, szintén rövidprózákat tartalmazó *Hazaviszlek, jó?* című könyvének szövegvilágával még inkább elmozdult az író a nagyepika felé. Az *Akvárium* előtti novelláskötet, a *Pixel* már olyan regényelemeket tartalmaz, melyek joggal vethetik fel a rövidtörténetek egységként való olvasásának lehetőségét, ahol a kötet minden egyes novellája egy-egy testrészt motívumának a kibontásával él, arról nem beszélve, hogy a szereplők is gyakran ismétlődnek, visszatérnek bizonyos történeteknél.

Az író korábbi munkásságából ismert prózagyűjteményei, a terjedelmileg rövidebb, kurtább történetek így módon már az *Akvárium* előképeinek tekinthetők. A folytonosságot jelzi az is, hogy az életek ebben a műben is észrevétlenül szaladnak el egymás mellett, akárcsak a korábbi szövegeknél, noha itt elvileg egyetlen összefüggő történetről van szó. Nincs találkozási pont, mi összekötné az egyre hanyatló kapcsolatokat, soha nem kerül sor a szereplők önmagukkal való szembesítésére, mindenhol hiány és pusztulás követi csak a tévutakon bolyongó, kiüresedett hősök mindennapjait.

Talán nem csodálkozunk azon, hogy Tóth Krisztina a regény felépítésének a folyamatát a képzőművészeti alkotás megkonstruálásával hozza párhuzamba. „A jó regényt úgy kell felépíteni, mint egy szobrot” – hangzott el az író kijelentése a Veszprémben rendszeresen megrendezésre kerülő *Trialógusok* 2013. novemberi irodalmi estjén. Ahogy azt Tóth Krisztina elmondta, számára alapvető fontosságú az a szilárd tartás, mely megakadályozza a szöveg szerkezeti széthullását. A korábbi rövidprózáknál mindez még problémásnak tűnhetett: épp csak belecsöppentünk egy-egy lét pillanatnyi állapotába, de a rövid terjedelem nem engedte feltérképezni egy-egy sorstörténet teljességét. A szövegek hirtelen lezárása, majd egy teljesen új élet, új sors ugyanolyan rövid bemutatása a hiányt és a széthullottság érzetét kelthette az olvasóban. Azonban, úgy látszik, a hangulatokra, érzéki benyomásokra nagy hangsúlyt fektető, általában melankolikus, néhol iróniával fűszerezett nyelv által kivetülő léthelyzetek, s az ezeket bemutató megelőző szövegek mostanra mégis összeértek egymással, megszületve egy olyan regényben, amely immár a folytonosság

teljességével mutatja meg a különböző sorsminták alakulását. Egy olyan regénnyé bontott mesének lehetünk szemtanúi az *Akvárium* olvasásakor, ahol a szereplők megállíthatatlanul zuhannak saját tragédiájuk szakadékába, s mire bekövetkezne a felismerés, addigra már rég kiüresedett, érzések nélküli figurává válnak.

Az alapminta, mely pilléreként tartja magán az ábrázolni kívánt regényvilág egészét, egy olyan klasszikus történet, melyet mindannyian hallottunk már gyerekkorunkban: a Grimm-mesék egyik közkedvelt alakján, Hófehérkén keresztül érhető el a mű központi magja, még annak ellenére is, hogy a mese csak az utolsó oldalakon válik egyértelművé. Mindaddig csak közvetett módon kapunk utalásokat a kitaszított, árvává lett királykisasszony meséjére. Az akvárium üvegkoporsóvá való átlényegülését éppen az teszi lehetővé, hogy a történet folyamán sorban megmutatja a különböző szereplők mindennapjait, akiknek a lét mindig más és más darabját jelenti e tárgy. Készítőjének, Jóska bácsinak a Benkő doktorék akváriumáról átmásolt létforma kezdetben egy új, egy jobb kor megtapasztalásának a vágya, a változás reménye, mely „születése” pillanatában már eleve pusztulásra lett ítélve: a gittel összetákolt akváriumban szépen „hajladoztak a satnya kis szálak a vízben a kislámpa esti fényénél”. S ahogy a regénybeli idő előrehaladtával sorra halnak meg a szereplők, úgy pusztul el az akvárium élővilága, illetve maga a tárgy szerkezete is. A Jóska bácsi által tulajdonított jelentés, az akvárium mint lehetőségek üvegházának a képe azonban teljesen elhalványodni látszik, amikor a tárgy egy koszos pincelakásba, a Klárimama nevű öregasszonyhoz kerül. Az ízléstelenül öltözködő, rendetlen, idő- és képzavarban szenvedő groteszk figura a regénnyel párhuzamba vont mese tükrében a negatív mesehőst képviseli: „Itt van a farkas, hamm, bekap!”, játssza el egy másik mese, a Piroska és a farkas jellegzetes jelenetét, később pedig a boszorkány attribútumát öltve magára ugyancsak a *rontó* szerepkörére utal. A regény végén egyértelműen elhangzik a klasszikus mesére való utalás, hogy „jó, ő lesz a gonosz mostoha” az unokájával eljátszott történetben, ahol az addigra már kihalt, koszos, haszontalan lim-lommá vált üvegtest mitikus tulajdonságokkal kezd felruházódni. Ezáltal Klárimama unokája, Vica alakja is azonosulni kezd klasszikus előképével: a kislány ugyanannak az árvaságnak és elhagyatottságának

az érzését éli át, mint mesebeli mása. Anyja, Vera súlyos teherként tud csak tekinteni lánya nevelésére. Képtelen megtapasztalni az anyaság érzését, saját lánya nevelését teherként fogja fel, nem érdekli, hogy megváltoztassa egyre hanyatló életét, esélyt sem adva a változásnak. A házasságát, Vera születését, saját megcsalását, mindent csak hagyott magával megtörténni, mert gyerekként nem volt lehetősége megfelelő mintát látni. Miután Klárimama eldobta magától, nevelőszülőknél élt, Edit nénivel, Jóska bácsival és a néni szellemileg visszamaradott testvérével, Eduval. A család egy körfolyosós, lepusztult ház egyik szűk lakásában, merev, csörlátású gondolkodás és betokosodott klisék között tengette mindennapjait. Nem csoda hát, hogy az alapvető emberi érzések hiányával együtt élő Vera később, szinte kiüresedett bábként nem tud úgy viszonyulni Vicához, mint anya a gyermekéhez, még akkor sem, amikor a kivilágított akvárium üvegfalai mögött megpillantja a megkopasztott, rongyos ruhájú játékbabát. Magánkívül ordít fel és támad rá a csak unokájával játszani akaró Klárimamára, hogy „elmebeteg”, holott éppen akkor történt meg Verában az a tragikus felismerés, hogy egész életét egy négy oldal közé zárt, fullasztóan mély és sötét térben töltötte, ahonnan már lehetetlen kiszabadulni. Az ő akváriuma tetteinek meg nem értett aspektusa, a folytonos homály, a tiszta látás eltakarása az átlátszó üvegen túlira kitekintés helyett.

A regény így egyszerre mutatja be az idegen elsajátításának a lehetetlenségét, ugyanakkor a már elsajátított tudás elidegenítésének a folyamatát is. Vera képtelen elszakadni beszürkült hétköznapijaitól, „meséjének” vége nem lehet a boldog beteljesülés példája, üvegkoporsója örökre lezárul.

Bár nincs kimondva egyértelműen, mégis azt érezzük, a gyermeki, tiszta látás még feloldhatja a tragédiát. A kislány naiv, a világra még nyitott látásának köszönhetően Vica szólamain keresztül kinyithatónak tűnik az akvárium üvegén egy olyan rés, melyen keresztül valahogy mégiscsak megcsillan a remény egy magasabb rendű, jobb létezés világa. „A törpéket nézem. Kiszórom a fűbe a sapkájukat” – mondja az értetlenül néző anyjának Vica, s valóban, a kislány mintha folyton álomvilágban járna, neki köszönhető, hogy az akvárium köztes szimbólumként kezd funkcionálni a műben, a keserű valóság mellett megjelenítve a remény lehetőségét. Az akvárium üvegkoporsóval való párhuzamba állítása Vera születésénél még csak sejtelmes módon íródik le: Vica koraszülöttsége miatt inkubátorba kerül. Az itt fekvő gyermek alakja kísértetiesen hasonlít a koporsójában alvó királylányra, s később, a mű végén sejtésünk a mese és a regény párhuzamát illetően egyértelműen be is igazolódik: a törpék „hazamentek aludni a Hófehérkéhez” és a „Játsszunk Hófehérkését!” mondatokban, ahol a már kiürült akvárium magának a játéknak lesz az eszköze. Jól látszik az is, hogy az akvárium mint tárgy egy lehatárolt, zárt, szabályos geometriai formaként egyrészt kifejezi a korlátolt, szűk élettereket, másrészt pedig az álomszerű, víz alatti, sejtelmes és sűrű homályt jeleníti meg. Jelenlét és jelen nem lét kettőssége hozza egyensúlyba ezt a mértanilag tökéletes arányokkal, de mégis bomló szerkezettel bíró világot, aminek láttatása végül az adott szereplő szemén keresztül történő kivetítéstől függ. Az akvárium mint az átjárás közvetítője tehát tulajdonképpen olyan világokat köt össze és egyesít magában regényként, amelyek a valóság oldaláról nézve csak egy rothadó, pusztuló halakkal és szennyvízzel megtöltött mikrovilágot, a tényleges létezés kicsinyített mását vetítik ki, a gyermeki szemszögből, a mesék világából táplálkozva viszont Hófehérke koporsójának képét. Ezen a ponton az eredeti Grimm-mese jelentése is átértelmeződik, a regénybe írt királylány története mindannak a még át nem élt álomnak a szimbólumává válik, melynek funkciója a romlás-elromlás folyamatában éppen a bizakodás felfejtése lenne. Annak a reménye, hogy az önmagába bezárt egyén önmagától törí szét korának és társadalmának jelképes koporsóját, melynek kristályszerű üvegfalából maradt szilánkjain még itt-ott megcsillan az újjászületés egy újjáírt történet tükrén keresztül.

Pintér Viktória

LES AQUARIUMS DU MAL

Tóth Krisztina: Akvárium, Magvető Kiadó, Budapest, 2013.

Zöld üvegfényű könyvborításban fészlő falak... Hullámzó macskakövek ülnek a talaj mozgásán... A vaskorlátan az odavettség mozdulatát magára ráncoló ruhadarab... Erre a dermedt állapotra íródik rá Tóth Krisztina első regénye, az *akvárium*.

A cím önmagában is erős metafora, a regényidő konkretizálódásával (40-es évek végétől 70-es évekig) pedig olyan eleve adott értelmezési súlyokat aggat az olvasóra, hogy a regényben való elmerülés mindenképp szükségszerűvé válik. A kollektív tudatban '56 és a Rákosi-éra üledéke a mai napig nagyon erős formákkal van jelen. A veszprémi *Trilógusok* vendégeként Tóth Krisztina is utalt erre az állapotra: „A közhelyek átmennek az embereken. Ugyanazok beszélnek és ugyanazok hallgatnak '56 kapcsán.” Napjainkban ennek a hallgatásnak és a beszédnek is saját alakzatai vannak. Ez a kor egyszerre lett a retró bájos nosztalgiájának és a meg-nem-emésztettség elfojtott emlékezetének a tégelye. *Üvegtigris, Magyar Narancs, Május 1., szalontüdő, Moszkva tér, akvárium* stb. különböző lecsapódásai egy elmúlt világnak. A könyv választott kulisszái persze előhívják bizonyos eszmetörténeti címszavakat, de mindezekkel együtt sem sodorja magát a történelmi regény kategorikus szorításáig.

Az *akvárium* esetében a kérdés az lesz, hogy hogyan és meddig ragadható meg egy már berendezett, vitrin mögött feszülő lét. A regény fikciós tere a történelmet mint olvasatot eltávolítja

a mindennapoktól. A szocialista/kommunista *valóságcsinálás* nyomasztó alakzatai természetesen nem hiányoznak a regényből, de a szöveg nem misztifikálja magát kollektíven elsajátított nemzeti sorstragédiává.

Ahogy a szerző neve és a regény címe kívülről erős tipográfiai elkülönítéssel íródik a borító-kép hermetikusságára, úgy húzódik rá az elbeszélés is a regényben ábrázolt korra és szereplőkre. A regényt alkotó három fejezet térbeli és időbeli elrendezése nagyon erős foglalatot húz a szövegtest köré. Az egymást tematikusan keretbe foglaló történetek így formaként is megjelennek. Az első és harmadik fejezetben egy „család” első és harmadik generációjának szereplői, Klárimama és az unoka, Vica tűnnek fel a 70-es évekből. A második fejezet pedig Klárimama örökbeadott lányának, Verának és az őt örökbefogadó családnak az életeseményeit mutatja be a 40-es évek végétől fogva. Ez a megoldás egyfajta generációs zsilipként is értelmezhető, jelezve, hogy az utódok egymásra következése nem teszi lehetővé a megértést, a hagyomány létstratégiaként való működtetését. A folytonosság nem tud önmagára pillantani.

Az akvárium funkciójából fakadó szerkezeti és motivikus zártság megteremti az elbeszélőnek a külső nézőpont homogén lehetőségét, hiszen egy helyen tartja a lényege szerint szétfolyót, kihaló *egy darabka tengert*. Az viszont kérdés számomra, hogy ehhez a teremtett akváriumhoz képest hol és mennyi ideig helyezkedik el az elbeszélő. Ez a fajta homogenitás, a kitarított perspektíva, vagyis az elbeszélő viszony változatlansága a korról szólás nosztalgikus esztétikáját is a regény szólamává teszi. „*A gazdagok könnyedén viselték a testüket, valahogy hiányzott belőlük a környezetében élő nők igyekezete, ami mindig átütött szánalmas eleganciájukon, mint a fényes anyagokon a verejték.*” (148.) Ugyanezt a megszépülő tendenciát idézi a regényterbe emelt alakok emlékezésben történő újraalkotása is. Az elbeszélő restauráló munkája olykor romantikus gesztusokat mutat. Ilyen például Józsi bácsi bemutatása, aki halála után a peremlét héroszaként üdvözülni az elbeszélésben. A megidézett alak profetikus láttatása gerjeszt némi feszültséget az olvasói emlékezet és az ábrázolás között. *A narrator aestetica* hegemoniáját szerencsésen törik meg a regény szerkezetébe iktatott szünetek, időbeli ugrások és a narratív snittelések. A szövegtestben, a szövegtestben úszó etapocskák az olvasót egyre több információba avatják be. Ebből fakadóan előfordul, hogy néhány darabka leszakad, figyelmen kívül kerül. Ilyen sehová sem kapcsolódó szövegmorzsának érzem a kalapgyártás abszurdig elvitt jelenetét, Edu Velencei-tavi élményét vagy a szökött artista lelövését.

A formai zártság mellett van az egész regénynek egy tragikus elszakító, lebegtető közege. Ez a lebegés nem a szabadságban feloldódó emberi test képzetét hozza felszínre, nem a boldog ringatózást a megnyugvás tengerén, hanem a gyökértelenségében kapaszkodókat nem találó, egymás mellett sodródó hordalékot. A társadalom vágyott rétegébe való beilleszkedés illuzórikus megnyilvánulásai a fogódzók keresésének tárgyi indexei. A nejloning, festett haj, a paróka, a játékbarára kerülő donorláb inkább válnak a másságot megerősítő jegyekké, mint az azonosság, a beilleszkedés megteremtőivé. Míg ezeknek a létezéseknek nincs semmi extremitása a saját téren belül, addig a kívülről szemlélés, az üvegen át látás épp a különység jelzőivel ruházza fel a szereplőket. A szereplők osztlásban ábrázolt széttartásai alapvető létállapotaként teszik ki a szemlélés terepének ezt a világot. A borítón megidézett üledékes bomlásvilág az első oldalaktól kezdve jelen van a térben: *Az óriási akvárium ködösen gomolygó víz alatti városra hasonlított, föl-le úsztak az algás üveg mögött a guppik. Az algaevő csigák az üvegre tapadtak és közlelőre úgy néztek ki, mint a szörnyek. A vizet soha senki nem cserélte, a halak között sajátos egyensúly állt be, mint valami élővízben. (...) Voltak kicsik, és mindig lebegett egy-két cafatosan ázó döglött test is, ezekben a többiek bele-bele csíptek elhaladtukban.* (13.)

A bomlás tragédiája elsősorban az, hogy a szétesők nem tudatosítják saját ellehetetlenülésétük fázisait. A lassan körvonal nélkülivé váló szereplők állapotainak ábrázolásakor mutatkozik meg, hogy a regény szereplőinek nincsenek igazán eszközeik a nyelvi megnyilvánulásra, önkifejezésre. A nyelv nem képes betölteni sem az egymás közti tényleges kommunikációnak, sem a reflektivitás, a ráébredés értelmező gesztusának közvetítő szerepét. A szereplők kétségbeesett tátozásának csak az őket ábrázoló elbeszélő és a megjelenőt a megjelenítettel együtt érzékelő olvasó van a tudatában. „*És ő újra hallgat, pedig tudja a szerepét. Egyszerűen nem jut eszébe semmi, mintha nem lenne nyelve. Az anya nyelve. A nyelve a szájából. Mintha a benti, hirtelen kiszáradó üregből, a szájából eltűnt volna az a hangok formálásához szükséges rugalmas, hosszú húsdarab.*” (240.)

Mi is akkor ez az akvárium? *Egy darabka tenger* – hangzik a válasz többször is. Mindenki számára más-más formában. A szabadság metaforája azonban a kisajátításban (dísz)tárggyá változik. Lehatárolt objektummá, az ott-nem-levő megépített jeleként. Az akvárium különböző térbeli megnyilvánulásai egyre több helyet sajátítanak ki a szövegben. A tárgyi formát nemcsak az elbeszéléstechnika vagy az akvárium történetbeli tényleges szerepeltetése jeleníti meg. A korszak egyetlen orwelli figyelő szemként való értelmezése is szinte magától kínálja fel a lakások üvegezett térszerkezetének vitrínként, akváriumként látását. De akvárium a bölcsőde, a busz, az inkubátor, minden, aminek legalább egy oldala lehetővé teszi a megfigyelést. Az akvárium megsokszorozódása egyre előbbé teszi a formát. Olyannyira élővé, hogy az objektum határai az emberi test tulajdonságaiként lesznek felismerhetők. A testbe szoruló testek képzete, vagyis az organikus közeg, amely nem táptalaja a létezésnek, hanem elfojtója, számomra a regény legizgalmasabb jelentésrétege. Ezekből a *humán akváriumokból* nem fakad élet, ezeken a helyeken beavatkozás nélkül abortálódik a lét. „*Lantos Marika élete első és egyben utolsó gyermekét hozta a világra az előző napon. A nővér, akinek Lali másnap is sok pénzt adott, elpletykálta, hogy Lantos Marika egy, a Szovjetunióban elterjedt injekciós kezelést kapott a terhesség ideje alatt. (...) A kilenc hónap alatt befecskendezett adagoknak azonban az lett a következményük, hogy a magzat csontjai is túl korán megszilárdultak, elvesztették a születéskor szokásos rugalmasságukat.*” (269.) Az akváriumban a magzatok vagy elhalnak már a terhesség alatt, vagy az anyák utasítják vissza a szülés életteremtő gesztusát. „*Neked is minnek kellett megszületni.*” (322.) Az elbeszélés ezeken a helyeken nagyon következetesen tükrözi a döntések és események tárgyilagos elfogadását, megélését, a létezésnek és az esemény megélésének egymás mellett elsikló ívét. Már ha lehet íve ezeknek az életeknek...

A tátozó, lebegő szereplők egyszerre foglalatjai és foglyai saját életüknek. Ennek legérzékletesebb példája az elszegényedett zsidó értelmiségi, Gabi bácsi halála, aki a perspektíva nélküliség belátása után „kifogja magát” saját tovább már nem vállalható lét-vitrinéből. A hurkolt kötélén lógó tetemből csepegő vizelet az utolsó szagos lecsapódása a gálicos, vállalhatatlan élettérnek. „Végül a kocsmai nyilvános telefonról kihívták a mentőket, és egy rendőr jelenlétében feltörték az ajtót. Teljesen felesleges volt, Gabi bácsi biztosra ment. Mielőtt felkötötte magát, még egy teljes üvegce digitálisz-tablettát is bevett, ami önmagában is elég lett volna. De nem akart kockáztatni, mindig is a precízmunka híve volt. Rendet hagyott mindenütt, eltekintve az ilyenkor szokásos apró vizelet tócsát.” (274)

Aki olvasott már valamit Tóth Krisztinától, vagy hallotta az írónőt beszélni, az tudja, hogy az üveg számára lételem, az alkotás megélésének egyik lehetséges formája. A regény története jó példája annak, hogy aki nem ismeri fel a környezetében az alkotható világ mobilitását, annak az üveg koporsó...

Gyórfi Anna

MÁR ELMENT A MESIJÁS

Borbély Szilárd: Nincstelenek.

Kalligram, Budapest–Pozsony, 2013.

Borbély Szilárd *Nincstelenek* című kötetét olvasva az a gondolat merült fel bennem, hogy a kötet címe mennyire erősen meghatározza az olvasást és az értelmezést. Az olvasóban felmerül a kérdés, hogy kik azok a nincstelenek, akiket a cím említ. A szöveg nem foglal állást, sokkal inkább állapotokat ábrázol egy faluban, ahol mindenki nincstelen, ám van, aki még inkább.

A kötet egy falu (a fülszövegben GPS-koordináták által is meghatározott település) és egy család életébe enged bepillantást egy gyermek szemszögéből az 1960-as és '70-es években. Nem szociográfia, sokkal mélyebb annál. Emlékek, élmények és traumák feldolgozása, amelynek sajátos hangvétele szenvtelensége, tárgyilagossága, hidegsége adja. Nem célja a megbotránkoztatás, a sajnáltatás, pusztán a bemutatás, felidézés. A cím által sugallt hiány áthatja a kötetet, olyan korszakot és helyszínt állít a középpontba, ahol ez maga az élet, a hiány határoz meg mindent. Legyen ez nevek hiánya, pénzhiány, a zsidó boltos leltárában mutatkozó hiány, vagy a legfőbb, a lelki szegénység, az emberség hiánya.

A regény felépítése emlékekre bontható, mozaikszerű, a kis részekből áll csak össze az egész, de az egyes emlékek novellaszerűen külön-külön is értelmezhetők.

Nem mindig lineáris szerkezetű, vannak visszatérő motívumok, egy-egy emlék egy másikat hoz a felszínre, a kapocs a kettő között általában egy prímszám, a gyermek ezekhez köti emlékeit. A kötet első lapján felsorolt prímszámok megjelennek a kötetben is, jelentéssel töltődnek fel, emlék kötődik hozzájuk. A gyermek által fontosnak talált tények mindegyike prímszámhoz köthető, például a családtagok életkora közötti eltérés, a faluban töltött évek száma vagy a családtagok száma: a legkisebb gyermek elvesztése a család (ideiglenes) széthullásához vezet, már nem oszthatatlanok, hiszen négyen vannak. A prímszám kapcsán megjelenik az egy kérdése, amivel minden prímszám osztható. Az egy értelmezése többször is felmerül családi körben vallási vonatkozásban, Istenként, illetve Messiásként. „*»Istent hívják az Örökkévalónak«, mondja. »»Aki soha nem múlik el. Olyan, mint a végtelen. Egyetlenegy.« A végtelen nem osztható semmivel. Mert Egyetlenegy. »Az Isten magányos, mert senkivel sem tud semmit megosztani. Egyedül kell cipelnie mindent. Az egész mindenséget.«, mondja anyám.*”

Az elbeszélői hang tárgyilagos leírása kívülállóságot, a többiektől való eltérést mutat be, felosztja az életét a családjára és a rajtuk kívül állókra. Ugyanakkor családjába sem tud teljesen beilleszkedni, legtöbb hasonlóságot a kötetben Mesijásként említett cigánnyal mutat. Ez a kirekesztettség nyelvileg realizálódik, eleinte a gyermek beszédképtelensége miatt, hiszen életkora és fogai hiánya miatt nem képes a tökéletes artikulációra, csakúgy, mint Mesijás. Ugyanakkor a beszéd alapján való megkülönböztetés tudatos is, erre utal az, hogy bizonyos szavakat másképp mondanak: „*Mi úgy mondjuk...*”. Az viszont számomra nem derül ki, hogy csak családi szinten tapasztalható ez az eltérés, vagy pedig a nyelvjárás sajátosságára utal, ami eltér a köznyelvtől. Ennek kérdésességét a különböző idegen szavak beemelése is elősegíti: „*Brant egyen meg*”. A köznyelvtől való eltérést erősíti a folyamatos káromkodás is, ami végigkíséri a művet, a durva nyelvhasználat éppúgy jellemző a családtagokra, mint a falubeliekre. A bensőséges kapcsolatok hiányát is tükrözi, nincs meg már az anya – gyermek kötődés sem: „*Én szartalak, a szarom vagy.*”

A beszéd, a szó meghatározó is, a pletyka miatt rekesztődik ki a család a falu életéből, miszerint az apa egy zsidó férfi gyermeke. A zsidóság, a zsidó lét is nyelviileg meghatározott, a gúnynevek átragasztása a sors átragasztásával is jár, a családnak éppúgy el kell hagynia a falut, mint Mózsai családjának, amikor 1944 tavaszán elhurcolták őket. A gyermek elmeséli, hogy milyen gúnynévvel illették a falubeliek a zsidó gyerekeket (Goga, Majom), majd a történet vége felé testvérével ők kapják meg ezeket. Később ennek oka is kiderül, apjuk valóban Mózsai törvénytelen fia. Maga a zsidó szó is félelmet ébreszt az apában emiatt: „Azt a szót, hogy zsidó, apám nem ejti ki. Csak amikor részeg. Egyébként soha. És ilyenkor is halkán, szinte sűgva. Érezni lehet a szavaiból, hogy a zsidó valami sötét titkot jelent. Valami félelmetest. Amiről nem beszélünk. Valami szégyellni valót.” A zsidó lét kérdése meghatározza a gyermek életét, hiszen nem érti jelentését, éppúgy, mint Kertész Imre regényében Köves Gyuri. „A zsidót nem lehet látni. A zsidó csak egy szó. Mindenütt ott van, mert mindig emlegetik, de csak egy szó. A zsidó a krumplilevél fonákján a sárga pete. Csak meg kell fordítani, és ott van. Köröm között

szokták összelapítani, mint a tetvet. A zsidó a gyermeklánctű virágja, mi kalakáncnak hívjuk vagy csorbánkának. A zsidó a sárga csillag, amelyről beszélnek, de sohasem láttam.” A gyermek csak a környezet megítélései alapján tud tájékozódni, és ezt pont olyan tárgyilagossággal teszi, mint a *Sorstalanság* főhőse. Mindkettőjüket zsidóként kezelik, ám nem értik magát a fogalmat, csak rögzíteni tudják a tényeket. Mindkét műben fontos, hogy azokat tartja az elbeszélő zsidónak, akiket csillaggal megjelöltek, ám amíg ez Kertész Imrénél tényleges megjelölés, addig Borbély Szilárd művében egy másik jelentéssel mosódik össze: az anya szerint az visel csillagot a homlokán, aki többre született társainál. A másoktól való különbség lesz mindkét könyvben a kulcs. Kertész így írja ezt a *Sorstalanság* elején, amikor a zsidó gyerekek megpróbálják megfejteni a szó értelmét. „De őt nem ez, hanem az „értelme” érdekelte. – Elvégre az embernek tudnia kell, miért gyűlölik – vélte. Megvallotta, eleinte semmit se értett az egészből, és roppant fájt látnia, hogy megvetik, „pusztán csak azért, mert zsidó”: akkor érezte először, hogy – mint mondta – valami elválasztja az emberektől, s hogy ő máshová tartozik,

mint emezek. Azután gondolkodni kezdett, könyvekben meg beszélgetésekben is megpróbált utánajárni a tárgynak, és így ismerte föl: éppen ezt gyűlölik benne. Az volt ugyanis a nézete, hogy „mi, zsidók mások vagyunk, mint a többiek”, hogy ez a különbség a lényeg, és emiatt gyűlölik a zsidókat az emberek. Azt is említette, mily sajtós dolog ennek a „különbözőségnek a tudatában” élnie, s hogy hol egyfajta büszkeséget, hol meg inkább valami szégyenfélét érez miatta.” Ugyanez a folyamat játszódik le Borbély elbeszélője esetében is, nem tudja megállapítani, hogy szégyen-e ez a különbözőség. Az anya szerint nem, bár ő társadalmi különbséget keres köztük és a falubeliek között, parasztnak tartja őket, és ehhez méri értelmi képességeiket is. Alakját végig az elvagyódás jellemzi, kitörni abból a közegekből, ahová családja miatt került. Emiatt sokszor bünteti gyermekeit azzal, hogy öngyilkosságot akar elkövetni, és őket hibáztatja érte.

A család zsidóként való elítélésének folyamata megegyezik az egymás után megjelenő zsidótörténetek tartalmával. Először csak a vallási kritérium jelenik meg, miszerint az apa kíváncsiságból néha megtartja a zsidó ünnepeket és hagyományokat. Később már gyermekeit is zsidónak tartják az ő származása miatt, hiszen az egyik nagyszülőjük zsidó (Mózes), majd ellehetetlenítik a házasságát, családjától távol, egy másik faluban kell élnie, mert itt származása miatt nem kap munkát. A zsidóként beállított apa önképe is folyamatosan változik, kitagadásakor megpróbálja felvenni a zsidó hitet, ám miután nem ismeri, így erre képtelen, nincs kötődése hozzá, ahogy az eddigi családjához sem. A családi gyökerek fontos szerepet kapnak, meghatározzák a társadalmi státust. Ugyanakkor ez nem hozzáférhető, mert minden családtag más és más történetet mesél el a család származásáról, ám egyikre sincs bizonyíték, csak a pusztán szó, az állítás. Ezzel ellentétben a falu összetartozik, szinte egy család. *„A Gardák nem rokonnaink. A falu nagyobbik része Garda. Mind egyforma. Mi nem olyanok vagyunk. [...] A falu régóta a Gardák faluja.”*

Az édesanya sajátos magyarázattal szolgál a gyermeknek a kirekesztésükről. Szerinte az kapja a zsidó megbélyegzést, aki kitűnik a falubeliek közül, értelmesebb náluk, azaz „akinek csillag van a homlokán”.

Ez ellen a falubeliek a gyerekek butításával küzdenek, valamint különböző babonákkal, például macskát vernek agyon az álmodó gyerek feje mellett. A képek leírása tényszerű és semleges, ezért válnak plasztikussá és rettenetessé, az olvasó csak elítélni tudja a falubelieket. Az állatokkal való kegyetlenkedés visszatérő eleme a regénynek, az elbeszélő többször öl meg véletlenül kiskacsákat vagy csirkéket, később pedig az állatok levágása az ő feladata lesz. Tetteiből azonban hiányzik a tudatos kegyetlenség, ellentétben a falubeliekkel, akik élvezettel vezetik le feszültségüket az állatokon. A kegyetlenség mellett a nemiség és szexualitás folyamatos jelenléte jellemzi még a falubelieket, a férfiak nyilvános vizelése és a nők fogdosása is mindennapos. Az elbeszélő családjánál ez nem jellemző, de amikor a gyerekek meglátják aktus közben szüleiket, a látvány leírása semleges marad.

A cím által előrevetített hiány az alcím esetében is értelmezhető. A *„Már elment a Mesijás?”* mondat szállóige a faluban. A kérdés már magában foglalja az elszalasztott lehetőséget, lekéstek valamiről, már nem elérhető a számukra, éppúgy, mint a megváltás. A Mesijás nevű cigány az emberek latrináit tisztítja, alakja azonban egyértelműen Jézus-parafrázis. *„Egész teste merev. A merev törzs, a dacosan felszegett fej, a lelógó cérvékony karok miatt úgy tűnik, mintha Mesijás nem a földön járna, hanem siklana a levegőben. Mintha lábai nem is érintenék a földet. Mesijás egész évben meztelán jár.”* Ártatlanságával és szelidségével kirí a falubeliek közül, semmilyen sértés nem hozza ki sodrából, egyedül akkor sírja el magát, amikor leköpi cigánysága miatt. *„Mesijásnak ma volt munkája. Budít mert valahol. Amikor ment hazafelé, a korcsma előtt belekötöttek, mert bűdös. Eszükbe jutott a vicc. Egy részeg leköpte. Aztán egy másik is. Senki se védte meg. Röhögtek.”* A csirkéket Mesijás nem szereti, mert bántják egymást. Az elbeszélő párhuzamot von a falubeliek és a csirkék között a kiközösítés miatt, leírja egy emlékét, amikor a tyúkok széttépték egy társukat. Ezek alapján (is) párhuzam vonható Mesijás és az elbeszélő közé, az egyik az emberek latrináját tisztítja, míg a másik a tyúkólakat. Borbély összemossa a Messiás alakját Mesijással, a falubeliek nem tudnak különbséget tenni a kettő között, hiszen csak

írott alakjuk között van eltérés. A falubeliek megelégszenek Mesijás szolgáltatásával, azaz a latrina kikotrásával, de a család sokkal inkább várja a Messiást, valami csodát, ami megváltoztatja az életüket, vagy legalább értelmet ad neki. Ez az alak a zsidósághoz köthető, Mózsai elüldözésekor is ezzel viccelték meg a családot az éjjeli kopogásoknál. Azonban sem a család, sem pedig az elbeszélő nem tudja pontosan, hogy mihez köthető a Messiás alakja, várásához játék társul csupán, hiszen hitük sem valós. A falubeliek elszalasztották a megváltás lehetőségét, a család pedig nem tudja, hogy pontosan mire vár, ezért a várakozás motívumában is pusztán a megváltás lehetőségének hiánya jelenik meg.

Ami számomra megbontja a kötet egységét és struktúráját, az az, hogy az utolsó pár emlék már nem az eddigi elbeszélői nyelven íródott. A gyermeknyelvre jellemző tómondatok helyett, amelyek az ítélet nélküli rögzítést tették lehetővé, megváltozik, összetett mondatokat kezd használni az immár felnőtt narrátor. A nyomasztó hangulatú, magába szippantó mű elveszíti ezen tulajdonságait, számomra túl nyílttá és erőltetetté válik a bekeregetni való alaprajz metaforája, amely hiteltelenül ábrázolná a faluban eltöltött tizenhárom évet. Ahogy a szövegbe nem illőnek találom azt is, ahogy a végén megkérdőjelezi azt a szabadságot az elbeszélő, amely pusztán az igénytelenségben és az ideiglenességben jelentkezik.

A kötet erőssége a nyelvezetében van, az ítélet, ítélezés nélküli tényekben és állításokban, a szentelen rögzítésben, ami még egy zoofil jelenetet is érzelemmentesen ábrázol, az olvasóra bízva a megbotráncozást. Azzal, hogy mindezt egy gyermek szemszögéből írja, még erősebbé teszi az adott képeket, hiszen nem kell értelmeznie őket, a befogadó saját maga dönti el, hogyan viszonyul az adott jelenethez. Az, hogy kiemeli a fülszövegben, hogy a helyszín valós, valamint életrajzi vonatkozású is a könyv (például a szerző gyermekkori képe kerül a fülszövegbe), elmossa a határvonalat fikció és valóság között, ami folyamatosan arra készíti az olvasót, hogy azon gondolkodjon, mi lehet igaz, és mi pusztán kitaláció.

Borbély Szilárd kötete olyan problémákat mutat be, amelyek mindig aktuálisak, a mélyszegénység mellett a lelki szegénységet, a szó által való meghatározottságot és ennek emberek életére való hatásait. Az emlékezés fontosságát, valamint azt, hogy mennyire meghatározzák az ember életét, hogy mely emlékek maradtak elevenek, és melyeket felejtett el.

„A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Tokos Bianka

BORBÉLY SZILÁRD: NINCSTELENEK

Borbély Szilárd: Nincstelenek. Kalligram, Budapest–Pozsony, 2013.

Borbély Szilárd 2013-as Nincstelenek című regényét az eddigi kritikák nem „egyszerű és tiszta” irodalomként definiálják, hanem kortörténetként és szociográfiaként, és a szocioregény műfajába sorolják. „A szabadság hiányának regényeként” (Krusovszky Dénes) is nevezett művet egyesek kellemetlennek és szorongatónak tartják. Értelmezésemben is hasonló megállapításokra jutottam.

Amiről először érdemes beszélni, az a regény nyelve. Az olvasónak nincs olyan érzése, hogy 2013-ban íródott regényt olvas, inkább a XIX. század végére, a XX. század elejére utazunk vissza, Mikszáth és Móricz „parasztragédia” nyelvét imitálva. A fiú, aki egyszerre elbeszélője és lakója a falusi világnak, a nyelvi minimalizmus eszközein keresztül szólal meg, az általa használt nyelv feltáró, megmutató, kijelentő jellegű, de ez a nyelv már nem terjed ki arra, hogy értelmezzen, magyarázzon is. Ugyanakkor mégis beavató abban az értelemben, hogy az elbeszélő folyamatosan kétféle nyelvet használ, egyrészt köznyelvet, másrészt a saját falujának nyelvét, szókincsét is megmutatja: „Ha nagyon rosszkedvű, elmegy a kocsmába. Mi korcsmának mondjuk”. A regény kezdeteitől „furcsán” viselkedik ez a nyelv. Mintha direkt nem tudna semmi szépet felmutatni, megmutatni, mert, ha ilyennel találkozunk, az azonnal feloldódik valami rútban, nem odaillőben, például az anya fészülködését lírai hangon kezdi mesélni: „Anyámnak napközben kontyban van a haja. Ha leereszti, akkor éjszaka lesz. Én szoktam fészülni. Szeretem fészülni. A szarufésű széles rései között siklanak a csillogó szálak.” Ezt az idillikus képet a következő mondatokkal azonban azonnal le is fokozza: „A szarufésűtől undorodom. Leölt állatokra emlékeztet. Mindig fekete kosz van a résekbe ragadva. A zsiros korpa és por rakódik le, az tapad így össze.” Profán és esztétikus együtt szerepeltetése még számtalan esetben előfordul: így fér meg egymás mellett az esthajnalcsillag szép látványa és az öklendezés, vagy Máriaának a tyúkhöz való hasonlítása. Ezt a nyelvet pedig folyamatosan „bevonja” a Sartre-tól is ismert és ahhoz hasonló undor, valamint a Móricz-tól, Thomas Manntól vagy Ottlik-tól is ismerős sár és hó motívuma is előkerül, azt példázva, hogy ebből a világból nincs menekvés.

Az olvasó azonban nem „tiszta” áldozatokkal találja magát szembe, hanem azok erkölcsi romlottságával is szembesül: az anya néhány nyugodt pillanatától eltekintve gonoszként mutatkozik meg: „Anyám nem hagyja abba, végigmondja az egészet, kegyetlenül. Néha valamelyikünket

megver”. A fiú is ugyanolyan gyűlölettel tekint testvéreire: „Szép vagy, mint a segg szüretkor – így szoktam csúfolni. (...) Gyűlölöm a nővéremet.” A más lények, emberek iránti gyűlölet képes eljutni a gyilkolás gondolatáig is: „Igenis, vegyétek tudomásul, le foglak lúni titeket! Kiviszlek a temetőbe és eltemetlek. Akkor majd nem fogtok rajtam röhögni.”

A regényben megtörténik a szabadság hiányának felismerése és kimondása: „Anyám meg azt mondja, hogy mi még mindig rabok vagyunk.” És megszólal a menekvés vágya is: „El fogunk innen menni, az Isten kivezet.” A gyerekek álmodoznak hegedűről, filctollról, szép ruháról, de esélyünk sincsen arra, hogy bármilyen álmuk megvalósuljon, akár csak a felemelkedésük, kijutásuk ebből a világból, erről a falu gondoskodik; „Ha észreveszik egy gyereken, hogy okos, akkor pálinkás kenyeret adnak neki. Cukrozott borral itatják, hogy elbutuljon.” Ebben a világban szükségessé válnak kapaszkodók, amelyek a bizonytalan létállapotban állandóan rendelkezésre állnak, kiszámíthatók – szó szerint: a számok (itt szintén eszünkbe juthat Esterházy Péter, Ottlik, de legfőképpen Musil Törlessje), amelyek minden helyzetre, helyzetben alkalmazhatók: „A nővérem az egyes. Én vagyok a kettes. (...) Amikor hét tojás van, annak örülök. A hetes számot szeretem. Meg a hármat. (...) Harmincegy év van köztünk. A harmincegyet nem lehet osztani, mert csak magával osztható. (...) A végtelen nem osztható semmivel. Mert Egyetlenegy.” A számokon, mint biztos pontokon kívül, a kiszolgáltató helyzetben mindig „lehetőség van” a sétára és hallgatásra: „Megyünk és hallgatunk. Valahová mindig megyünk és közben hallgatunk.” Isten és a hit mindkét oldala megjelenik a műben, s ennek is jellemzője lesz kétoldalúsága, néha ugyan érvényre jut az igaz hit („Isten megszabadít bennünket”), másrészt ennek a világnak csak egy olyan Messiás jut, akinek még saját nyelve sincsen: „Mesijás megáll és mosolyog. Nem mond semmit. Csak áll.”

Ezekből a megállapításokból is feltűnhet, hogy Borbély Szilárd regénye nem az a fajta, ami újraolvasást kíván. Az adott világot világosan tükrözi elbeszélhetőségének nyelve. Már első olvasásra is érthetővé válik minden. Talán túlságosan is.

Petneházi Gábor

SÖTÉT DEPRESSZIÓ ÉS VILÁGOS TÁRSADALOMKRITIKA

Szimin Behbaháni: Elhagyott szentély.

PEN Club – Pluralica, Budapest, 2013.

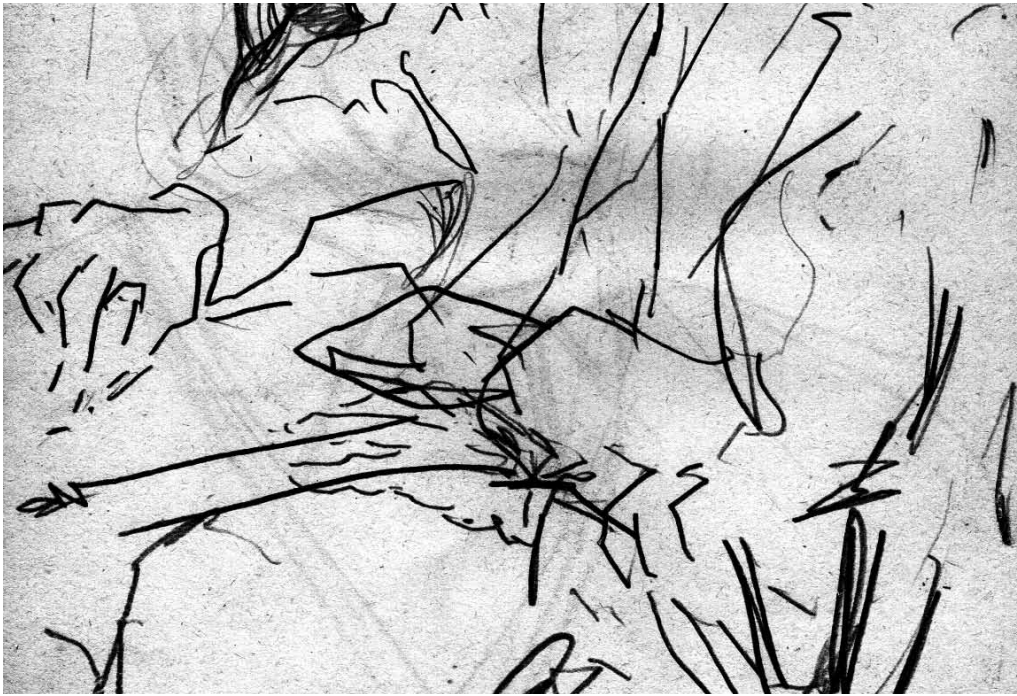
Európai ember számára Irán egy olyan zárt világ, ahonnan csak kevés hír, és még kevesebb olyan szellemi produktum ér el egy átlagos nyugati kultúra-fogyasztóhoz, amely az aktuális hatalmi és politikai célzaton túlmutató, mélyebb és állandóbb tartalmat közvetítené. Pedig, ha jobban belegondolunk, Irán jelenti azt a magasan fejlett, szomszédos kultúrát, amely kezdeti zenitjére a miénkkel egy időben jutva, egyrészt a legnagyobb fenyegetést is gyakorolta hellén és római civilizációkra, másrészt, miután a muzulmán tömbbe olvadt, azon belül egykori nagyságára büszke különállását megőrizve, ismeretlenségében is oly ismerős, idegenségében is oly közeli maradt számunkra. Úgy tűnik, mi magyarok (véletlenségből, földrajzi helyzetünkéből fakadóan, avagy keleti gyökereink miatt) a két kultúra közötti közvetítésben valamiképpen mindig kezdeményező szerepre törekvünk, igaz, ez alatt nem valamiféle állandó figyelmet, hanem sokkal inkább egy olyan rezonánságot kell értenünk, amely többnyire a kor átlagos színvonala fölött volt képes a perzsa művészet és irodalom befogadására és értő tolmácsolására.

Az arab hatásra kifejlődött közép-perzsa irodalom értékeit Európában a romantika fedezte fel, (bár nem annyira közismert, de) nem utolsósorban Reviczky Károly Háfiz-kötetének is köszönhetően, aki a XIV. században élt perzsa költő-géniusz tizenhat ghazalját latin fordításban, terjedelmes bevezetővel és jegyzetekkel ellátva 1771-ben adta ki. A formának és költői nyelvnek a perzsában meglévő, más nyelvre átfordíthatatlan egységét Reviczky (jó formaérzéssel) latin fordításaiban a Horatius által is használt anakreóni strófával igyekezett érzékeltetni. A melankólia, örvénylő mélységű pesszimizmus, kilátástalanság és borongó kedély ugyanakkor formától függetlenül, Kölcsey óta a magyar irodalomnak is egyik vissza-visszatérő motívuma: amint Szörényi László kötetben közölt tanulmányából kiderül (*Perzsául a magyar költészetben*, pp. 95-105), a perzsa költészet értő olvasása ebben nem kis mértékben ludas. Elég, ha az alábbi két idézetet egymás mellé tesszük, megértjük, miről is van szó:

Minden órám csüggesztő magányom
Néma csendén bűnnek szentelem

Volt boldogságom tűnt helye jegesen mar éget
Mint görcsös rögöt zár magába az örökélet

Az első két sor Kölcsey Ferencről, a második ellenben Szimin Behbaháni kötetének címadó költeményéből származik (*Elhagyott szentély*, p. 29). Behbaháni élete, ahogyan a kötetben közölt

önvallomásából, 1992-ben írt, *Sorsomról* című, rövid önéletrajzából (pp. 65-77) kiderül, nem volt mentes sem drámai konfliktusoktól, sem fájdalmas lemondásoktól. Édesapja, Abbász Khalili, a nyugati típusú regény egyik első művelője hazájában, köztisztviselőként álló író és közíró volt, édesanyja pedig szinte „csodaszámba ment” kortársai között a legrikábbnak számító, páratlan műveltségével. Vélhetően megalkuvást nem tűrő személyiségét is tőlük örökölhette, aminek köszönhetően élete során nem kevés megaláztatást kellett elviselnie.

Magánéletéről, világnézetéről, személyes sorsának alakulásáról versei a legárulkodóbb dokumentumok. Ezekből immár egy nagyobb csokornyit (szám szerint huszonnét) magyarul is olvasható. Nem titok, hogy a kötet a tavalyi Janus Pannonius-díj átadására készült, a körülmények ismeretében túlzás nélkül állíthatjuk, hogy rohammunkában. Elsietettség azonban sem a külsőn sem a tartalomban nem érzékelhető. A rendkívül ízlésesen kötött és szedett könyvecske minden lapját számos kéz csiszolta-gondozta tetszetősre. A fordításokat nyolc hazai költő jegyzi, akik az ELTE iranisztikai tanszékének munkatársai által készített nyersfordítások alapján készítették el a maguk vers-verzióit. Verset fordítani természetesen mindig szinte „a lehetetlennel határos vállalkozás” (Szócs Géza: *Szimin Behbaháni első magyar kötetéről*, pp. 105-106). Ez egy olyan szigorú kötöttségekkel rendelkező irodalmi tradíció esetében, mint amilyen a perzsa, fokozottan érvényes. A gúzsba kötve táncolás művészetébe, vagyis a perzsa irodalom és költői nyelv fejlődésébe, illetve alaptörvényeibe Jeremiás Éva tanulmánya enged bepillantást (*A perzsa vers*, pp. 77-95).

Meglehet, kevés ez a huszonnét költemény. Meglehet. A távolság a magyar és perzsa irodalom között, a fent kifejtett rokonság-érzés, vagy rezonancia ellenére még mindig óriási, azonban a két kultúrát elválasztó falon egy-egy hasonló kis kötet csupán egy piciny ablakot jelent, amin keresztül láthatunk és láttatni engedhetjük magunkat. Az mindenesetre bizonyos, hogy ezen a mostani kis ablakon élénk tárulok, illetve a rólunk feltáruló látványban a legkisebb szégyellnivaló sincsen, és méltó folytatását jelenti a Reviczky által megkezdett sornak. Kövesse még sok ilyen.

Császár Alexandra

MÍTOSZOK ÉS RACIONÁLIS ÉRVEK

Madarász Imre: Romantikus Risorgimento. Olaszország alapító mítoszai.
Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013

A *Romantikus Risorgimento* Madarász Imre a Hungarovox Kiadó gondozásában megjelent „mítoszgyűjteménye”. A kötet az *Olaszország alapító mítoszai* alcímet viseli. A neves irodalomtörténész a XVIII. és a XIX. század mítoszvilágát idézi fel, mely nem áll ellentétben az ész hatalmával. Az olasz egység születésének idején újjáéledő legendák szorosan fűződnek a történelmi valósághoz, a kontrasztok ellenére egymástól elválaszthatatlanul jelennek meg, s gyakran két mítosz között is ellentmondás van. E könyv lapjain Madarász egy-egy mítoszt kiemelve fejezetenként különböző ellentétpárokat sorakoztat fel.

„Örökség és forradalom” ellentéte feszül az első fejezetben. „Forradalom az Örök Városban, az Örök Városért.” A szerző felidézi Róma korábbi fénykorait: az ókori város és keresztény Róma példátlan nagyságát. Madarász kiemeli, hogy a Risorgimento „forradalma” ezeknek a magasztos időknek a nyomát akarja követni, nem a korábbi aranykorok mintájára akarja formálni a „harmadik Rómát”, csupán a múlt sugallatára volt szüksége feladata teljesítéséhez. Mindezt irodalmi példákkal is alátámasztja. Többek között Vittorio Alfierit, az 1700-as évek egyik legnagyobb olasz költőjét említi, illetve Giovanni Spadolini *Akik megteremtették Olaszországot* című művét, s Giuseppe Mazzinit, aki „a legmagasabb szinten képviselte a »harmadik Róma« egyetemes örökségének és nemzeti-forradalmi megújulásának szintézisét.”

A második fejezet az *Elsőség és rabság* címet kapta. A Risorgimento legjelentősebb alkotása Silvio Pellico *Börtöneim* című 1832-es műve. Madarász felteszi a kérdést: „De hogyan válhatott egy börtönkrónika bibliájává a Risorgimentónak?” S rögtön meg is adja a választ: „... a rab író sorsa és vallomása Itália rabságát szimbolizálta és fejezte ki.” Az ébredező Itália az egykori elsőség nyomait véli felfedezni a sorok között, mely felébreszti öntudatát. A rabságmotívum mellett

megjelenik a holtak kultusza is. Madarász Ugo Foscolo 1807-ben írt verséből, *A síremlékekből* idéz: „A bátrak lelkét nagy tettek gyújtja / a bátrak sírja.” Madarász felhívja a figyelmet e mű fontosságára: a költemény hazafiságra intette a nemzetet.

A harmadik fejezet nem véletlenül kapta az *Önerőből és Európával* címet: a szerző azt taglalja, hogy az olasz egység megteremtését saját erőfeszítésekkel vagy más népek segítségével által kívánják-e elérni. Az olaszok kezdetben még „megváltójukként” dicsőítik Napóleont, később azonban árulóként gondolnak rá – emeli ki Madarász. 1848. március 23-án hangzik el az „önerőre való támaszkodás” jelmondata: „*L'Italia farà da sé*”, magyarul: „Itália maga csinálja meg”. Az egység létrejöttében azonban nemcsak az önerő játszik végül szerepet: a nemzetközi szinten folyó harcok, események szintén hozzájárulnak.

A következő fejezet a *Nemzeti felkelés és függetlenségi háború* címet viseli. Ebben a részben arra a kérdésre hívja fel a figyelmet Madarász, hogy miként kívánják kiharcolni az egységet. „Aktív forradalommal” vagy a legerősebb állam, Piemonte „szuverenitását kiterjesztő piemontizációval?” Az irodalomtörténész a középkori legnanói csatát idézi, amelyből a Lombard Liga győztesként került ki, s a „Liga diadala a Risorgimento olvasatában az (észak) olasz összefogás erejét példázta...”

Madarász külön fejezet szán az egyház és császár kapcsolatának, a Dante-korabeli helyzetet is idézve, s kiemeli Giuseppe Garibaldi alakját, akit a nemzet azért tisztelt hőseként, mert „a pápa és a császár – Róma zsarnokai – fölött egyszerre aratott diadalt”. Az *Egység és sokféleség* című részben egy, a nyelvet érintő paradoxon kerül előtérbe: a dialektális költészet virágzik, miközben az egységért küzdenek. A következő fejezetben pedig a romantika két meghatározó jegyére, az individuum központi szerepére és a hősök megbecsülésére hívja fel a figyelmet. Kiemeli Ippolito Nievót, aki műveiben „összeforrasztotta az egyéni és a nemzeti heroizmust”.

A *Vátesz és katonaköltő* című részben Madarász az irodalom nemzetegyesítő erejére helyezi a hangsúlyt. Garibaldi-t idézi: „Olaszország megteremtését jórészt költőknek köszönhetjük.” Mazzini „az Olasz Nemzet Prófétájának” nevezte Dantét, mert ő az, aki megteremti a közös nyelvet. S kinek az érdeme, hogy Dante és a váteszek megjelennek az irodalomban? A már korábban említett Vittorio Alfierié. Madarász felhívja a figyelmet a két költő közötti párhuzamra: Alfieri váteszként magasztalja önmagát, s „éppúgy vátesze lett az új kornak”, mint Dante a saját korában. Mazzinit és Petőfit idézi, akik századuk költőit tartják a nép vezetőinek. A látnokköltőket felváltják a katonaköltők, akik „két fegyverrel tusáztak egy ügyért: tollal és karddal”. Közük Goffredo Mameli, az olasz himnusz szerzője, aki költőtársaival együtt „meghalt költészete eszményeiért”.

Egy fejezetben Madarász arra világít rá, hogy az olasz egységet létrehozók „nem elsősorban államférfiak voltak, nem hivatásos politikusok”, hanem proféták. A könyv utolsó fejezete pedig, mely az ideális és reális ellentétére épül, mintegy szintézise az egész műnek. Az ideális és a reális harca leggyakrabban ez utóbbi győzelmével ér véget. Az ideális pedig a saját világában marad fenn: „az irodalomban, a mitológiában, a hálás utókor emlékezetében, a földi öröklétben”. A Risorgimento, az olasz nemzeti egységért folytatott küzdelem „arra mutatott lelkesítő példát, hogy győzhet az eszme a valóságon, a valóságban...”

Madarász művében újra és újra visszatérő történelmi és irodalmi személyiségek, események közötti összefüggések bemutatásán keresztül, különböző nézőpontokból világít rá a Risorgimento korát meghatározó tényekre és a valóságot átszövő, újra feléledő mítoszvilág jelentőségére.

Barlog Károly

**„MI SZÉP, MI GYÖNYÖRŰ
EZ EGÉSZ REGÉNYES VIDÉK!”**

Kovács Emőke: A régi idők Balatonja. Egy különös táj különös története.

Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2013

Némileg talán eretnekségnek hangzik, mégis kijelentem, hiszen jó, ha a recenzióíró nyílt lapokkal játszik: néhány évvel ezelőttig folyópárti voltam. Úgy gondoltam, ha víz, akkor Tisza vagy Duna – gondosan ügyeltem arra, hogy olyan vizek mentén rendezkedjem be, amelyek mozgásban vannak, valahonnét tartanak valahová. Aztán egyszer csak itt találtam magam, a Balaton déli partján, pár kilométerre *Isten boldogságtól elejtett könnycseppjétől*, Balatonendrédén, és megkötözte szívem a Nagy Víz – mondhatni, tengerre találtam a *tengertelenségemben*¹. Kovács Emőke cikkei, tanulmányai pedig abban voltak/vannak segítségemre, hogy megismerjem ezt az egzotikus, méltán figyelemre méltó világot.

Éppen ezért nagy érdeklődéssel vártam a szerző legfrissebb, 2013-ban megjelent könyvét is, *A régi idők Balatonját*, mely nemcsak azért fontos, mert továbbviszi a Balaton múltjáról és jelenéről szóló diskurzust, hanem azért is, mert egyszerre esztétikai élményt nyújt olvasójának. Célja ez ennek a könyvnek: mint ahogy az a bevezetőből kiderül, majd később tapasztalhatjuk is, egyszerre szólítja meg a szakavatott olvasót és azokat, akiket elsősorban a Balaton szeretete vezérel abban, hogy kézbe vegyék a Magyar Tengernek eme hasznos kalauzát.

A kötetet a szerző két nagyobb fejezetre tagolta: az első, terjedelmesebb fejezet egy tudományos igényű megírt szöveg (tanulmány), ellátva megannyi lábjegyzettel, a forrásmunkákra való hivatkozásokkal. A szerző a könyv elején megjegyzi, hogy ez a tudományos munka első kötete, *A 19. századi Balaton világának*² kiegészítése és újraértelmezése. E fejezet a Balaton múltjába nyújt rész-

1 Ártatlan irodalmi áthallás.

2 Kovács Emőke: *A 19. századi Balaton világa*. Széphalom Könyvműhely, Bp., 2007

letes betekintést. Rendkívül megkapó volt számomra ennek a történeti munkának az irodalomra való – hogy így mondjam –

érzékenysége. Persze, tudjuk azt, hogy az irodalom a történeti vizsgálódások során rendkívül hasznos lehet, mégis itt egy „új” irodalmi (tér)kép rajzolódhat ki az irodalmárok számára is – egy olyan irodalom képe, melyet a tó, mint kanonizáló erő szervez egybe. Olyan nevekkkel, olyan alkotásokkal találkozhatunk ezekben a gondosan megírt lábjegyzetekben, akik már kezdenek kikopni a(z irodalmi) köztudatból, vagy talán már teljesen eltűntek onnan. Csak néhányat említenék meg ezek közül: Fejér Antal, Pálóczi Horváth Ádám, Dukai Takách Judit, Vachott Sándor, Garay János, Bártfai Szabó László, Mailáth János.

Egy nemzetnek is fokmérője lehet az, hogy milyen erős, színvonalas irodalmat képes létrehozni, ugyanígy egy tó fontosságáról, kulturális, társadalmi, gazdasági etc. szerepéről is sokat elárul az, hogy milyen mértékben szolgál a szépirodalom anyagául. És akárhogy is, a Balaton irodalma, „művészeti lecsapódása” rendkívül szerzteágazó, gazdag. Bár minőség tekintetében tapasztalhatók különbségek, de ennyit ez a téma igazán megenged magának. Sőt! Az irodalomtörténet-írás is megengedhetne magának egy alapos vizsgálódást e téren – nyilvánvalóan nem szenvedne hiányt „izgalmakban”.

Természetesen nemcsak irodalmi vizsgálódásai miatt fontos ez a tanulmány. (Nálam ez inkább csak feltételes reflex, hogy mindenben az irodalmat veszem észre elsőként.) Azok számára is komoly információs tárház, akiket elsősorban a balatoni hajózás története, a déli vasútvonal kiépülése vagy a balatoni fürdő kultúra érdekel – s ha már *kultúráknál* tartunk, hevenyészett felsorolásunkban a borkultúrának is kínálkozik némi hely.

Kovács könyve számomra egy kicsit *értelmező szótári* szereppel is bír, mert hatására sokban változott bennem az a Balaton-kép, amit idekerülesemkor kialakítottam, és ittlétem folyamán folyton alakígtattam magamban. Nemrég – és e könyv hatására – jöttem rá például arra, hogy az a hajó, amellyel négy éve átkeltem Balatonfüredre, a Helka, tavaly ünnepelte a százhuszonharmadik születésnapját. A Kisfaludy gőzös történetét bemutató alfejezetben citált részletek továbbá bizonyosságul szolgálnak arra, hogy legnagyobb tavunkat, a Balatont tengernek nevezni nem fellengzősség, hanem objektív eseményekkel alátámasztható tény. Figyeljék csak meg az *Életképek* 1847-dik évi 8./8. számában olvasható részletet: „... este felé vihar támadt, a Balaton haragos habokat vert, s egy-két gyöngye idegzetű hölgy a tengeri betegség előjeleit érzé...” (64.) Ahol tengeribetegség van, ott bizony lennie kell tengernek is – tehetnénk hozzá viccesen.

S talán ami szintén megkapó lehet az olvasó számára, az a téli Balaton világot bemutató fejezet. Persze a tengerek, így a Pannon Tenger is, elsősorban mindig a nyár színeit, ízeit, hangulatát, a szikrázó napsütés játékát a fodrozó vízen, esetleg egy nyamvadt tejfölös lángosért való, órákig tartó sorban állás emlékéit idézheti fel bennünk, de az igazi rajongók számára érdekes lehet ez a holtában is szép táj. (S itt engedelmükkel pofátlanul szúrom be a poézistól erősen átítatott, szubjektív recenzióírói véleményt, hogy én magam is épp az őszeit és téli csöndjeit szeretem leginkább ennek a különös tájnak.) Nem csoda tehát, hogy ismert, nagy íróink közül Jókai Mór prózájában, Csokonai Vitéz Mihály lírájában is jelen van mindez.

Kovács Emőke könyvét olvasva már az első bekezdésekből kitűnik, hogy a történetészt a Balaton nemcsak úgy érdekli mint vizsgálódásainak tárgya – ennél sokkal fontosabb számára. Egyáltalán nem hanyagolható el a „Kisfaludy Sándortól édesen megénekelte kies vidékhez” való érzelmi viszonyulása, a tó csodálata és szeretete. Ez a bensőséges viszony – számomra – már önmagában is hitelessé teszi ezt a munkát.

3 Kovács Emőke: *Eötvös Károly balatoni utazása*. Tempevölgy (2008) 116-117. p., valamint Kovács Emőke: *Pannon filmek a Pannon Tengerről*. Tempevölgy (2010) 86-89. p.

A kötet második nagy fejezete, mely a *Baltoni mozaikok* címet viseli, két nagyobb lélegzetű esszét – melyekről érdemes megemlítenünk, hogy először a *Tempevölgyben láttak napvilágot*³ –, továbbá újságcikkeket tartalmaz, amelyek a Magyar Hírlap hasábjain jelentek meg az elmúlt három esztendőben. Természetesen érezhetőek bizonyos átfedések a fentiekben tárgyalt történeti munkáival, ám ezeknek a szövegeknek fontos tulajdonsága, hogy erőteljesebben fogalmazódik meg bennük a jelennek szóló üzenet, egyszersmind a jövőre irányuló meglátások, gondolatok.

A *Baltoni mozaikok* tulajdonképpen nem más, mint a sikertörténetek tárháza. E fejezetben olvashatunk a keszthelyi születésű Simon Böskéről, aki - miután az 1920-as évek derekán elnyerte a Keszthelyi Korzó Szépe, a Balaton Tündére, majd pedig a Miss Magyarország címet - 1929-ben első helyen végzett a párizsi Miss Európa versenyen; Belházy Bimbiről, az első nőről, aki átúsztatta a Balatont; és Bódi Mária Magdolnáról, aki világi apostoli küldetést vállalva segített a rászorulókon, s végül igazi szentként halt vértanúhalált a második világháború „alkonyán” - megmentve ezzel nőtársait a Vörös Hadsereg katonáitól. Mindhármuk sorsa megérdemelne egy novellát, ugyanígy a *Pannon tengeri mítoszok* című cikkben foglaltak is szolgálhatnának az irodalom nyersanyagául.

Kvázi-Endrédiéként különös élvezettel olvastam a *Magyar sikertörténet* című publicisztikát, amely egyrészt bemutatja a balatonendrédi Kájel Csipkeház megalapításának és közel száz éves működésének történetét, másrészt hangsúlyozza a hagyományápolás fontosságát, bemutatva egy közösséget, az endrédieket, akik ma, a szénmonoxid-köpenyű huszonegyedik században is őrzik a tradíciót.

Kovács Emőke könyve, *A régi idők Balatonja* rendkívül izgalmas olvasmány, amely a komolyabb érdeklődők számára gazdag bibliográfiájával együtt jó kiindulási pont a vizsgálódásokhoz. Emellett egy rendkívül igényesen megszerkesztett és elkészített, kiváló illusztrációs anyaggal ellátott kiadvány, melyet öröm kézbe venni és birtokolni.

Czinki Ferenc

„VAN EZ A HEPPEM, HOGY MEGÍROM”

Erdős Virág: ezt is el. Magvető Kiadó, Budapest, 2013.

Hogy van mit megírni akár versben, akár prózában (például tárcában) a mai magyar való nem kevés visszásságáról, igazságtalanságáról, és mondjuk ki, tarthatatlan arcátlanságáról, az nem is lehet kérdés. Végző soron ez is az írástudók egyik feladata, nem kis felelőssége, ahogy mondani szoktuk. Az már sokkal inkább kérdéses, hogy ezeknek a szövegeknek mi az igazi, jól működő közege, közlésre alkalmas felülete? Mivel nagyon sok esetben a napi friss hírekből táplálkoznak, egy-egy közéleti-politikai esemény a kiindulópontjuk, így a napi- vagy hetilapok tárcarovata kétségtelenül megfelelő terepnek tűnik, de amint azt Erdős Virág esetében is láthatjuk, még az egykor, a közlés alkalmára prózába tördelt versek sem itt *futják ki magukat* igazán, hanem a világhálón, a közösségi oldalakon. A valódi *azonnaliség* egyedül itt valósul meg, itt jut el a legtöbb emberhez a legrövidebb idő alatt a szöveg, és mivel mélyen közösségi témákról van szó, és szinte mindenki érintett valamilyen módon, így az sem mellékes, hogy ezeken a felületeken, amellet, hogy hamar közkinccs lesz a mű, azonnali visszajelzésre is lehetőség van. Beindul az áhított párbeszéd szerző és olvasó között, még ha ennek meg is vannak a veszélyei. Amint láthatjuk, már javában az első bekezdés közepén járunk, és meg egyáltalán nem volt szükséges leírni azt a szót, hogy *könyv*, ami egy könyvkritika esetében minimum gyanús lehet. Hiszen a fent említetteken túl jelen pillanatban mégiscsak az a legfontosabb talány, hogy miként lehet kritikai szempontok alapján vizsgálni egy olyan kötetet, aminek tartalma, a tizenhárom vers majd' mindegyike, megjárta már a maga útját a világhálón; sorai közösségi tartalommal, dallá, komment-viták tárgyaivá, politikai tüntetések szlogenjeivé váltak? És ha még ehhez azt is hozzávesszük, hogy különböző interjúkból kiderül, a szerző nem is mindegyik szöveget szánta eredetileg nyomtatott közlésre, akkor végképp használhatatlanná válnak hagyományos kritikai-elemző módszereink.

A kötet ugyanis a szerző és valószínűleg a kiadó szándékai szerint sem olvasható, vizsgálható csupán a két borítófedél közé szorított szöveganyagként, zárt egységként, ami az első be-tűtől az utolsóig tart. A mű még kötetben sem tűnik zárt műnek. Kísérletünk, hogy legalább első olvasásra eltekintsünk a verseknek a külvilággal folytatott igen aktív párbeszédétől, már a fülszöveg olvasásakor megbukik, hiszen ez esetben sem hagyományos szerkesztői ajánlásról van szó, hanem szinte biztosra vehetően a közösségi oldalak kommentjeiből látunk egy válogatást, a „komcsimutyi”-től kezdve az „ütős”-ön át egészen odáig, hogy „na most elbögtem magam”. És ami a legérdekesebb: „loptam, ha nem baj :)”. Ez utóbbi hozzászólás jól megmutatja, hogyan váltak a versek egyes sorai, rímei lakossági szlogenekké.

De akkor mi a helyzet egy kötetbe zárt, közkinccsé vált gyűjteménnyel, mi történik, ha megfosztjuk a szövegeket a napi, közéleti kapcsolódási pontjaiktól, miközben azért végig szem előtt kell tartanunk, hogy továbbra sincs másról szó, mint nyomtatásban megjelent, kötetbe rendezett versekről?

Kezdjük talán magukkal a szövegekkel egyenként, hiszen a kötet egészének megítélése jóval bonyolultabb kérdésnek tűnik. Ezekben a versekben Erdős Virág folytatja a (részben) már *A Trabantfejű nő* című kötetben kialakított nyelvi struktúrák tökéletesítését, csúcsra futtatását; bizonyos pontokon, és bizonyos mennyiségű szöveg elolvasása után viszont, úgy tűnik, alkalmi *túlhasználását* is. Ne legyenek kétségeink, a gyermeknek szóló versek pontosságát, egyszerűségét és mégis varázslatos mélységeit idéző nyelvhasználat döbbenetes kontrasztban mutatja meg témáját, a mai Magyarország hétköznapijainak brutalitását, kietlenségét, voltaképpen tarthatatlan minőségét, közhangulatát. Mi sem áll távolabb a mesék világától, a gyermeki nyelvi-szociális eszmélés csodájától, mint az Erdős Virág által felvázolt ország kirekesztettjeinek mindennapi vergődése, lopott mondatai, végső soron versbe szedett segélykiáltásai. Sőt, Erdős közös bűnökről és közös felelősségről is beszél: „hagytam, hogy pokollá / tegyék az életét / hagytam, hogy röhögve / kérjék a / bérletét” - áll az *én vétkem* című versben, és ezt az élethelyzetet nehéz volna nem átélni, ezzel az üzenettel nehéz volna nem egyet érteni. A zárószakasz pedig valódi programverssé teszi a szöveget: „ott álltam pénztárca / mobil a zsebbe / bedugtam tövig az / ujjam a / sebbe / láthattam láttam is / mindent és mégis: / hagytam hogy hagyjatók / hadd hagyjam / én is / én vétkem én vétkem én igen nagy - / hagytam hogy így legyen / de te / ne hagyj”. Erre akár sokan mondhatnák azt is, hogy naiv, lehetetlen elgondolásnak hangzik, mert a dolog nem ilyen egyszerű: a kis segítség nem segítség, egy egész ország problémáit nem tudom egymagam megoldani, miért én kezdjem?, a politikusok tehetnek róla, nekem is alig jut, és a többi jól ismert érv és önfelmentés. De mégis mitől gondolunk naivnak egy ötletet: attól, hogy lehetetlen, vagy attól, hogy nem akarjuk? Erre persze nincs válasz. Egyébként Erdős Virág sem válaszokat keres, mert a versnek nem is az a dolga, hanem kérdéseket tesz föl. És noha honatyáink nyilatkozataiból már jól tudjuk, hogy állítólag a gazdagok és szegények lehetőségei nem összehasonlíthatóak, egy minisztérium büdzséje nem összevethető egy hajléktalanszálló éves költségvetésével, a *na most akkor* című, alapvetően összehasonlításokra épülő vers ezzel szemben olyan példákat hoz, amelyek sokkal egyszerűbbek, hétköznapiabbak az újságok véleményrovatában felmutatott, a köztudatba alaposan beépült problémáknál, ennél fogva túl is mutatnak azokon: „ki merengjen el egy régi / feudális szokáson / kit érjenek állítólag / kisebb bolti lopáson”. Vagy ugyanitt: „ki locsoljon Courvoisier / konyakot a kivire / ki gondoljon tehetetlen / haraggal a gyivire”. És valljuk be: még akkor is, ha fogalmunk sincs, milyen is az a Courvoisier, vagy pontosan minek a rövidítése a GYIVI, ebben a pillanatban kezdjük el gyűlölni e bizonyos konyakot, meg azt is, aki issza.

A nyelvezet és a téma ellentétére épülő vershelyzet tehát működik, hatásos, a képek egyszerűek, erősek, hiszen azoknak is kell lenniük. A kérdéseknek, a fölvetéseknek, tehát maguknak a verseknek nyilvánvalóan nem (elsősorban) a gyönyörködtetés a céljuk. Talán éppen emiatt is fordulhat elő, hogy a kontraszt időről időre túl nagyra sikerül, a formából adódó rímkényszer és az állandó összehasonlítások keresése bizonytalan megoldásokat, túl tág asszociációs tereket, és ezekből következően, még a gyerekverseket megidéző szövegben is nehezen elfogadható rímpárokat hoznak létre: „kit várjon a boldogság kék / tengerén egy bárka / kit viszont a vácrátóti / köztemető árka”. Másutt pedig: „fővárosnak meg a vidéknek / szőljatos légszi a budiknak is / meg a bidéknek”; vagy: „zuzmóknak harasztoknak / nagyokat álmodó szegény kis / átbaszott parasztnak” (*szőljatos légszi a*). Még az egyébként nagyszerűen sikerült *én vétkembe* is becsúszik ilyesmi: „hagytam hogy börszikké / legyen a bánat / hagytam hogy bringával / hajtson a / fának”. Ezek olyan fölöslegesnek tűnő betoldások, amelyek ugyan nem gyengítik az üzenetet, de a versnek, a kötetnek nem tesznek kifejezetten jót, és hát ne felejtjük el, továbbra is versek gyűjteményéről beszélünk.

Ezzel pedig válaszoltunk is az első bekezdésben fölített kérdésre. A könyvet valóban Erdős Virág soron következő verseskötetként kell kezelnünk, hiszen semmilyen alcím, műfajmegjelölés vagy kiegészítés nem utal arra, hogy az *ezt is el* rendhagyó kiadvány lenne. Ugyan a tartalma mondható részben aktuálpolitikainak, közéletinek, kifejezetten 2013-as látletnek, ám a szerző és a kiadó is látszólag arra törekszik, hogy a kötet egésze függetlenné váljon a napi aktualitásoktól, és általánosságban szóljon a rendszerváltás utáni Magyarország történetének jelen szakaszáról. Erre utal, hogy a nyitóvers, a *van egy ország* felvezetéseként már csak ennyi olvasható, „egy népszavazás margójára”, tehát az eredeti megjelenéshez képest eltűnik a konkrét dátum és a helyszín megnevezése. A vers ezzel kilép a napi hírek közegéből, akárcsak a *Ma* című. Ebben az esetben „egy kilakoltatás” az apropó. A szerkesztői/szerzői szándék tehát egyértelmű, a verseknek nincs szükségük a konkrét újsághírek, a közéleti események kontextusára, önmagukban kell megállniuk, általános problémákra és állandó értékekre (vagyis azok hiányára) hívják fel a figyelmet. Ez több esetben működik is, ám kérdés, hogy a jövő olvasójának mit mondanak majd az ehhez hasonló sorok, „ha majd nem lesz elegáns a / másik felet / kitakarni”, hacsak nem látja meg bennük a mindenkori autoriter hatalmak munkamódszerét. Ám nem is a konkrét aktuálpolitikai kontextus hiánya tűnik fel igazán, hiszen abból kapunk éppen eleget máshonnan, és azt sem tisztünk eldönteni, hogy a már említett jövő említett olvasója mit ért majd meg ebből a gyűjteményből. Ami sokkal inkább hiányzik, az Erdős Virág maga; a közéleti szerző mellett csak kevésbé jelenik meg az a bizonyos lírai én, vagy ha igen, akkor leginkább csak közvetíti az eseményeket. A *Trabantfejű nőhöz* képest ebből a kötetből teljesen kiveszett a romantika, a magánéletiség, a közvetlenség. Csak mutatóban akadnak benne olyan pillanatok, mint a *A legszebb vers* lírai-humoros Balaton-túrása, vagy a *Téli tájkép korcsolyázókkal*, ám még ez utóbbiba is becsúszik azért egy utalás a Múcsarnok-beli Bukta Imre-kiállításra. Persze lehet azt mondani, hogy ilyen most ez az ország, ez most nem a finomkodás ideje, de akkor is: jó volna többet tudni arról, ki az, aki aggódik értünk, ennél fogva tehát értem is.

Nem is az a baj, hogy a közösségi, közéleti és magánéleti kontextusból kötetbe átemelt, lényegében aktuális, néhol pamflet-hangulatú gyűjteménnyé összeválogatott versek majdani olvasója esetleg keveset tud meg a mai Magyarország konkrét eseményeiről, mert azt majd elolvasa máshol, ha éppen érdekli, hanem sokkal inkább az, hogy szinte semmit nem tud meg az elbeszélőről, egy ebben az országban élő költőről, bizonyos Erdős Virágról. Pont arról, aki mindezt elmondja nekünk.

Legény Péter

UGHY ISTVÁN RAJZAIRÓL

Ughy István 1938-ban született Székelykeresztúron. 1957-től a kolozsvári Képzőművészeti Főiskola festő szakos növendéke. 1964-től Szilágysomlyón művészeti vezető, majd Szászrégenben rajztanár. 1975-től a Székelykeresztúri Múzeum munkatársa. 1989-ben áttelepül Magyarországra. Jelenleg Pápán él.

Néhány évvel ezelőtt, mondhatom, majdnem véletlenül találkoztam Ughy István festőművésszel. Figuratív és erősen expresszív képeinek zöme jeleneteket ábrázol, amelyek tagadhatatlan kritikai élel leginkább morális problémákat feszegetnek. Karakteresen túlrajzolt alakjai már magukban véve is létezésük abszurditása elleni tiltakozás, hát még kompozíciókba foglaltan hasonló társaikkal együtt, szinte ijesztő összképet alkotnak. És ahogy szemem-számátva maradt festményei láttán, azonmód beleszerettem Ughy színeibe, formáiba, egész groteszk világába. Vonzó szépségű túlzásnak láttam minden színfoltját, minden vonalát, műveinek minden disszonanciáját. Olybá tűnt nekem, mintha egy XXI. századi Nolde vagy Schiele, vagy Kokoschka képeit láttam volna, melyek nem csak annyiban különböztek a noldéktól, schieléktől és kokoschkáktól, hogy maiak voltak, hanem abban is, hogy William Hogarth moralizáló szellemével, kritikus látásmódjával és érzékenységgel keveredett, izig-vérig expresszív festészet tárult elém.

Persze most nem a festményeiről akarok áradozni, hanem a rajzairól. Bevallom, az itt közlött lapjait, sőt, egyáltalán a rajzait korábban nem ismertem. Hallomásból tudtam, hogy képeinek ötletét tollal vagy ceruzával fölvezolja, szóval, hogy sokat rajzol, de azokat mindeddig nem volt szerencsém látni. Mivel e lapok zömében a festményeihez készült vázlatok, így témájukban is ugyanazok a morális problémák öltenek testet. Ha röviden kell összefoglalnom Ughy témavilágát, akkor jellemzőnek mondhatom, hogy mindig ugyanazt a nagy kérdést teszi föl, és azt a nagy kérdést járja körül műveiben. A kérdés pedig valahogy úgy hangzik: a testi létezés a fontosabb vagy a szellemi valóság? Mi a fontosabb, az ami hasznos, vagy az ami erényes? És folytathatnám a még kifejezőbb fogalompárok felsorolásával, de mindig ugyanarról a nagy kérdéstről van szó, akárhogy fogalmazzunk: ár vagy érték, funkció vagy idea? Nehéz nem észrevenni az *Én társakkal* című lapján a nagy kérdésre adott mélabús válaszát – a művész fejét simogató nő a szeretet és a művészet szimbóluma is egyben; az életet elragadó halál közben görcsösen markolássza a fejét, és mindegy, hogy a testet vagy a lelket tartja fontosabbnak, akár idealista, akár nem, a vég ugyanaz. Pessimista lenne Ughy? Nem hiszem, de talán kissé mélabús.

Nézzük meg a *Dávid és Abigél*¹ című rajzát, amely a Lucas Cranach által fametszetben feldolgozott ószövetségi történet parafrázisa. A jelenet Dávid és Abigél találkozását ábrázolja, a kezükkel érintett palack mindannak az ajándéknak szimbóluma, melyet Abigél vitt Dávidnak, hogy kiengesztelje őt férjének (Nabálnak) gögös viselkedése miatt. Ez a rajz, illetve a mögötte meghúzódó történet ugyancsak morális problémákat jár körül: a gög, az önzés, a bosszúállás, a megbocsátás, illetve

1 <http://www.merenyi.baptist.hu/index.php?m=1892;>
<http://szentiras.hu/SZIT/1S%C3%A1m25>

a házastársi kapcsolat, és a világi javakkal való helyes gazdálkodás bonyolult kérdéseit veti föl. Ughy fölnagyítja a két szereplőt, miáltal a környezet szinte teljesen eltűnik, viszont megjelenik a jobb alsó sarokban egy kutya, talán a hűség szimbólumaként, és így ezzel a szüzsével még tovább erősíti a morális tartalmat. Abigél fejének erőteljesebb kidolgozása esetleg az asszony okosságát hivatott megjeleníteni, gömbölyded testiségével pedig a kívánatos szépségét igyekezett hangsúlyozni. Érdekes, hogy Dávidot népmesei öreg királyként mutatja be, akinek feje körül csillagokat szór a háttérrel jelző falomb, amit sokszögletű glóriának is láthatunk, mintegy ezzel is kiemelve szereplője erkölcsi nagyságát.

Azután nézzük *Don Quijote*-t, a búsképű lovagot, az erények nemes őrzőjét, aki lépten-nyomon harcba száll a gonosszal, és minden hősi tettet Dulcinea szerelméért ajánlja föl. A nagy szerelem, ami megnemesíti a lovag tetteit és persze harci erőt, lelkesültséget ad, elengedhetetlen kelléke a lovagregénynek. Ughy rajzán azonban nem képzeletének hercegnője, a szépséges és erényes Dulcinea áll az elmés nemes lovag mellett, hanem az ő udvarhölgyei. Fejfedőjének díszes tollait igazgatják, szeretettel és gyöngédséggel veszik körül, mintegy a nemes erkölcsök jutalmaként forgolódnak a lovag körül. Tudjuk viszont, hogy az „elmés” jelző itt a mulatságossá torzult képzeletbeli világra utal, hogy Don Quijote illúziókkal harcol, hogy Dulcinea is csupán egy illúzió, az udvarhölgyek nem kevésbé. Így lesz a búsképű lovag története a tiszta erényeket őrző szenvedély karikatúrája, így mutatott rá Cervantes – az 1600-as évek elején – a gyakorlati élet és az erkölcsi eszmék között meglévő nagy ellentmondásra. És ezt a kritikus szemléletmódot fokozza Ughy az udvarhölgyek sokaságával, az illúzió kiteljesedését bemutató rajzával. Hogy mi a fontosabb, a gyakorlati létezés logikája vagy az eszmények logikája? – az idealista számára nyilván az utóbbi, melyben az örök értékek valósága magasán a létezés illúziója fölé emelkedik. Létezik azonban az általános felfogással szembeforduló értelmezés is, amely szerint nem az illuzórikus valóságot, hanem az illuzórikus létezést ostromolja Don Quijote, hiszen számára mindaz

valóságos, amiért küzd, ami ellen harcol, és mindaz illuzórikus, amit Sancho Panza lát, amit az emberek általában látnak. Ha ez utóbbi értelmezést a művészetre vonatkoztatjuk, akkor mondhatjuk, hogy a képi valóság áll szemben a képalkotó elemek illúziójával, a forma áll szemben az anyagok illuzórikus létezésével, hiszen a jó művek sajátja, hogy sohasem az anyagot, mindig a formát látjuk, azt értelmezzük, mintha a hordozó csupán illúzió lenne.

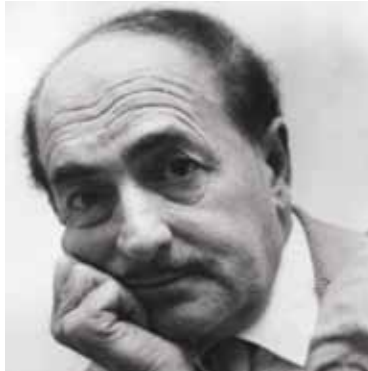
Ughy új fogalmat alkotott a *Pilátiáda* képcímmel, amiről azt mondta nekem, hogy a *Pilátus előttől* származik. A képen egy fiatal nőt állítanak Pilátus elé, hogy ítélkezzen annak bűnösségéről – a kompozíció szerint mi magunk, a nézők vagyunk Pilátus! Sok kacskaringós vonal, a vízszintes párhuzamok mintha azt sugallnák, hogy vonjunk (kacskaringós?) párhuzamot a pilátusi ítélet és a jézusi ítélet között. Mert-hogy egyszer egy házasságtörő asszonyt állítottak Jézus elé, hogy ítélje el, de Ő azt mondta: az vesse rá az első követ, aki bűntelen, vagyis nem ítélte el. Amikor Pilátus elé állították Jézust és a halálos ítéletre vártak, a helytartó azzal védekezett, hogy mosta kezeit, hangoztatta, hogy nem ő ítélte el a bűntelent, hanem a nép. És itt a hangsúly azon van, hogy a tömeg, a sokaság alkotott ítéletet azzal, hogy Pilátus elé hurcolták Jézust, akinek a vesztét akarták. Volt ott akkor még egy rab, Barabás, de őt a római katonák fogták el gyilkosság miatt, őt nem a tömeg hurcolta a helytartó elé – és Barabásnak megkegyelmezett a nép. További kacskaringós párhuzam és elgondolkodtató hipotézis, hogy mi lenne, ha a házasságtörő asszonyt állítanák Pilátus elé? Vajon elítélné őt, vagy mosná kezeit? Ha pedig nekünk kellene ítélkeznünk, miképp cselekednénk? Magam úgy érzem, helytelen lenne büntetlenül hagyni a rosszat, de helytelen lenne az is, ha nem tudnék megbocsájtani, tehát egy olyan erkölcsi dilemma elé állított a művész, amit nem vagyok képes megnyugtatóan kezelni. A feszültség bennem, vagyis bennünk, nézőkben ébred, nem a képen látszik megrajzolva, azaz érintve vagyunk és ez Ughy művészetének nagy erénye, hogy belsőleg érinti meg az embert, nem csak külsődlegesen érdekes, látványos vagy meghökkentő jelenségekkel, hanem értelmi és morális állásfoglalásra késztet.

Ha jól megfigyelik a *keresztről* című lapot, azon Krisztus feje erősen hasonlít a művészre, arcvonásai, kurta szakálla, szúrós tekintet nagyon is Ughyé. És azt is észre kell vennünk, hogy hányféle szeggel, milyen elképesztő vad indulattal verik bele a vasat, milyen módszeres összevisszaságban. Nem csupán ítéletet hajtanak végre, de kéjes örömmel szegelnek, mint akiket megszállt a gonosz, torz testük, sunyi ábrázatok mutatja, hogy milyen lélek lakik bennük. Egyikük álságosan rácsodálkozik az eseményre, vagy még inkább arra, hogy máris hol tartanak; a másik hóhér önmagából kifordult fejjel vicsorog. Ughy témái között jelentős helyet foglal el a keresztfeszítés, gyakran több alakos a kompozíció, és a hóhérok mindig eltorzult, önmagukból kifordult lények, akik rettentően igyekeznek megölni Krisztust, nehogy valaha is feltámadjon. Tettüket mámorosan ünneplő, tébolyult emberek ők, a teljes erkölcstelenség, a totális gátlástalanság megszállottjai. Pilátus mosta kezeit, és a politikailag helyesnek vélt döntés erkölcsi terhét a főpapokra és a népre hárította. De a későbbi Pilátusok, a mai hóhérlégények már büszkén vállalják tettük minden morális következményét, sőt, túlteljesítik a feladatukat, legszívesebben ledarálnák Jézust egy géndarálón, nehogy valaha is sikerüljön életre kelteni, és ledarálnák egy mémdarálón is, nehogy a szellemisége tovább éljen. Ughy itt is a jó és a rossz történelmi küzdelmét állítja elénk, fanyar optikáját művészi rendtelenséggel és bizarr eleganciával fölmutatva, mint aki nem mondja, de minden vonásával, minden tónusával azt mutatja, hogy „*Ecce Homo!*” – Íme, az ember!

Írhatnék még Ughy többi rajzáról is, de hagyom, hogy a grafikák magukért beszéljenek, mert bízom benne, hogy a további rajzok elemzése megerősíti majd és nem cáfolja a véleményemet. Azt nagyon sajnálom, hogy technikai okból nem tudom bemutatni Ughy István festését, de ha egyszer lehetőség lesz színes borítóval megjeleníteni, sürgősen pótolni fogom ezt a hiányosságot. Végül azon is gondolkodtam, hogy írásomnak akár azt a címet is adhattam volna: *Íme, az ember, Ughy szerint* – bár nem tudom, hogy egyetértene-e velem, vagy tiltakozna, kijavítana, vagy tovább fűzné e gondolatot, így végül maradtam a tárgyyszerű címnél.

**BALATONFÜREDI
SALVATORE QUASIMODO EMLÉKDÍJ**

Balatonfüred Város Önkormányzata ismét meghirdeti verspályázatát
a Salvatore Quasimodo Emlékdíj elnyerésére

Valamennyi pályázó két magyar nyelvű, kiadatlan,
más pályázatokon nem díjazott és nem említett művel vehet részt.
A pályamunkákat gépirással 5 példányban kérjük eljuttatni

2014. május 31-ig

a következő címre:

Polgármesteri Hivatal 8230. Balatonfüred, Szent István tér 1.

A kettőnél több verset tartalmazó, illetve a csak egy példányban beküldött pályázatokat
nem áll módunkban figyelembe venni.

Valamennyi beküldött példányon kérjük feltüntetni a pályázó teljes nevét és címét,
a borítékra írják rá: Quasimodo költői verseny.
A beküldött műveket nem áll módunkban visszaküldeni!

**A pályázaton első díjas költemény szerzője elnyeri az Emlékdíjat,
valamint ösztöndíjban részesül.**

A zsűri a fődíjon kívül más díjakat is kiadhat.

A díjkiosztót a 2014. szeptember 6-án megrendezésre kerülő nemzetközi költőtalálkozó alkalmával,
az este 6 órakor kezdődő gálaesten - a zsűri jelenlétében - tartjuk meg.